

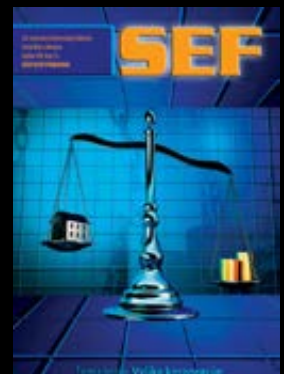
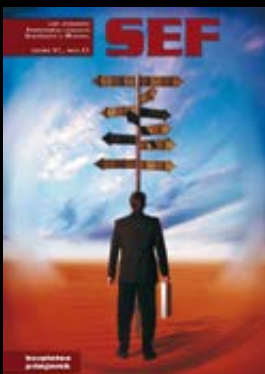
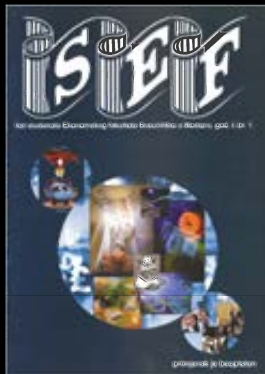
SEF

Studenti Ekonomskog fakulteta

• BROJ 20

• GODINA XIII

• BESPLATAN PRIMJERAK

SPARK.
BUSINESS PARK

Što čekate? Pridružite se najboljim startupima!

U SPARKu čekamo na vas.
Prijavite se i osvojite:

Stipendije u iznosu od
20 000 KM do 200 000 KM

Investicije u vaše projekte u visini do

1 000 000 KM

Odabrani kandidati
mogu dobiti:

Stipendiju za rad
na projektu

Ponudu za
zaposlenje

Investiciju
u projekt

Vrste
prijava:

Program edukacija

Samostalni
djelatnik na projektu

Tim s projektom
idejom

www.spark.ba

Sadržaj

- 10** SEF – priča koju vrlo rado pričam
- 14** Ivona Milas – voditeljica Degordian ureda u BiH
- 15** Posjeta dislociranom studiju u Orašju
- 18** Studij u Orašju
- 19** Kako je studirati u Vitezu?
- 22** III. studijsko putovanje u Prag – Beč
- 24** Mostimun 2015 – simbol spajanja
- 30** Raspodjela neizravnih poreza u BiH
- 34** Financijska tržišta u Bosni i Hercegovini
- 36** Koliko ih je? - Parafiskalni nameti u Bosni i Hercegovini
- 40** Lokalne alternativne valute – nova budućnost BiH?
- 48** Kreditne rejting agencije
- 52** Spaljivanjem otpada do plina i struje
- 54** Porezne oaze
- 57** Teorije zavjere o potapanju Titanica
- 60** Umjetna inteligencija
- 66** Vojna industrija
- 70** Johnnie Walker
- 72** 'Ko bi gori, sad je doli...
- 74** Slučaj Ecclestone – moć nagodbe
- 78** Od prašine geta do kralja kokaina
- 80** Louis Vuitton – modno carstvo
- 82** Zarada u filmskoj industriji
- 84** Hong Kong - koliko su meda i mlijeka prosuli prosvjedi?
- 86** Najveći prevaranti u povijesti
- 88** Koliko se može (na)platiti bačeno smeće?
- 92** Farmacija i ekonomija - dvije strane iste medalje
- 96** Kako je Keynes predvidio Drugi svjetski rat
- 98** Svjetlo dobre fotografije
- 100** Aleksandar Hršum
- 104** Ferengijska pravila stjecanja
- 106** Škola i đubre nikad nisu izdali

LIST STUDENATA EKONOMSKOG FAKULTETA

Glavni urednik

Stipan Zovko

Zamjenica glavnog urednika

Katarina Leko

Uredništvo

Sandra Čule

Ivona Čorić

Tomislav Zeleničić

Iva Klepić

Darko Pivić

Andrea Rotim

Hrvoje Šušak

Zvonimir Miletić

Ana Bogdanović

Boris Fržović

Luka Bosnić

Lektor

Anđela Čolak

Fotografije uredništva

Ivan Kelava

Suradnici

Nikola Papac

Mario Zovko

Marko Delic

Ivan Kelava

Selena Knežić

Julija Šimić

Andrej Mlakić

Mateja Šimić

Željko Šuman

Drago Damjanović

Anđela Marić

Josip Marijanović

Martin Kondža

Marin Marić

Marina Vrdoljak

Grafička priprema i tisak

Logotip d.o.o. Široki Brijeg

Adresa

Matice hrvatske b.b.

88000 Mostar

Kontakt

Tel.: +387 63 186 372

E-mail: seflist@gmail.com

Naklada

1200 primjeraka

P.S.: Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva.

UREDNIŠTVO

Riječ urednika

SVEUČILIŠTEU MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

V aljda s godinama brže učim, pa ovoga puta ne pišem noć prije tiskanja novoga broja niti se u 5h ujutro čudim kako nemam normalne fotografije. Fotografiju sam, zahvaljujući kolegi (nadam se da mogu slobodno reći i novom prijatelju) već osigurao, a riječ urednika pišem 5 dana ranije, ali zato samo par sati prije odlaska na seminar koji, bojim se, neću moći pratiti ako ovo ne napišem iz prvog pokušaja.

U ovom trenutku mi je većinski izgled novoga SEF-a poznat. Prvi put sam ga vidio večeras i zaista se osjećam ponosnim na ono što smo napravili. Ponosan sam na svoje uredništvo, na svoje kolege iz drugih časopisa koji su shvatili koliko nam znači 20. broj i prihvatili sudjelovati u stvaranju istog. Ponosan sam na sve djelatnike ovoga fakulteta koji su na bilo koji način doprinijeli stvaranju novoga broja; dizajnera čeličnih živaca, ali i našu dragu lektoricu. Ponosan sam i na prvog urednika koji je prije par dana doktorirao. Uvijek je bio spreman pomoći, kako u stvaranju prošloga broja kada sam u pola priče uletio kao urednik i trebao ga završiti u roku 15 dana, tako i ovaj put kada pripremamo najveći i najzahtjevniji SEF do sada.

Drago mi je što su po prvi puta u stvaranje našega lista uključene i kolege iz dislociranih studija, Viteza i Orašja. Nadam se kako ta suradnja neće prestati, naprotiv. Ova se suradnja trebala davno dogoditi.

Nezahvalno bi bilo isticati pojedine članke, jer se svaki autor maksimalno potrudio odraditi svoj zadatak, mogu Vam samo preporučiti čitanje časopisa, od početka do kraja. Trudili smo se predstaviti što se događa na našem fakultetu, jer je ovo list studenata. Žao mi je što neke događaje nismo stigli „upratiti“ ili će se dogoditi nakon što se tekstovi već pošalju u tisak, a zasigurno zaslužuju mjesto na ovim stranicama.

Nadam se kako ćete pronaći zanimljivih članaka o lokalnoj, ali i globalnoj ekonomiji. Trudili smo zadržati pozitivnu notu na stranicama koje slijede, mislim kako nismo gubili na realnosti, pa tako pojedini članci prikazuju i manje sjajnu stranu medalje.

Lagao bih kada bih rekao kako mi se svi članci podjednako sviđaju ili da ih smatram jednako bitnima, ali mislim kako su se svi zasluženo našli na stranicama časopisa koji, dragi čitatelju, držiš u ruci. Svaki od njih ima svoju svrhu. Svaki autor je imao maksimalnu slobodu u pisanju članaka.

Hvala još jednom svima koji su pomogli na bilo koji način. Hvala Upravi Fakulteta što su nas bezrezervno pomagali, bez njih bih sve ovo bilo daleko teže napraviti. Na ovom broju je sudjelovalo preko 30 ljudi, što i nije tako mala stvar za jedan studentski list. Nije uvijek bilo jednostavno, niti se spavalo baš svake noći, ali je bilo veliko zadovoljstvo raditi na ovakvom projektu. Nadam se kako će na idućem broju raditi još veći broj ljudi, unatoč planiranom manjem broju stranica.

Iskoristiti ću priliku i pozvati studente koji misle da mogu dati doprinos na radu za 21. broj ovoga lista. Slobodno se javite, bilo mail-om ili meni osobno. Vrata su Vam širom otvorena! J

Stipan Zovko
Glavni urednik

Akcija darivanja krvi

Na našem fakultetu se 18. svibnja, s početkom u 10 sati, održala akcija darivanja krvi, u organizaciji Studentskog Zbora Ekonomskog Fakulteta i Transfuzijskog centra SKB Mostar.

Akciji se odazvalo 17 studenata našega fakulteta: Neven Batinović, Valentina Beljo, Toni Brkić, Nikolina Čule Karačić, Dražana Čuvalo, Marko Damjanović, Drago Damjanović, Dragoje Ivana, Martina Majić, Kristina Mandić, Dragica Mišić, Manuela Ostojić, Hrvoje Pašalić, Srećko Petrović, Marija Prusina, Miro Vukoja i Tomislav Zeleničić.

Ovim putem im se zahvaljujemo! Nadamo se kako će ovo potaknuti i druge

studente da se priključe ovoj akciji, koja će se održati početkom iduće akademske godine.

Usklopu kolegija „Osnove Menadžmenta“, 10. ožujka je održano predavanje o IPA fondovima i što one nose za BiH, održao je gosp. Ilija Papac, zaposlenik Federalnog ministarstva financija i trezora.

Između ostaloga moglo se čuti kako su trenutno raspoloživi fondovi slabo iskorišteni, iako je prošlo ukupno 86 projekata. Naglasio je glavne odlike IPA fondova, ali i problem nadležnosti koji se javlja u BiH zbog karakteristične strukture vlasti. Kao pozitivan primjer je spomenuta Srbija koja je uspjela iskoristiti 1.5 mlrd. eura od ukupnog iznosa koji su imali na raspolaganju.

Trenutno je projekte moguće ostvarivati samo kroz prekograničnu suradnju, što dodatno otežava izradu i provedbu projekta, jer je potrebno pronaći adekvatnog partnera koji ima iste ciljeve.

Trenutni programi raspoloživi za BiH su:

- Jadransko-jonski program
- Dunavski program
- Trilateralni program Hrvatska-BiH-Crna Gora
- Mediteranski program

- Bilateralni program BiH-Srbija

U pravilu, kroz europske fondove se financira 85 % iznosa projekta, dok ostatak ulaže investitor. Prije početka pisanja projekata, potrebno je svladati određene obuke:

- Upravljanje projektom ciklusom
- Prihvatljivost troškova
- EU javne nabavke

Usrijedu 14. siječnja 2015. godine održano je gostujuće predavanje na temu: Marketing strategije upravljanje proizvodnim programom tvrtke Meggle.

Predavanje je održala Jadranka Penava, Country Manager za tržište jugoistočne Europe.

Na predavanju su studenti mogli čuti o povijesti tvrtke Meggle, djelatnosti kojom se bavi, organizacijskoj strukturi i tržištima na kojima posluje. U okviru regionalnog tržišta, kao i na tržištu Bosne i Hercegovine, prikazane su primjene strategija upravljanja proizvodnim programom i promocijskim aktivnostima prilikom uvođenja novih proizvoda programa Meggle.

Radionica o razvoju turističkog proizvoda

DARKO PIVIĆ

U amfiteatru Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru održana je trodnevna radionica na temu: „Razvoj turističkog proizvoda kroz korištenje lokalnih resursa“. Predavanje je održao gospodin Masato Kuroda, u sklopu nastave iz kolegija Osnove menadžmenta.

Na radionicama su sudjelovali studenti Ekonomskog fakulteta i ostali studenti sa Sveučilišta

Masato Kuroda je jedan od istaknutijih stručnjaka za kreiranje turističkog proizvoda. Kuroda je već duže vremena u BiH i njegov cilj je da upozna studente s pozitiv-

nim primjerima iz prakse vezanim za promociju i marketing. Predavanjem se željelo potaknuti mladu generaciju da se uključi u razvoj turizma u Hercegovini i kroz ove se aktivnosti želi postići kreiranje novih turističkih ruta i novih poslovnih prilika.

Fokus prve radionice bilo je stvaranje ideje. Gospodin Kuroda podijelio je sa studentima svoja iskustva u stvaranju ideje, o tome zašto je važna diverzifikacija lokalnih aktivnosti, kako postojeći proizvod prilagoditi turističkom tržištu i sl.

Predstavljeni su neki uspješni primjeri iz Indonezije kao što su: pokusi s listom smokve i koncept koridora bilja kroz Hercegovinu. Mišljenje je da se pozitivna iskustva sa smokinim listom s Dalekog istoka zbog sličnih vremenskih uvjeta, mogu prenijeti i na područje Hercegovine.

Druge dvije radionice bile su fokusirane na metode razvoja novog proizvoda i na promociju. Možemo reći kako je predavanje ostavilo vrlo pozitivan dojam na studente i ostale uzvanike. Nadamo se kako ćemo u budućnosti uspjeti organizirati slična predavanja i javne diskusije, s ciljem razvijanja i unaprjeđivanja znanja i svijesti iz oblasti ekonomskih znanosti.

Posjeta informatičara Avacomu

IVONA ĆORIĆ

Studenti 4. Godine, smjera Poslovna informatika sa Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, u sklopu grupe kolegija koje predaje doc. dr. sc. Krunoslav Puljić: Upravljanje poslovnim dokumentima, Softversko inženjerstvo i Algoritmi i strukture podataka, su zajedno sa profesorom i asistentima Damirom Lucovićem i Jelenom Zovko u petak 26. siječnja 2015. upriličili studijski posjet u prostorije AvaCom GRUOP. Studentima je prezentiran CRM sustav koji se koristi za potrebe poslovanja ove tvrtke.

Kroz prostorije tvrtke AvaCom GROUP studente je proveo direktor g. Denis Kalin gdje je objašnjena povijest tvrtke te su im predstavljeni proizvodi i projekti tvrtke. AvaCom GROUP je jedna od vodećih tvrtki u Bosni i Hercegovini, u pružanju profesionalnih infomatičkih usluga: prodaje, projektiranja i izgradnje te održavanja i tehničke podrške 24/7 za korisnike. Tvrtka je osnovana davne 1998. godine, a 2007. je uveden sustav kontrole kvalitete po standardu ISO 9001. Studenti su prilikom posjeta razgledali računalne dvorane AvaCom-a te se upoznali s ostalim resursima

kojima tvrtka raspolaže, kao i sa atmosferom u uredima odjela za razvoj softvera. Na kraju posjeta u zanimljivoj prezentaciji studentima su predstavljene karakteristike, prednosti, mogućnosti i primjeri implementacije sustava CRM u poslovanju poduzeća u praksi. CRM - Customer relationship management je skup alata za upravljanje poslovanja i odnosima s klijentima. Omogućava praćenje rada sa klijentima, pisanje ugovora ili narudžbi te jednostavnije pra-

ćenje rada svih djelatnika. Ujedno CRM sustav, koji je u potpunosti prilagođen poslovanju AvaCom GROUP, predstavlja iznimnu konkurentnu prednost za ovu tvrtku, jer je uveliko poboljšana povezanost i olakšana komunikacija između odjela unutar tvrtke. Ovim putem još jednom zahvaljujemo vodstvu tvrtke AvaCom Group kao i ostalima koje smo tijekom posjeta upoznali na odvojenom vremenu za studente i djelatnike Ekonomskog fakulteta.

Gostujuće predavanje njemačkog eksperta Jensa Mullera na temu: „Upravljanje međunarodnom gospodarskom suradnjom“

IVA KLEPIĆ

Njemački ekspert Gospodarske komore u Mostaru, Jens Muller, u sklopu kolegija Osnove menadžmenta, održao je gostujuće predavanje na temu: „Čimbenici uspjeha u izgradnji poslovnih kontakata u inozemstvu, te privlačenje stranih investitora“.

Muller je tijekom svoje karijere savjetovao engleske, njemačke i nizozemske tvrtke pri njihovom širenju na tržišta srednje i istočne Europe. Uz to, nosilac je različitih projekata kao i projekta poticanja izvoza BiH proizvodnih tvrtki iz sektora drvne i metalne industrije, u suradnji s Vladom Zeničko-dobojske županije i njemačkim partnerima.

Gospodin Muller je istaknuo kako im je uz postojeći direktan kontakt s kompanijama, vrlo važan kontakt s javnosti, tako i sa studentima, budućim zaposlenicima kompanija. Podršku članovima u komori daju u vidu konzultacija, pomoći u osnivanju tvrtke, pisanju poslovnih planova, unapređenju okoline tvrtke te razvijanju poslovne strategije. Svjestan je da postoje velike poteškoće za razvoj tvrtki u Bosni i Hercegovini i smatra da je važno poticati političare i Vladu na određene promjene.

Mišljenja je da nemaju samo velike tvrtke mogućnost uspjeha na stranom tržištu i naveo je mnoge uspješne tvrtke sa vrlo malim brojem zaposlenih. Ukazao je studentima na velike mogućnosti izgradnje karijere u malim tvrtkama. Istaknuo je da postoje mnogi čimbenici za uspjeh na stranom tržištu, a za uspjeh je dovoljno imati samo jednu komparativnu prednost. Primjerice vodstvo u troškovima, izvrstan marketing, dobar dijalog sa stranim tržištima, financijske resurse...

Istaknuo je da ne postoji jedinstven recept za širenje na strano tržište, nadodavši kako lista zadataka, sistematski pristup i intuicija mogu značajno pomoći. Procjenjujući situaciju u Bosni i Hercegovini uočio je da se većina poduzeća orijentira na tržište Austrije i Njemačke. Sistematskim pristupom može se vidjeti da nekada i nisu podobni za ta tržišta. Muller navodi da je intuicija ključna u situacijama kada dono-

simo odluke na tržištu koje već poznajemo, ali na stranim tržištima uz intuiciju je potrebno znanje i iskustvo koje većina ne posjeduje.

Muller je istaknuo da su odnosi među ljudima jako bitni i na tržištu Njemačke i Austrije. Na tim tržištima se cijeni stabilnost i osjećaj sigurnosti. Uz to su vrlo bitni faktori za poslovanje cijena i kvaliteta.

Muller je naveo pet faktora za uspjeh na stranom tržištu: skupljanje svih relevantnih informacija o tržištu, važnost poznavanja zahtjeva tvrtki, važnost održavanja kontakata putem sajmovi, ugovaranja sastanaka telefonom i e-mailom, profesionalna prezentacija te realistične cijene.

Na kraju predavanja iznio je prepreke u BiH za privlačenje stranih investitora, među kojima je i određeni strah zbog nedovoljnog poznavanja tržišta. Također je naveo i nedostatak motiviranih i vještih radnika u industriji. Vrlo važna prepreka prema Mulleru su i administrativne prepreke radi kojih mnoge tvrtke zainteresirane za tržište BiH odustaju zbog nemogućnosti suradnje investitora s gradovima i sporim postupcima. Kao posljednje je naveo inspekcije koje tvrtkama stvaraju velike probleme. Mnoge tvrtke iz inozemstva, nadodao je Muller, posluju tako što imaju lokalnog partnera za rješavanje takvih problema.

Studenti su izmjenjujući svoja mišljenja i stavove sa gospodinom Mullerom bili pozvani na kraju izlaganja na suradnju. Bez obzira na probleme, vidi perspektivu u Mostaru i Hercegovini.

Kako unaprijediti poslovni plan

ANA BOGDANOVIĆ

Kao svojevrsni nastavak Bizidea Competition-a, održanog u veljači 2015. godine, INTERA TP pod pokroviteljstvom GIZ-a pružila je mogućnost finalistima ovog natjecanja dodatnu obuku: „Kako unaprijediti poslovni plan?“. Kroz petodnevni program edukacije, od 4. do 8. svibnja, studenti Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta Džemal Bijedić imali su priliku dodatno razvijati svoju poslovnu ideju. Tijekom obuke predavač mr.sc. Zrinski Pelajić, konzultant GIZ-a, naglasak je stavio na shvaćanje značaja pisanja poslovnog plana, ali i sve financijske aspekte istog. Upravo zato je studentima ukazao na potencijalne investitore, analizirao s njima osjetljivost investicija i skrenuo pažnju na dinamičnost ulaganja. Nekoliko najboljih timova je imalo priliku na dodatne konzultacije s gosp. Pelajićem, tijekom kojih ih je pripremio za moguća izlaganja pred investitorima i po-

slovnim anđelima u budućnosti. Nesebično dijeljenje svog iskustva i znanja s mladima, Pelajić je upotpunio i dodatnim obećanjima o budućoj podršci na koju svi timovi mogu računati. Osim što su studenti imali priliku ra-

zvijati svoje vještine, ovaj program edukacije im je omogućio i razvijanje poznanstava s kolegama s drugih fakulteta te upoznavanje svih mogućnosti koje stoje na raspolaganju mladim poduzetnicima u Mostaru.

Dana 13. svibnja, predstavnici Violete su prezentirali program ljetne prakse za studente svih fakulteta, bez obzira na godinu studija. Na prezentaciji su zaposlenice Violete, među kojima su i nekadašnje studentice Ekonomskog fakulteta, predstavile osnutak i uspješno poslovanje tvrtke kroz godine.

Ove godine organiziraju praksu za 30 studenata Ekonomskog fakulteta, Sveučilišta u Mostaru. Cilj im je privući mlade i ambiciozne studente, kako bi kasnije nekoga od njih mogli i trajno zaposliti. Praksa će se odvijati dva mjeseca u ljetnom razdoblju. Vrijedno je istaknuti da su osigurane nov-

čane naknade za sve sudionike prakse. Svi zainteresirani mogu se prijaviti do 15. lipnja na mail: posa@violeta.com.

Studenti Ekonomskog Fakulteta Sveučilišta u Mostaru sudjelovali su u radu međunarodnog simpozija „Stanje i perspektive u BiH“ koji se održavao Neumu od 28.-30. svibnja. Studenti su sudjelovali u četvrtak, 28. svibnja, kada je bilo riječ o aktualnoj situaciji u svijetu. Poslije zanimljivih predavanja na temu daljnjeg razvoja situacije u BiH i trendova koji vladaju u svijetu, a poglavito Europskoj Uniji, kratko predavanje samo za studente su održali i neki od zaposlenika Reviconu koji je i organizator ovog zanimljivog simpozija. Poslije predavanja je bilo slobodno vrijeme za šetnju, a pojedini su iskoristili priliku i za kupanje. Studente su predvodili: doc.dr.sc. Josipa Grbavac, doc.dr.sc. Maja Letica i asistentica Jelen Jurić.

SEF – priča koju vrlo rado pričam

Svatko od nas ima priču koju rado priča, prijateljstva i uspomene koje pamti za cijeli život. Moja priča koju vrlo rado pričam je priča o studentskom listu SEF i svim mojim prijateljicama i prijateljima koje sam preko njega upoznao i sa kojima sam do danas ostao u 'vezi'. Bio bih nepravedan kada bih kazao da je to samo moja priča, SEF je naša priča, priča koja je okupila i povezala do sada desetak generacija i ima namjeru da se i dalje priča i čuje.

Kako je sve to počelo?

Kako je sve to počelo? Počelo je spontano, kako i sve studentske priče počnu. Studiranje i tada, kao i danas, bilo je dosta slično i dosta različito. Studenti su svoje vrijeme, kao i danas, trošili na aktivnosti prije i poslije kave, na aktivnosti prije i poslije izlaska, pa tek onda na studiranje. Ono što je razlikovalo moje generacije je činjenica da nismo imali društvene mreže i još nije bila došla „bologna“ koja je donijela obvezne dolaskе na nastavu, pa smo se viđali puno rjeđe na fakultetu.

Pripadao sam onoj skupini studenata koja je bila redovitija na nastavi. Često smo u pauzama razmišljali što je to što bi mogli raditi, čime bi se mogli baviti pored studiranja, kako izaći iz te letargije koja zna nekada uspavati i zavarati. Željeli smo raditi projekt s kojim ćemo se moći povezati s našim kolegama s drugih Ekonomskih fakulteta u regiji. Željeli smo vidjeti koliko vrijedimo i što možemo. Zaključak je bio da je pokretanje studentskog lista upravo ono što želimo, što objedinjuje sva naša razmišljanja. Saznali smo da je na našem fakultetu i prije rata postojao studentski list, a prestao je izlaziti. Tako je i to bio još jedan dodatni motiv.

Tako koncem 2003. godine, dolaskom nove ambicioznije generacije na čelo Studentskog zbora Ekonomskog fakulteta, predvođene Damirom Vidačkom, ta priča dobiva svoje obrise. Bez ikakvog značajnijeg iskustva u novinarstvu, napravili smo ideju projekta, sastavili uredništvo, dogo-

Prvo uredništvo SEF-a

vorili glasanjem ime lista - SEF i sve to predložili tadašnjoj upravi fakulteta. Tada je na cijelom Sveučilištu stalno izlazio samo jedan studentski časopis što nam je opet bio dodatni motiv. Ostali studentski projekti bili su prava rijetkost.

Vizija i misija lista SEF

Uprava fakulteta prihvatila je našu ideju sa simpatijama, uz dogovor da će potpora ovisiti od našeg rada i kontinuiteta. S druge strane neki studenti su na sve to gledali bez velikog interesa, govorili su da često takve stvari završe kao projekt jedne generacije te: „Kako nam se da?“. Eto nama se nekako dalo, možda je razlog tome i činjenica što smo sve radili kao tim, što smo na SEF gledali kao na sredstvo preko kojega ćemo istraživati nama još uvijek tada nepoznati vanjski svijet, učiti, družiti se, upoznavati nove ljude, možda i putovati i provjeravati gdje smo mi u odnosu na okruženje. Takvu viziju na neki svoj način mi kroz SEF živimo i danas. Ovu viziju smo kao grupa zadržali sve do danas, jer smo sve radili kao tim. Ako ne sve, barem većinu stvari. Iako smo

imali svoje uloge i zaduženja, mnoge smo stvari za SEF radili pomažući i pokrivajući jedni druge. Za mnoge od nas to je bio prvi ozbiljniji rad u grupi, prvi pravi test razlika u karakterima, interesima, osobinama ličnosti, iskustva koje je sve nas, siguran sam, jako izgradilo.

Prvo uredništvo činila je sljedeća ekipa: Josip Pušić (zamjenik glavnog urednika i kasnije predsjednik SZEFA), Anita Gilja (rubrika studentski život), Saša Kljajić (rubrika kultura), Ivana Ramljak (rubrika kultura), Igor Bradara (rubrika IT i web design), Ivan Kelava (promocija i financiranje lista te odnos s medijima), Hrvoje Jozinović (studentski život), Bojan Čerkuć (sport na Sveučilištu), Tomislav Raić (sport). U toj ekipi sam, gledajući iz današnje perspektive, imao veliku čast biti glavnim urednikom. Tada mi je to značilo jako puno, mnoge od tih ljudi znao sam jako kratko i nisam uopće razmišljao kako se zapravo sa SEF-om stvaraju prijateljstva koje će mi ostati za cijeli život. Kroz te ljude za mnoge od nas, posebno za mene, SEF je ostao priča koja i danas traje jer teške i sretnе trenutke dijelim s tim lju-

Nikola Papac

Anita Gilja

Bojan Čerkuć

Hrvoje Jozinović

Igor Bradara

Ivana Ramljak

Ivan Kelava

Josip Pušić

Saša Kljajić

Tomislav Raič

dima. Tako moja privatna druženja i danas izgledaju kao studentske kave ili sastanci uredništva SEF-a, u kojima, istina, nisam više glavni urednik, ali tko je za tu formu ikada imao potrebu mariti.

Izlazak prvog broja

Odlučili smo da će SEF izlaziti po jednom u svakom semestru. Izlazak prvog broja bio je priča za sebe, beskonačna anegdota. Članke smo dobivali od autora na disketama, broj smo pripremili na desetak disketa (USB stick je tek dolazio na tržište, a tad još u uredu nismo imali internet), izdali smo ga u 300 primjeraka u crno-bijeloj tehnici. Iako skroman, za nas je bio velik, ogroman vje-tar u leđa. Zahvaljujući tom broju i svim tim anegdotama vezanim uz skromnu tehniku i uvjete počeli smo dobivati i opremu, počeli smo se "kućiti". Dobili smo jedno polovno kućište računara, potom jedan monitor, pa stol, pa stolicu, vješalicu, išlo je polako, ali sigurno. Međutim, stvar koja nas je naj-više motivirala, pridobivali smo studente, više nismo bili dosadni SEF-ovci koji vuku za rukav da napišeš "nešto", nego su nam se studenti počeli sami jav-ljati. Drugi broj se dogodio sam od sebe, povećali smo i broj stranica i tiražu, a dekan prof. dr. sc. Dane Kordić nas je počastio novim računarom, scenerom i printerom, pa smo drugi broj nosili na CD-ovima. Od trećeg broja imali smo još više stranica i ogroman interes studenata. Četvrti broj je bio i vrhunac prve generacije, napravili smo web vlastitim snagama,

a cijeli časopis bio je u koloru. Uspostavili smo suradnju sa svim sličnim projektima u cijeloj regiji, posebno u RH (Zagreb, Osijek i Split). Članovi uredništva su sudjelovali u svim važnijim studentskim projektima na Sveučilištu, putovali smo zahvaljujući tome svugdje (uzduž i poprijeko, kako su za nas tada znali reći). Iskustvom smo pomogli pokrenuti još par časopisa na Sveučilištu koji na žalost nisu preživjeli do danas. SEF je bio jedini časopis studenata Ekonomskog fakulteta u BiH koji je tada izlazio i zadržao se do danas.

SEF – priča koja se priča kroz generacije

Bilo mi je teško otići i rasti se od ekipe. Tada zapravo nisam znao da bez obzira što sam otišao, ostajem vječno vezan uz SEF i njegovo prvo uredništvo i da ću sve do danas, gotovo svaki tjedan, imati po jedan sastanak uredništva na jedan novi način.

SEF je kao i sve iskrene i dobre priče nadživio jednu generaciju i živi i dalje. Dolazila su nova uredništva. Krug se širio. Došli su neki novi urednici, dragi ljudi i prijatelji: Bo-

jan Čerkuć i Josip Pušić, Ivica Skender i Igor Bradara, Jakov Marijanović, Josip Marijanović i Stipan Zovko. Bilo je i padova, ali je SEF preživio. Svi oni su u SEF ugradili priče i uspomene iz svoje generacije koje će se tako oduprijeti zaboravu, a SEF će postati priča koju vrlo rado pričamo.

Svi oni bez kojih SEF-a ne bi bilo

Na koncu osjećam obvezu da svim članovima prvog uredništva najiskrenije zahvalim na prekrasnim trenucima, uspomenama i prijateljstvima:

„Svim članovima uredništva i urednicima hvala što su čuvali viziju SEF-a i oko njega okupljali nove generacije studenata. Hvala od srca i upravi Ekonomskog fakulteta koja je prepoznala ovaj projekt i čuva ga dajući mu iskrenu i bezrezervnu podršku. Hvala na koncu i svim profesorima, studentima, sponzorima i svim dobrim ljudima koji su na bilo koji način doprinijeli da SEF izlazi i živi i danas.“

*Prvi glavni urednik lista SEF
Nikola Papac*

145 zemalja daje odgovor na pitanje kako nahraniti planet, ali ne i BiH

Prije 15 godina prof. Šuman je bio predsjednik državnog odbora i povjerenik (Commissioner General) BiH za Svjetsku izložbu EXPO u Hannoveru. Tada smo se predstavili pod sloganom "Jedinstvo u raznolikosti". Ove nas godine neće biti

Povjerenik Željko Šuman (drugi s lijeva) s prvim suradnicima u razgovoru s Antonom Balkovićem, veleposlanikom BiH u SR Njemačkoj, na štandu Bosne i Hercegovine za otvaranja Svjetske izložbe EXPO 2000 u Hannoveru, Njemačka

Prof. dr. sc. Željko Šuman, profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, prije petnaest godina je bio povjerenik BiH na Svjetskoj izložbi EXPO 2000, koja je te godine održana u Hannoveru u Njemačkoj. Ove godine EXPO će se održati u Milanu, ali naša zemlja neće sudjelovati.

Profesora Šumana s Milanom posebno vežu nezaboravni dani postdoktorskog usavršavanja na prestižnoj poslovnoj školi SDA Bocconi, što je inače samo dio njegova bogatog iskustva i suradnje s talijanskim sveučilištima. Naime, usavršavao se i na sveučilištu u Veneciji (Ca' Foscari) te predavao na sveučilištima u Bologni i Castellanzi (Varese). Uz to, s Italijom ga vežu i višekratni studijski i radni boravci na sveučilištima u Rimu (La Sapienza), Firenci i Udinama. Ovoga puta nismo razgovarali o Italiji, nego o tome što BiH dobiva, a što gubi (ne)sudjelovanjem na velikoj izložbi kakva je EXPO.

Za nešto manje od mjesec dana u Milanu će biti otvorena Svjetska izložba EXPO 2015. Što tema ovogodišnjeg EXPO-a "Feeding the Planet, Energy for Life" (Nahraniti planet, energija za život) otkriva, koje mogućnosti nudi koje su itekako važne za našu zemlju?

- Svjetska izložba EXPO 2015 čija je tema "Nahraniti planet, energija za život" (Feeding the Planet, Energy for Life) održava se od 1. svibnja do 31. listopada 2015. godine u Milanu, Italija. Izložbeni prostor obuhvaća 1,1 milijun četvornih metara, a broj zemalja sudionica se popeo na 145. Čak 53 zemlje sudio-

nice su izgradile svoje nacionalne paviljone. Tijekom tih šest mjeseci očekuje se oko 20 milijuna posjetitelja, a početkom ove godine već je bilo prodano 7 milijuna ulaznica. Milano ima dugu tradiciju sajmovanja i Milanski sajam (Fiera di Milano) je najznačajniji u Italiji i jedan od najvećih u svijetu. Potrebno je istaknuti da je Milano jednom već bio domaćin Svjetske izložbe, danas već davne 1906. godine. Tu je manifestaciju pohodilo za to doba rekordnih 5 milijuna posjetitelja. Sajam je 2005. premješten u obližnje mjesto Rho, petnaestak kilometara od središta grada, gdje je ove godine i glavni izložbeni prostor Svjetske izložbe EXPO 2015.

Inače, ostavština svjetskih izložaba u više od 150 godina njihova održavanja, između ostalog uključuje i Eiffelov toranj u Parizu, Atomium u Bruxellesu te Svemirsku iglu (Space Needle) u Seattleu. I u Milanu će ove godine također biti predstavljena prava arhitektonska čuda. Posebno oduševljava talijan-

ski paviljon (Palazzo Italia), koji ostaje i nakon završetka izložbe kao jedan od njezinih simbola. Organizatori smatraju da tema Svjetske izložbe EXPO 2015 "Nahraniti planet, energija za život" može dati važan poticaj raspravi o poboljšanju proizvodnje i distribucije hrane, rješavanju problema rasipanja hrane i promicanju novih pristupa za suočavanje s izazovima gladi i pothranjenosti u svijetu. Ne smijemo zaboraviti da je u svijetu još uvijek više od 800 milijuna gladnih, a s druge strane, skoro 2 milijarde ljudi pati od pretilosti. FAO procjenjuje porast svjetskog pučanstva sa 7 na 9,1 milijardu do 2050. te će u tome smislu biti potreban porast u opskrbi hranom za 70 posto u odnosu na današnje stanje. EXPO 2015 se također poklapa s ciljnim godinom Milenijskih razvojnih ciljeva (MDGs) Ujedinjenih naroda usvojenih 2000. godine te se odlično uklapa u strateški dokument EU-a Europa 2020.

Organizatori planiraju tijekom izložbe svijetu ponuditi ambiciozan prijedlog globalnog sporazuma koji bi svima trebao osigurati pristup sigurnoj i zdravoj hrani, tzv. Milanski protokol (Milan Protocol, Milan Charter), kao svojevrsan pandan poznatom Protokolu iz Kyota. Konačnu verziju globalnog sporazuma o hrani organizatori namjeravaju uručiti glavnom tajniku UN-a u listopadu ove godine, kada EXPO 2015 i završava. Drugim riječima, ako je u samoj temi izložbe sadržano pitanje "kako nahraniti planet?", Milanski protokol bi kroz najširu raspravu trebao pružiti moguće odgovore.

Kao ekonomist, stručnjak s višegodišnjim iskustvom, što biste rekli – zašto je

za jednu zemlju značajno predstaviti se na jednom ovako velikom događaju? S druge strane, koliko BiH propušta nesudjelovanjem?

- Osnovna je ideja svjetskih izložaba da sve zemlje sudionice dobiju priliku prikazati ostatku svijeta svoj kreativni pogled na neku zadanu temu. Može se reći da je tijekom vremena karakter svjetskih izložaba postupno evoluirao: od početne ere "industrializacije", preko ere kulturne razmjene i interkulturalne komunikacije do najnovije faze u kojoj se svjetske izložbe sve više koriste kao najšire platforme za unaprjeđenje i promicanje državnog (nacionalnog) imidža te brendiranje država (nation branding). Ova najnovija faza započela je negdje krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, točnije nakon Svjetske izložbe u Brisbanu 1988., a doživljava puni zamah na EXPO-u 2000 u Hannoveru kao i na izložbama koje su uslijedile poslije. Mislim da ovdje ne treba posebno isticati da imidž države ima izravan učinak na njezin razvitak i pozicioniranje u svijetu na političkom, gospodarskom i kulturnom planu.

Smatram da BiH svojim nesudjelovanjem propušta puno. Na tragu već rečenoga, EXPO 2015 je zapravo teško ponovljiva prilika za ostvarivanje strateških ciljeva izgradnje identiteta i pozitivnog imidža te postizanje veće prepoznatljivosti BiH u najširem međunarodnom i globalnom kontekstu. Zatim tu svakako treba spomenuti propuštenu priliku za pozicioniranje BiH kao jedinstvene i kvalitetne turističke i enogastronomske destinacije, razvoj trgovinske suradnje u oblasti poljoprivrede i hrane i povećanje plasmana bh. proizvoda i sl.

Ne zaboravimo da je Italija dokazani prijatelj Bosne i Hercegovine i jedan od naših najvažnijih vanjskotrgovinskih i gospodarskih partnera. Italija je također jedna od najznačajnijih svjetskih turističkih destinacija i bez svjetske izložbe, a Milano svjetsko gospodarsko, financijsko, kulturno i modno središte koje ovom izložbom postaje istinski globalni brend i u kojem je važno biti prisutan. Na kraju, ali ne i najmanje važno, Milano nam je gotovo na kućnom pragu?!

Prije 15 godina bili ste predsjednik državnog odbora i povjerenik (Commissioner General) Bosne i Hercegovine za Svjetsku izložbu EXPO koji je te godine održan u Hannoveru, Njemačka, na temu "Mankind - Nature - Technology" (Čovjek - priroda - tehnologija). Koliko je bilo potrebno priprema, na koji se način uopće radi promocija zemlje?

- Vođenje projekta nastupa BiH na EXPO 2000 u Hannoveru, lipanj - listopad 2000., preuzeo sam nepunu godinu prije početka izložbe te smo, uz brojne druge probleme i teškoće, radili u velikoj vremenskoj stisci. Vijeće ministara BiH imenovalo me je 1999. godi-

Prošle jeseni na Piazza del Duomo u Milanu

ne za predsjednika državnog organizacijskog odbora i ujedno za povjerenika (Commissioner General) Bosne i Hercegovine na Svjetskoj izložbi EXPO 2000. Također želim istaknuti da sam u to doba obnašao funkciju zamjenika ministra vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.

Univerzalna svjetska izložba EXPO 2000 je s obzirom na vrijeme njezinog održavanja i glavnu temu ("Čovjek - priroda - tehnologija") nedvojbeno bila manifestacija milenijskog značenja i karaktera. Kroz univerzalnu zastupljenost sudionika (180 zemalja), ali i kroz glavnu temu, Svjetska izložba EXPO 2000 je zapravo pokušala potaknuti i realizirati koncepciju u kojoj bi se zrcalila vizija svijeta iz nadolazećeg, trećeg tisućljeća. Bosna i Hercegovina se na EXPO 2000 predstavila sloganom "Jedinstvo u raznolikosti".

Kroz svoj koncept nastupa BiH je željela prikazati probleme i perspektive zemlje koja se, s jedne strane, nalazi pred preorijentacijom gospodarstva i društva na zakonitosti slobodnog tržišta a, s druge strane, želi nadići društvene, gospodarske, političke, kulturne i druge posljedice rata i raditi na osnovama za postojan mir i suživot koji u 21. stoljeću treba biti obilježen međusobnim uvažavanjem i tolerancijom. Istodobno, ova univerzalna i mile-

nijska manifestacija pružila je izvrsnu priliku Bosni i Hercegovini da na općesvjetskoj razini predstavi svoju specifičnu stvarnost i probleme, ali i odgovore na njih, kao i mogućnosti i perspektive u kontekstu ključnih izazova na pragu trećeg tisućljeća. BiH se željela predstaviti kao zemlja

koja želi biti sastavni dio globalnih procesa i okrenuta budućnosti kako to sugerira i glavna tema EXPO 2000.

"Jedinstvo u raznolikosti" kao moto nastupa BiH bio je svakako jedinstven i poseban doprinos glavnoj temi izložbe i njezinim univerzalnim porukama. Sam nastup je ujedno zamišljen i kao razdjelnica u budućem svekolikom razvoju Bosne i Hercegovine.

Imajući u vidu dimenzije i značenje projekta, ali i činjenicu da je izvođen u izuzetno složenim i teškim političkim i gospodarskim (financijskim) uvjetima, njegova konceptualizacija i sama realizacija zahtijevali su izuzetan znanstveno-stručni, organizacijsko-rukovodni, kreativni, politički i diplomatski angažman. Nesebično zalaganje i entuzijizam svih članova organizacijskog odbora i drugih sudionika u projektu, kao i znatna pomoć i razumijevanje organizatora izložbe, vlade SR Njemačke i Vijeća ministara BiH nedvojbeno su bili od presudnog i ključnog značenja za njegovu uspješnu realizaciju.

Koliko je državu koštalo te godine, i prema Vašim procjenama - koliko bi nas prosječno koštalo sudjelovanje ove godine? Koliko se uloži, a koliko se i što konkretno dobije?

- Troškovi nastupa znatno variraju, ovisno o tome namjerava li zemlja sudionica podići vlastiti paviljon ili pak nastupiti na manjem izložbenom prostoru (štanu). Ilustracije radi, istaknimo da će za svoj nastup najviše potrošiti Kina i SAD, po 50 milijuna eura. Procjenjuje se također da će velebni paviljon zemlje domaćina, Italije, koštati oko 40 milijuna eura. Austrija će, na primjer, za svoj nastup potrošiti znatno manje, oko 12 milijuna eura. Nama još bliža Slovenija planira utrošiti 5 milijuna eura. Nastup Hrvatske, koja je kao i Bosna i Hercegovina u zadnji tren otkazala sudjelovanje, trebao je (uz potporu talijanske vlade od pola milijuna eura) koštati 1,2 milijuna eura. BiH je za svoj nastup trebala izdvojiti oko milijun eura. Hrvatska je, istaknimo usput, jedina članica Europske unije koja neće nastupiti u Milanu. Srbija namjerava nastupiti sa sloganom "Okusi hranu, osjeti život" na štanu od 250 četvornih metara uz trošak koji je nešto viši od 800.000 eura.

Usporedbe radi, prosječna cijena podizanja paviljona na Svjetskoj izložbi EXPO 2000 u Hannoveru iznosila je oko 12 milijuna eura. Neovisna studija rađena za potrebe nizozemskog paviljona u Hannoveru (koji je koštao oko 35 milijuna eura) pokazala je da se to ulaganje deseterostruko isplatilo.

Troškovi našega sudjelovanja u Hannoveru su bili nešto ispod već spomenutog iznosa troškova sudjelovanja Republike Srbije u Milanu.

Projekt EXPO 2000 za mene je bio veliki profesionalni izazov

S današnjim iskustvom, kako gledate na promociju BiH na EXPO-u 2000. godine?

Projekt EXPO 2000 za mene je bio veliki profesionalni izazov i neprocjenjivo iskustvo. Danas, s vremenskom distancom od petnaest godina koja pomalo budi i nostalgiju, smatram da smo u danom trenutku i okolnostima uradili najbolje što smo mogli. Svi mi u organizacijskom odboru bili smo potpuno svjesni značenja povjerene nam zadaće, koju smo uspješno ispunili u posebnoj i, usudio bih se reći, teško ponovljivom duhu radnog i kreativnog zanosa.

I, na samom kraju, ne preostaje mi ništa drugo nego cijenjenim čitateljima poručiti: Ci vediamo a Milano, vidimo se u Milanu!

Paviljon Italije na EXPO-u 2015

Intervju

Ivona Milas

– voditeljica Degordian ureda u BiH

SEF: Možete li nam reći nešto o sebi kako bi se predstavili studentima?

Ivona: Ja sam bivši student Ekonomskog fakulteta u Mostaru, i sad već četiri godine voditeljica ureda Degordiana u BiH. Na zadnjoj godini fakulteta sam saznala za Degordian, tadašnji iStudio, i odmah im se javila, jer sam prepoznala da bi to mogao biti moj posao iz snova. Pozvali su me praksu, te sam u Zagrebu na praksi provela pola godine i tako smo se i odlučili za otvaranje ureda i u Mostaru.

SEF: Po Vašemu mišljenju, koliko fakultet pripremi studente za budući posao?

Ivona: Već na prvoj godini sam znala da je smjer o kojem želim znati više marketing. Imala sam sreću da su moji profesori prepoznali moje preferencije i potencijale i uistinu su mi pomogli da se razvijem u tom području.

SEF: Kako bi se to moglo poboljšati, da fakulteti još bolje pripreme studente?

Ivona: Mislim da je ono što svakako nedostaje ovom sustavu obrazovanja više praktičnog rada. Ipak je najbolje stvari doživjeti o prve ruke.

SEF: Nailazite li na određene barijere prilikom stupanja na strana tržišta?

Ivona: Pa tvrtke koje posluju na stranim, razvijenijim tržištima su već upoznate s ovakvim načinom poslovanja ili prvenstveno oglašavanja. Vani je svijest o važnosti komunikacije s tržištem i korisnicima puno ra-

zvijenija, pa su time i budžeti za marketing puno veći.

SEF: Prilikom intervju za posao, što najviše cijenite kod kandidata?

Ivona: Selekcija se uvijek vrši u dva dijela. U prvom krugu se gleda psihološki profil kandidata, jer mi izrazitu važnost pridajemo odnosima unutar firme, pa je prvotno važno znati kako bi se netko uklopio u naš tim. Drugi krug se više orijentira na znanje, pa je on uglavnom, iako ne nužno, i odlučujući.

SEF: Što najviše cijenite kod svojih djelatnika?

Ivona: Pa kako je gore već navedeno, timski rad je iznimno važan. S obzirom na prirodu posla moraju biti spremni svakodnevno prihvaćati nove izazove.

SEF: Koliko se pažnje posvećuje dodatnoj edukaciji djelatnika i koliko je to bitno?

Ivona: U današnjim uvjetima je nemoguće ne usavršavati se i obrazovati skoro pa svakodnevno. Tržište je dinamično i nekadašnje mišljenje da je samo fakultet dovoljan je neodrživo. Iako moram naglasiti da mi jako često imamo interne edukacije, gdje svatko sudjeluje sa svojim novim idejama i saznanjima. Iskreno, tako se najčešće rode i neki novi projekti i ideje.

SEF: Često čujemo kako je bitno voljeti posao koji radimo, koliko je to doista bitno?

Ivona: Mislim da je dovoljno reći Ako vo-

liš posao koji radiš, nećeš raditi niti jednog dana svog života.

SEF: Koje promjene uočavate na tržištu od početka rada u Degordianu?

Ivona: Na početku ljudi i firme nisu ozbiljno shvaćali niti marketing, a pogotovo oglašavanje na društvenim mrežama. Danas ipak imamo iza sebe rezultate koji govore sami za sebe, pa je time lakše i privući nove klijente.

SEF: Shvaćaju li tvrtke na našem tržištu vrijednost promocije na društvenim mrežama?

Ivona: Iako to još uvijek ne prati trendove nekih razvijenijih zapadnih zemalja, ipak mislim da je BiH sve otvorenija prema ovoj ideji.

SEF: Svjedoci smo kako se i društvene mreže mijenjaju i sve više korisnika pristupa putem mobilnih uređaja, stvara li potrebna prilagodba dodatne probleme marketinškim kompanijama?

Ivona: Ne, dapače nama to još više olakšava dosezanje naše ciljane skupine i komunikaciju s njima.

SEF: Što očekujete u daljnjem razvoju marketing tržišta u BiH?

Ivona: Upravo to, razvoj, jer iako smo jako zadovoljni s našim rezultatima, ipak je sve ovo još uvijek samo početak.

SEF: Možete li prezentirati svoje najpoznatije proizvode, Socialpuzzle i Mediatoolkit?

Ivona: To su proizvodi koji su nastali od potrebe naših klijenata za njima. Zahtjevi koje su klijenti postavljali svakodnevno pred nas su dovele do razvoja ova dva alata koji automatski odgovaraju upravo na te zahtjeve. Socialpuzzle su gotove generičke aplikacije koje se lako prilagode dizajnom i sadržajem koje klijent zahtjeva, a Mediatoolkit je alat koji pronalazi ključne riječi u stvarnom vremenu.

SEF: Imate li neku poruku za studente?

Ivona: Jednostavno, ali mogu samo savjetovati ono što sam i sama činila Slijedite svoje snove.

Posjeta dislociranom studiju u Orašju

STIPAN ZOVKO

Kada sam prvi put čuo za putovanje Orašje-Vukovar-Osijek, pomislio sam kako se to nipošto ne smije propustiti. Dan polaska se bližio, druge obaveze se gomilale i to se sve manje činilo kao dobra ideja. Činjenica da gotovo nikoga sa spiska za putovanje nisam poznao, sasvim sigurno nije pomagala. Ipak sam odlučio ići, smatrajući kako mi intuicija nikada nije bila jača. Sada vidim kako nisam pogriješio, jer će mi to putovanje ostati u sjećanju kao jedno od zanimljivijih.

U petak (20. ožujak), u zoru se okupilo 60-ak studenata sa četiri različita fakulteta: Ekonomije, Prava, Filozofskog i PMF-a, tj. četiri fakulteta koja imaju dislocirani studij u Orašju. Na samom početku se vidjela dobra organiziranost putovanja, a za to sve pohvale idu na račun kolega s PMF-a, Marka Džoića i Darka Smiljanica koji su podnijeli teret organizacije ovoga putovanja. Naime, odmah su za put svi studenti dobili po dva sendviča, vodu, sok. Za mene je to bilo i previše, ali nitko se nije naročito bunio.

Put prema Orašju je protekao mirno, uz par zaustavljanja, upoznavanje sa drugim kolegama, pokušavajući se snaći u masi nepoznatih lica. Put je protekao veselo i relativno je kratko trajao, zahvaljujući našem vozaču koji nije nimalo štedio autobus kojim smo putovali, a na oduševljenje nas putnika, jer nismo imali namjernu provesti cijelo putovanje u autobusu.

Po dolasku smo podijeljeni u različite hotele. Nas je igrom slučaja zapao nešto bolji smještaj nego ostale kolege. Nismo prigovarali što imamo bolji smještaj od drugih, nego smo se nakon tuširanja i presvlačenja zaputili prema zgradi gdje su smještene lokalna gimnazija i četiri dislocirana fakulteta. U amfiteatru su pozdravne govore održali predstavnici Zborova svih fakulteta, ali i Sveučilišnog, nakon čega su u ime domaćina, kratko se obratili i koordinatori pojedinih fakulteta za Orašje. U ime Ekonomskog fakulteta su govorili Tomislav Zeleničić, predstavljajući studente iz Mostara i Gabrijela Špionjak koja je predstavila dislocirani studij Ekonomije u Orašju. Nakon programa je uslijedilo druženje i upoznavanje kolega, razmijenjeni su kontakti, ali i dogovorene neke suradnje, koje se mogu osjetiti i na stranicama SEF-a.

Večer je bila predviđena za Crvenu Jabuku. Organizatori su pripremili ulaznice za sve studente, pa smo se tako kolektivno zaputili prema diskoteci „S“, koja je glavni krivac za neprospavane noći studenata.

U subotu jutro smo se zaputili u Vukovar gdje nas je dočekaao jedan od predstavnika Studentskog Zbora Osječkog Sveučilišta. Prvo smo, uz vodiča, obišli memorijalno groblje. Objašnjavao je što se sve događalo u Vukovaru. Nakon toga smo posjetili Ovčaru i vodotoranj koji je danas jedan od simbola razaranja Vukovara. Napravili smo kraću pauzu u samome gradu.

Nakon obilazaka po Vukovaru, krenuli smo za Osijek gdje smo proveli divno poslijepodne. Na ulazu u grad su nas dočekale kolege sa Osječkog Sveučilišta s kojima smo obišli znamenitosti njihova grada, ali i ručali u studentskoj menzi, nakon čega smo imali slobodnog vremena za šetnju, pa smo se razdvojili u više grupa.

Predvečer smo krenuli nazad u Orašje, gdje je ponovno uslijedio noćni program u diskoteci. Ne bih trošio previše riječi, sami zaključite kako nam je bilo teško.

U nedjelju jutro, nakon doručka, smo se odjavili iz hotela i zaputili se na misu u župu Tolisa. Poslije mise, župni svećenik fra Marko nam je osigurao zanimljivo predavanje i obilazak crkve i samostana u sklopu kojega se nalaze muzej i knjižnica, na čemu smo mu zaista zahvalni. Zatim smo krenuli prema Mostaru, ali smo prethodno svratili u Sarajevu na čevape i kavu.

Ono što je pravo bogatstvo ovoga putovanja, su kolege koje sam imao priliku upoznati i družiti se s njima prekrasna tri dana. Zaista je vrlo rijetko vidjeti grupu od 60 ljudi koji se do jučer nisu niti poznavali. Tih par dana su živjeli kao jedno. Sve to nije završilo na tom putovanju. Nakon putovanja su uslijedili zajednički izlasci, druženja, kave, roštilj... Sklopila su se neka nova prijateljstva, razvile ljubavi, dogovorili studentski projekti. Sve u svemu, jedno predivno putovanje.

Za sve to nisu samo „krivi“ organizatori, već i Uprava Ekonomskog fakulteta kojoj se ovim putem zahvaljujemo, jer su osigurali smještaj za svoje studente u Orašju.

Studijsko putovanje

IVA KLEPIĆ

Studenti druge godine preddiplomskog studija i stručnog studija, u sklopu kolegija Osnove menadžmenta, njih više od 100, predvođeni prof. dr. sc. Zdenkom Klepićem, išli su na studijsko putovanje u Grude i Vitez, kako bi se upoznali s poslovanjem nekoliko najuspješnijih BiH poduzeća.

Prvo su posjetili Grafotisak d.o.o. u Gradama gdje su ih dočekali bivši studenti ekonomskog fakulteta, a sada zaposlenici poduzeća Grafotisak: gosp. Jakov Marijanović, nekadašnji glavni urednik SEF-a, gosp. Andrija Mikulić te direktor proizvodnje gosp. Iličić, koji je također završio ekonomski fakultet. Grafotisak broji oko 300 zaposlenika i pod istim imenom i vlasništvom postoji od 1983. godine. Bavi se proizvodnjom knjiga, registratora, mikroambalaže (kutije za farmaceutsku industriju, duhansku industriju itd.), sigurnosnih proizvoda, umjetničkog programa i etiketa. Studenti su imali priliku vidjeti cijeli proizvodni proces knjiga i registratora, koji se odvija uz impresivnu, najnoviju tehnologiju, pod stručnim nadzorom radnika. Gosp. Iličić je studentima poručio da je upravo korektan odnos prema poslovnim partnerima, zaposlenicima i društvu u cjelini, bio ključ za uspjeh Grafotiska.

Nakon obilaska Grafotiska, studenti su imali priliku posjetiti regionalnog lidera u proizvodnji higijenskih pretpreština, poduzeće Violeta d.o.o. Tu su studente dočekali tehnolozi iz odjela istraživanja i razvoja i neki od bivših studenata našeg fakulteta, a trenutnih zaposlenika tog poduzeća, predvođeni gospođicom Sandrom Škegro, prošlogodišnjom demonstratoricom na fakultetu. Upoznali su studente sa povijesti i poslovanjem poduzeća. Violeta posjeduje vlastite pogone u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini opremljene najsuvremenijom tehnologijom, sukladno vrhunskim svjetskim standardima. Grupacija Violeta u ovom trenutku zapošljava preko 800 ljudi i broji 14 poslovnica u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji. Obilježje ovog poduzeća su mladi zaposlenici, (za 65% njih Violeta je prvi posao), zatim

educiran i motiviran tim, stalna inovacija u tehnologiji i na prvom mjestu zadovoljenje želja i potreba kupaca. Osim toga prezentirali su proizvodni proces u novoj suvremenoj tvornici tekućih deterdženata i omekšivača te proveli studente kroz cijeli proces, od laboratorijske analize, testiranja i začetaka proizvoda, do gotovog proizvoda, ambalaže i pakiranja. Na kraju zajedničkom fotografijom i prigodnim poklonima zadovoljni studenti su krenuli dalje, a neki od njih će već ovo ljeto na studentsku praksu u Violetu.

Pri dolasku u Vitez studente je u Etno selu Čardaci dočekaao vrlo uspješni poduzetnik, gosp. Mirko Šakić, koji je studentima uputio svoja iskustva, uspone i padove te savjete u svijetu poduzetništva, u nadi kako će se bar neki odvažiti krenuti u samostalnu poduzetničku avanturu. Studenti su uživali u spoju prirode, kreativnosti i bogatim etno detaljima. Spoj tradicionalnih materijala, boja i suvremenog dizajna su idealno mjesto za poslovne sastanke, proslave, konferencije, druženja, prezentacije ili pak večeri iznimno dobre atmosfere i ugođaja. U Vodenom parku Ribica su obišli i brojne bazene sa vodenim atrakcijama, uz koje se nalaze tereni za odbojku na pijesku i badminton, restoran, kafići, gdje se navečer održavaju jako dobro posjećeni ljetni koncerti. Također su imali priliku vidjeti u okviru istog kompleksa i ribogojilište te privatnu hidroelektranu.

Osim etno sela u Vitezu, studenti su imali priliku obići i Fis Vitez. Studenti su sudjelovali u prezentaciji u prostorijama Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru gdje ih je dočekalo ljubazno osoblje te bivši studenti Ekonomskog fakulteta.

Studentima se obratio Predsjednik općinskog vijeća Vitez gosp. Tomislav Bošnjak

Matić, koji je govorio o razvoju poduzetništva u Vitezu i poduzetničke zone i ulozio općine u tome. Poduzeće FIS Vitez su predstavili bivši studenti ekonomskog fakulteta odjela u Vitezu, a sada magistri ekonomije i menadžeri u FIS-u, gosp. Tomislav Tibold i gospođa Draženka Laštro.

FIS Vitez danas broji 3100 zaposlenika i taj broj svakodnevno raste. U počecima 1987. godine, od kafića, videoteke i male trgovine, danas je FIS jedan od vodećih domaćih prodajnih lanaca i najveći domaći investitor. Bave se trgovinom (maloprodaja i veleprodaja) gdje nastoje pružiti kupcima izvrsnu uslugu i velik izbor roba po najpovoljnijim cijenama, a broje i do 50000 kupaca vikendom. Stvorili su i prepoznatljiv brand u proizvodnji namještaja i tekstila, a bave se i uslugama špedicije i ugostiteljstva te turizmom (EKO-FIS Vlačić). Posjeduju 13 prodajnih centara u BiH i 2 u Hrvatskoj. Provjerena kvaliteta i stečeno povjerenje kupaca rezultirali je brojnim priznanjima i nagradama. Studenti su imali priliku obići dio proizvodnog procesa namještaja prateći menadžera proizvodnje, koji im je objašnjavao kako teče taj proces i koju najnoviju tehnologiju koriste. Obišli su i ogromni kompleks veleprodaje, maloprodaje i raznih popratnih sadržaja, kao što su kafić i restoran gdje ih je vlasnik, gosp. Pero Gudelj, počastio ručkom. Profesor Zdenko Klepić se na kraju u ime studenata zahvalio domaćinima te otvorio prostor za daljnju suradnju, buduće posjete, studentsku praksu i zapošljavanje.

Na kraju su studenti imali slobodno vrijeme za razgledavanje trgovina i odlazak na piće. Nakon toga su se u večernjim satima uz dobru atmosferu, pjesmu i druženje u autobusu, zadovoljni vratili u Mostar, planirajući sljedeća studijska putovanja.

Studij u Orašju

MARINA VRDOLJAK

Županija Posavska, kao druga županija od deset u Bosni i Hercegovini, pripada njezinom sjeveroistočnom dijelu, odnosno Federaciji BiH. Županija obuhvaća tri teritorijalno rastavljene općine: općinu Odžak, Orašje i Domaljevac-Šamac. Općina Orašje predstavlja središte zakonodavne i izvršne vlasti Županije posavske, dok Odžak predstavlja središte sudbene vlasti. Na području Županije Posavske živi oko 50 000 stanovnika i naselili su ga raseljenici iz ostatka BiH i Hrvatske, a danas broji značajan porast iseljenika u inozemstvo. Kao i u ostatku države BiH,

struktura stanovništva je raznolika.

Gospodarski gledano, ova Županija ima poljoprivrednu, ekonomsku i prirodnu moć. Velik značaj, obrazovni i gospodarski, za ovo područje predstavlja ne tako davno otvoren, dislocirani studij Orašje. Prije otvorenja studija Županija Posavska je bila bogata za sljedeće odgojno-obrazovne ustanove; dva dječja vrtića, sedam osnovnih škola, te dvije srednje škole, a sada su tome priključeni i sljedeći fakulteti; Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Ekonomski fakultet, Pravni fakultet i Filozofski fakultet.

Centar studiranja, pri Sveučilištu Mostaru, u Orašju postoji od 2008. godine, dok

je Ekonomski fakultet krenuo akademske godine 2010./2011. Fakultet trenutno broji osamdeset studenata. Većina je iz Županije Posavske, a 15% iz Republike Hrvatske i drugih Županija, na čemu možemo zahvaliti jednom od glavnih graničnih prijelaza Bosne i Hercegovine sa Republikom Hrvatskom. To je jedna od značajnih komparativnih prednosti ovog područja te osigurava dobru komunikacijsku povezanost sa svim dijelovima Bosne i Hercegovine i susjednim državama. Dvije generacije, točnije 50 studenata, je završilo trogodišnji Ekonomski fakultet, a jedna generacija je upisala diplomski. Predavanja se odvijaju redovno, u ciklusima. Studenti imaju mogućnost polaganja kolokvija, ljetne, jesenske, dekanke i izvanredne rokove za polaganje ispita. Raspored predavanja, kolokvija i ispita se može naći na stranici fakulteta. Studenti su u konstantom kontaktu s profesorima i asistentima.

Čin otvaranja Centra za studiranje u Orašju je velika prilika, kako za pojedinca, tako i za opću sliku Županije Posavske te su je upravo zbog toga tako shvatili profesori, studenti, a i svi koji su u bilo kakvom kontaktu s ustanovom. Osim što je temelj za poticaj i napredak u budućnosti, metoda je za povezivanje studenata diljem Bosne i Hercegovine koji studiraju u ostalim centrima Sveučilišta u Mostaru, Vitezu i Mostaru, ali ne samo studenata kao osoba sa zajedničkim obrazovnim interesom, nego i na privatnoj i kulturnoj razini. Ta se povezanost očituje u učestalim putovanjima od jednog centra studiranja do drugog, a posebno na jednom primjeru koji je za nas ovdje vrlo bitan i želimo ga istaknuti pošto se i dogodio prošle godine u ovo vrijeme.

Kada je prošle godine, 17. svibnja, područje Županije Posavske zahvatila poplava, studenti iz Mostara i Viteza su cijelo vrijeme bili uz nas, tako što su neprestano slali prijeko potrebnu pomoć, a neki su i riskirali dolaskom, na čemu im se ne možemo dovoljno zahvaliti.

Ne možemo se zahvaliti ni onima koji su Posavinu obogatili za još jednu fakultetsku ustanovu za koju se svi, a posebno mi studenti, nadamo da će biti stepenica više od svjetlije budućnosti.

Ovim člankom upravo želimo poručiti svima koji su imali ulogu u osnivanju dislociranog studija u Orašju: „Hvala na pruženoj prilici. Nećemo iznevjeriti Vaše povjerenje!“

Kako je studirati u Vitezu?

ANDREJ MLAKIĆ, MATEJA ŠIMIĆ

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru od 1998. godine održava distaliranu nastavu u Vitezu, a potom i Orašju. Stručni studij u Vitezu omogućuje studentima upis na prvi i drugi ciklus stručnog studija. Smjerovi koji se mogu upisati na stručnom studiju su: Financije i računovodstvo, Marketing, Menadžment i Poslovna informatika. Vitez je gotovo postao mala sveučilišna sredina u koju dolaze studirati ljudi iz svih gradova u BiH.

Upravo zbog uvjeta studiranja i načina održavanja nastave, za ovaj se studij odlučuju prvenstveno zaposlene osobe koje nisu u mogućnosti izdvojiti puno vremena za odlaske na predavanja. Veliki broj studenata se odnosi i na one koji su upravo završili srednju školu. Do danas je ovaj studij postao iznimno popularan i za isti se odlučuje sve više kandidata.

Smjerovi Financije i računovodstvo i Menadžment su smjerovi za koje se odlučuje najveći broj studenata. Dok za Poslovnom Informatikom i Marketingom vlada nešto manja potražnja. Unatoč oscilacijama i zainteresiranosti za smjerove, svake godine se svečanom proslavom obilježi dodjela diploma diplomantima, a 2010. ih je bilo najviše, čak 120.

Uvjeti i način održavanja nastave

Nastava na stručnom studiju u Vitezu se odvija pretežito vikendom (petak i subota), a po potrebi i drugi radni dan u tjednu. Anonimnom anketom studenti su se izjasnili kako su zadovoljni uvjetima i načinom održavanja nastave, ali bi željeli da predavanja iz pojedinih predmeta imaju veći broj sati, a samim time bi imali i puno više vježbi što bi uvelike olakšalo studentima polaganje pojedinih predmeta. Ovakav način nastave zahtjeva od svakog studenta puno više koncentracije kako bi se u zadanim terminima održala sva nastava.

Profesori su izuzetno tolerantni i susretljivi, uvijek se možemo javiti email-om za sve nejasnoće, a i oni se zaista trude da što bolje prenesu znanje što studentima uvelike olakšava učenje i polaganje ispita kroz kolokvije.

Profesorima 5, ali i studentskoj službi

Često postoji fama da su profesori nepristupačni, strogi ili bez razumijevanja. To nikako nije slučaj u Vitezu. Naprotiv, komunikacija profesora sa studentima je na izuzetno visokom i profesionalnom nivou. Studenti su zadovoljni profesorima, njihovom slobodom u pristupu i načinu komunikacije. Bez drage Ankice i Ivane, koje u studentskoj službi uvijek uz osmijeh

pristupaju svakom studentu i nastoje da na vrijeme dobiju sve potrebne informacije, je teško zamisliti ovaj studij. Ponekad tješe, ponekad kritiziraju, ali svakako uvijek potiču studente da uče, uče, uče i budu uporni do svojih diploma.

Biti dio tima

Sjajno je kada pripadate jednoj ovakvoj obrazovnoj ustanovi, kada znate da svojim znanjem dolazite do diplome. Stručni studij poslovne ekonomije omogućuje razvijanje raznih vještina, studentima pruža priliku u pokazivanju svoje kreativnosti i to se nagrađuje. Ovaj je studij posebno popularan. Iz godine u godinu ima sve više kandidata koji se upisuju, ali i koji završavaju svoje studije.

Uspješni sportaši

PRIPREMILA: IVA KLEPIĆ

Marino Paradžik, rođen je u Mostaru 25.7.1990. i student je završne godine drugog ciklusa na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, na smjeru Menadžment. Izvrsni je golman HMRK Zrinjski iz Mostara, a ranije je bio i član Izviđača iz Ljubuškog. Rukometom se počeo baviti s deset godina, a odlučio se za njega kaže, radi svog oca. Od važnijih uspjeha može se istaknuti Marinov nastup za kadetsku i juniorsku reprezentaciju Hrvatske, brojna državna prvenstva sa

mlađim uzrastima Zrinjskog i igranje SEHA lige sa ekipom Izviđača. Ekonomiju je upisao upravo zbog menadžmenta, koji ga dosta privlači te se i u budućnosti vidi kao menadžer. S usklađivanjem obveza na fakultetu i u sportu nema problema jer studira izvanredno, mada ističe kako mu je žao što propušta dosta predavanja zbog sporta.

Marino poručuje mladima da je sport prilika da se sklone s ulice, da vide svijet, jer je on sa rukometom obišao dosta toga, što inače ne bi. Uz to smatra da je za svakoga vrlo važno održavati tjelesnu aktivnost i voditi zdrav život.

U budućnosti ima planove da se nakon fakulteta zaposli u struci, te nastavi igrati za svoj klub. Postoji mogućnost i nastavka sportske karijere negdje u inozemstvu.

Uzor u svijetu sporta Marinu je Gianluigi Buffon, koji je prema njegovom mišljenju,

prije svega veliki čovjek, pa tek onda veliki igrač (golman). U rukometu, na njegovoj poziciji, uzori su mu prije svega Thierry Omeyer i Arpad Šterbik.

Slobodno vrijeme provodi kako on kaže „mostarski“, ispijanjem kava, druženjem, čitanjem knjiga i surfanjem.

Najveće zasluge za uspjeh u sportu i na fakultetu pripadaju njegovim roditeljima, koji su mu ističe dopustili i omogućili da uskladi jedno s drugim.

PRIPREMILA: IVA KLEPIĆ

Luka Suton, rođen je 21.10.1994. godine te je druga godina preddiplomskog studija Ekonomskog fakulteta u Mostaru.

Igrač je malonogometnog kluba Zrinjski iz Mostara, a do sada je uz taj klub nastupao za MNK „Vjekoslav Arapović“, i igrao veliki nogomet u škola nogometa Branitelja i Zrinjskog.

Bavio se nogometom od svoje sedme godine, a mali nogomet je kaže Luka igrao oduvijek, ali na višoj razini od prije 3 godine. Malom nogometu ga je privukla njegova atraktivnost i brzina. Uz to ističe: „zanimljivost te igre je neopisiva, svaki napad se događa nešto novo, nešto neočekivano i uživam

igrajući.“ Kao najznačajniji uspjeh potrebno je istaknuti poziv za Hrvatsku U 21 futsal reprezentaciju, za koju je nastupio na dva turnira u Francuskoj i Belgiji. Na pitanje o fakultetu Luka odgovara da sport i fakultet usklađuje jako dobro, uvijek se trudi dolaziti na predavanja i tako ostati upućen u stvari koje se uče, i misli kako se dobrom organizacijom to može postići. Ekonomiju je upisao potaknut brojnim pozitivnim iskustvima svojih bližnjih i prijatelja, koji su bili zadovoljni tim fakultetom, i naglašava da nije požalio zbog toga, te da je jako zadovoljan ekonomskim fakultetom i svakome bi ga preporučio.

Luka mladima poručuje: „Smatram iskreno kako ljudi koji se bave sportom nekako više uživaju u životu, kako znaju bolje organizirati vrijeme i više su aktivni, a svakako najvažnija posljedica

sporta je zdravlje, koje je ipak najvažnija stvar na svijetu.“ Luka nam se pohvalio kako mu je sport donio mnogo lijepih iskustava, pogotovo s turnira na koje ide s prijateljima. Zajedno su kaže već proputovali mnoga mjesta, te kao jedan od najdražih turnira posebno ističe onaj u Stuttgartu na koji je išao u siječnju već treći put zaredom. Od planova za dalje želi se zadržati u prvoj momčadi MNK Zrinjskog i završiti fakultet u Mostaru, jer mu je učenje jako važno, i nada se da će uspjeti u tome.

Postoji mnogo ljudi koje Luka gleda kao životne uzore i pokušava od njih preuzeti neke stvari, posebice istaknuvši majku, a što se tiče sporta uzor mu je brat Josip koji igra za reprezentaciju Hrvatske i nada se da će krenuti njegovim stopama. Za uspjeh najviše zasluga pridaje upravo svojoj obitelji, roditeljima i braći, od kojih je jako puno naučio. Slobodno vrijeme, iako ga ima jako malo, provodi uživajući sa svojom djevojkom ili sa svojim prijateljima.

U budućnosti očekuje da će završiti ekonomski fakultet, jer mu se sada sviđa još više nego prije, i nada se uspjehu u tome području. Od sporta očekuje da nastavi s igranjem, da bude zdrav i kao najvažnije želi uživati u nogometu kao i do sada, te da uz puno rada uspjeh neće izostati.

PRIPREMILA: IVA KLEPIĆ

Ivan Bobaš, rođen je 1.1.1993. godine u Vitezu i student je 4. godine na smjeru Financije i računovodstvo.

Trenutno nastupa za stolnoteniski klub „Mostar“, a prije toga je nastupao za STK „Vitez“ i STK „CM“ Vitez.

Stolnim tenisom se počeo baviti slučajno sa 6 godina, kada je u jednom kafiću gdje je bio postavljen stol za stolni tenis počeo igrati s jednim starim uspješnim igračem iz Viteza, a on je prepoznavši talent u njemu, nagovorio Ivanovog oca da ga upiše u tadašnji klub u Vitezu.

Ivan je stalni član reprezentacije već od najmlađih uzrasta, osvojio je titule državnog prvaka u svim mlađim uzrastima, dvije titule državnog prvaka do 21 godine, nekoliko medalja sa seniorskog državnog, te brojne medalje sa međunarodnih prvenstava. Posebno su važne brončana medalja na ekipnom balkanskom prvenstvu do 21 godine, te 2 godine zaredom titula prvaka države sa STK „Mostar“ i tri osvojena kupa.

Najvažnija kod usklađivanja sporta i fakulteta mu je pravovremena organizacija, te uz dobar raspored uspijeva sve stići. Na početku studiranja važni su mu bili savjeti starijih kolega koji su studirali i bavili se sportom, te se na temelju njihovih iskustava uspio kvalitetno organizirati i uskladiti obveze na fakultetu i u sportu.

Ekonomija mu je bila prvi izbor i zadovoljan je, te ističe da ponovo bira opet bi isto izabrao.

Mladima poručuje „naravno da bi se svi trebali baviti nekim sportom, pogotovo mladi da bi se sklonili s ulice i da bi se izgradili kroz sport. Moja najljepša iskustva iz sporta su putovanja i prijateljstva. Kroz sport sam obišao mnoge države, koje vjerojat-

no ne bi da nisam u sportu i stekao mnoga prijateljstva u raznim zemljama, što je najveća prednost bavljenja sportom, a pored toga dođu i osvojene medalje“

Planira nakon završetka 4.godine upisati diplomski studij, a onda kreće u potragu za poslom, nadajući se da će mu sport pomoći u tome, te da će se nastaviti paralelno baviti sportom i raditi. Na sportskom planu početkom idućeg mjeseca ima play off tj. završnicu prvenstva gdje će nastojati i po 3. put zaredom sa STK „MOSTAR“ osvojiti naslov prvaka BiH. Slobodno vrijeme provodi u društvu prijatelja.

Zasluge za njegove uspjehe imaju njegovi roditelji koji su mu stalna potpora, te uz njih bivši i sadašnji treneri, suigrači, profesori u školi i fakultetu koji su uvijek imali razumijevanja za sportaše.

PRIPREMIO: DARKO PIVIĆ

Iva Klepić, rođena je 16.08.1994. godine u Mostaru i studentica je druge godine Ekonomskog fakulteta u Mostaru. Članica je Sveučilišnog karate kluba „Neretva“ Mostar. Počela je trenirati karate s 4 godine dolazeći u dvoranu sa svojim ocem i tako je nastavila obiteljsku tradiciju. Iva ističe kako su upravo njen trener Miroslav Klepić i njen otac Zdenko najvažniji za sve njene uspjehe, te su joj roditelji najveća podrška i životni uzori. Posebno joj je drago što je izabrala trenirati karate jer je to jedan od najtrofejnijih sportova u BiH. Već je godinama članica reprezentacije i deveterostruka uzastopna pojedinačna prvakinja BiH od najmlađih kategorija pa sve do posljednje dvije seniorske titule. Aktualna je pojedinačna i ekipna prvakinja države. Od ostalih rezultata najvažniji su joj treće mjesto u kadetima na Europskom prvenstvu u Izmiru (Turska), treće mjesto u juniorkama na Europskom prvenstvu regija u Ankari (Turska), treće

mjesto u juniorkama na Mediteranskom prvenstvu u Bariju (Italija), drugo mjesto na Balkanskom prvenstvu do 21 godine u Kragujevcu (Srbija) i treće mjesto na Mediteranskom seniorskom prvenstvu u Baru (Crna Gora). Planovi za ovu godinu su joj još Europsko prvenstvo regija u Parizu i nastupi na natjecanjima svjetske lige. Sljedeće godine je očekuju Europsko i Svjetsko seniorsko prvenstvo. Sa usklađivanjem sporta i fakulteta prošle godine je zadovoljna

jer kaže u 2014.godini je dobila Dekanovu nagradu za uspjeh i nagradu za najbolju sportašicu grada Mostara. Iako je bilo jako teško, ističe: „Uvijek želim sve odraditi kako treba i dati 100% od sebe i nekada mi je teško se posvetiti onoliko koliko bih željela i karateu i fakultetu.“ Ekonomiju je oduvijek željela upisati jer ju je ona najviše zanimala. Svim mladima poručuje da bi se trebali baviti sportom jer iako je bilo mnogo odricanja doživjela je mnogo lijepih trenutaka koje će pamtili cijeli život, posebno putovanja kroz cijelu Europu, Aziju pa čak

i Afriku, te brojna sklopljena prijateljstva i druženja. Za budućnost naglašava da ima brojne planove u vezi ekonomije, a da će se uvijek baviti karateom i nakon završetka karijere da će nastaviti prenositi znanje na buduće generacije. Na ekonomskom fakultetu osim nje ima još nekoliko klupskih kolega i članova reprezentacije BiH i to Marija Sušac i Ivan Klepić, a ekonomiju su završili i proslavljeni BiH karataši Oliver Mandarić, Mate Odak, i drugi.

III. studijsko putovanje u Prag – Beč

KATARINA LEKO

Od 25. do 30. ožujka 40-ak naših studenata provelo je fenomenalno vrijeme na III. studijskom putovanju, u organizaciji Foruma studenata Ekonomskog fakulteta. Nakon prethodno realiziranih posjeta Beču i Budimpešti, ovaj put je Prag bio odabrana destinacija koja je pored zabavnog sadržaja bila edukativnog karaktera.

Studenti su 26. ožujka stigli u Prag, nakon noćne vožnje, no nisu pokazali znakove umora te su se već prvi dan zaputili metroom do samog centra europske metropole. Tamo ih ni kiša nije omela da isprobaju praške specijalitete i ono čuveno češko pivo, po čemu je Češka, pored svih svojih ljepota, turistima najpoznatija.

Nakon odmora i dobrog sna, sljedeći dan bio rezerviran za tour Pragom i upoznavanje s čuvenim građevinama, mostovima i cjelokupnoj arhitekturom koja krase ovaj grad. Hradčany, najpoznatija gradska četvrt u kojoj se nalazi i Praški zamak nisu nikog ostavili ravnodušnim. Zamak glasi kao najveći dvorac na svijetu, sa svojih 570 metara visine i 130 metara širine, čija povijest seže do dalekog 7. stoljeća, a u sferi dvorca nalazi se i Katedrala sv. Vída. Nakon Hradčana, studenti su se s vodičem

zaputili u obilazak ostalog dijela grada, prvenstveno Karlovog mosta, koji ima jako zanimljivu priču. Naime, prelazeći preko mosta može se zamijetiti 30 spomenika religijskog karaktera, a posebno je zanimljiva statua sv. Ivana Nepomuka. Kralj Vaclav IV. bio je uvjeren da ga kraljica vara, a nakon što mu je vikar odbio ispričati što mu je kraljica ispovjedila, kralj ga je bacio s mosta u Vltavu. Prema legendi, svi koji dodirnu kip i zažele nešto, želja će se ostvariti te će se isti vratiti brzo u Prag.

Nakon obilaska ostalih znamenitosti, uključujući i kuću Franza Kafke, studenti su imali na raspolaganju slobodno vrijeme te su se navečer zaputili u čari noćnog života u Pragu. Dovoljno je reći da je noć prošla u ugodnoj atmosferi.

Drugi dan boravka bio je rezerviran za posjet Ekonomskom fakultetu te tvornici piva Staropramen. Nakon kraće posjete Višoj ekonomskoj školi, boravak u tvornici piva bio je posve edukativnog karaktera jer su studentima bili predstavljeni proce-

si proizvodnje piva, kratka povijest same kompanije, menadžerske i marketinške strukture same tvornice te područja izvoza u svijetu. Po završetku posjeta studenti su dobili priliku iz prve ruke probati točno pivo Staropramen i uvjeriti se u kvalitetu češkog piva koje je toliko visoko cijenjeno u svijetu. Lijepo vrijeme poslužilo je daljnjem uživanju u ljepotama Praga, posebno

tijekom slobodnog vremena koje je bilo na raspolaganju do večernih aktivnosti.

Svemu što je lijepo dođe kraj. Zadnji dan u Pragu nije bio završetak lijepo priče u kojoj su sudjelovali naši studenti. Nakon doručka i check-outa iz hotela, slijedila je vožnja do iduće europske prijestolnice, Beča, gdje nas je očekivala vožnja gradom te posjeta velikim znamenitostima glavnog

grada Austrije. Prva destinacija za posjet bila je Belvedere. Famozan kompleks baroknih palača koje su bile podignute za vrijeme austrijskog princa Eugena Savojskog i danas predstavljaju jedan od najljepših baroknih građevina u svijetu. Danas je ovaj kompleks pretvoren u muzej, a iza njega pruža se nevjerojatan pogled na ostale predjele Beča. Osim čuvenog muzeja, studenti su posjetili i Schönbrunn, jedan od najvažnijih kulturnih spomenika u Austriji.

Ovo studijsko putovanje jedno je u nizu realiziranih projekata FSEF-a, a posebno velika zahvala ide našem Ekonomskom fakultetu koji je svojim doprinosom omogućio studentima da posjete europske metropole i uživaju u edukativnom sadržaju koji ih je čekao. Moramo se zahvaliti i našim sponzorima putovanja koji su također doprinijeli razvoju projekta: Studentski zbor Sveučilišta u Mostaru, Binvest d.o.o. i Red Bull.

Nadamo se kako su sad već ovakvi projekti postali jedna lijepa tradicija studenata Ekonomskog fakulteta. Nadamo se da će se i mlađe generacije uključiti u razne aktivnosti na samom fakultetu i Forumu studenata te biti budući nositelji ovakvih projekata koji doprinose razvijanju teorijskog i praktičnog znanja, ali i uživanju u pogledima na famozna izdanja europskih metropola. Možda nas u budućnosti neki projekti odvedu i dalje. Dotad ostaju lijepo uspomene na ovo putovanje.

Mostimun 2015 – simbol spajanja

ANĐELA MARIĆ/MERITUM

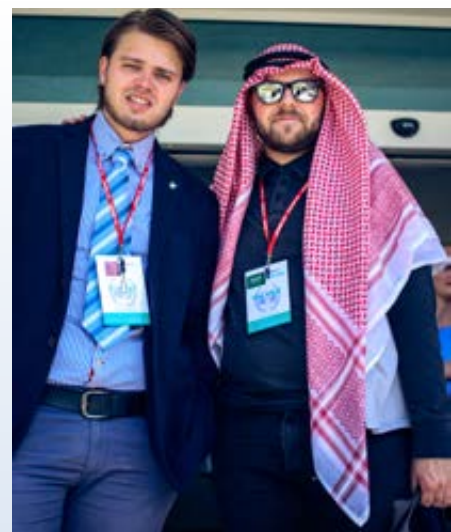
Kada je prije sedam godina došla u Mostar pisati svoju magistarsku tezu o podjeljenim društvima, francuska studentica međunarodnih odnosa i diplomacije Victorie Rio, nije ni slutila kakav odijek među mostarskim studentima će imati praktični dio njezinog rada.

Iz tog praktičnog dijela, rodio se Mostimun.

Mostimun već sedmu godinu za redom ujedinjuje studente s dvije obale grada Mostara. To je jedan od prvih projekata kojemu je to pošlo za rukom. Još 2009. godine kada to nije bila uobičajna praksa u po-

djeljenom gradu. Tim od 15 mladih ljudi, studenata Sveučilišta i Univerziteta, radili su 6 mjeseci kako i ovogodišnji Mostimun protekao u savršenom redu.

Mostar International Model United Nations- Mostimun, međunarodna studentska konferencija koja se bavi simulacijom rada Ujedinjenih naroda, postao je tradicija. To sada već s ponosom možemo reći. Svake godine na Mostimun se prijavi sve više ljudi, ali još važniji su oni koji se vraćaju, oni su dokaz kako smo s ovom konferencijom na pravom tragu. Ovogodišnji Mostimun je u razdoblju od 22.-26. travnja ugostio 120 studenata iz više od 20 zemalja Europe i svijeta. Otvaranje ovogodišnjeg Mostimuna upriličeno je u konferencijskoj sali Studentskog hotela Mostar, a svečano zatvaranje

i dodjela certifikata, potpisanih od strane UN-a, u Gradskoj vijećnici grada Mostara.

Radilo se u 5 različitih vijeća: Vijeće sigurnosti, Vijeće za ljudska prava, G20, Arapska liga i Povijesno vijeće sigurnosti, čiji rad su pratili predsjedatelj vijeća i glavni tajnik. Svaki sudionik, nakon što odabere vijeće u kojemu želi sudjelovati, bira i zemlju koju će predstavljati, a to pri tome ne može biti zemlja iz koje dolazi. Zanimljivo je bilo gledati kako se studenti uživljavaju u uloge delegata zemlje koju predstavljaju, boreći se za njezine interese. Upravo tako studenti vježbaju vještine argumentacije, raspravljanja i govornišva koje bi mogle dobro doći i sutra na radnom mjestu.

Kao i uvijek zastupljene su bile aktualne teme svijeta: Mir i sigurnost u Somaliji, Islamska revolucija u Iranu, Maloljetnički brak, Jeruzalem i zaštita kulturnog naslijeđa, Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena u arapskoj regiji, Ekonomske sankcije kao prikladno sredstvo za rješavanje sukoba i druge.

U vijećima je doista znalo biti burno tijekom rasprava koje su trajale satima. Cilj simulacije je kao i na pravim sjednicama Ujedinjenih naroda, usvojiti rezoluciju koja će biti prihvatljiva većini zemalja u vijeću. Svakog dana od 10-18 sati delegati bi boravili na sjednicama tražeći rješenje prihvatljivo za sve ili barem za većinu. U tome su sva vijeća i uspjela. Nakon takvog dana, logičan slijed je odmor. Zajednička druženja u mostarskim klubovima i pubovima potrajala bi do dugo u noć, a ujutro opet ispočetka, cjelodnevne sjednice.

Istinsko bogatstvo Mostimuna je što ne morate otputovati daleko da bi ste mogli upoznati veoma širok spektar kultura u

mladim i ambicioznim ljudima. Na Mostimunu se rađaju prijateljstva. Prava, prekrasna prijateljstva, ali i pokoja ljubav, tu i tamo.

Takvo jedno prijateljstvo rodilo se između članova organizacijskog tima. Sretna sam što sam bila dio cijelog ovoga projekta i na taj način se zbližila sa prekrasnim mladim ljudima, punih ideja i ambicija. Baš onakvi mladi ljudi koji i nose ovaj grad. Sigurna sam da će na takvim ljudima Mostimun i ostati.

Moje studentske godine polako se privode svome kraju. Iza ugla su posljednji

lipanjski rokovi. Još malo nervoze pred ispitne rokove, crnih kava večer prije ispita, olakšanje upisom ocjene za isti. Miriše još pokoji party pravnik i studentska srijeda. I više niti jedan projekat. Zasigurno ne kao Mostimun. Već sada s nostalgijom se prisjećam svih napornih priprema.

Dragi čitatelju, nadam se da ćeš upravo ti sljedeće godine biti dio ovoga velikog projekta i time uistinu obogatiti svoje studentske dane jednim velikim iskustvom, prestižnim certifikatom, ali što je najvažnije divnim prijateljstvima i poznanstvima koja će zasigurno još dugo trajati.

EKONOMIJADA 2015

TOMISLAV ZELENČIĆ

Biti student Ekonomskog fakulteta je super stvar, jer nakon čitave godine mukotrpnog studiranja, predavanja, ispita i seminarskih radova dolazi Ekonomijada. Pet dana i četiri noći proveli su studenti Ekonomskog fakulteta u hotelu Oranopolisu, Halkaidi, Grčka (08.05.'15 – 12.05.'15). Da će ovo putovanja

biti posebno dalo se naslutiti od samoga početka. Putovati sa još 58 kolega više od 24 sata autobusom kroz: Srbiju, Makedoniju i Grčku do krajnjeg odredišta, jednom riječju je, nezaboravno. Igrom slučaja, imali smo i mali Team Building, ali neka detalji ostanu mala tajna studenata koji su putovali.

Na najboljoj Ekonomijadi do sada, okupili su se studenti iz 9 država, sa preko 25 fakulteta, ukupno nešto više od 2000 studenata. Imati priliku vidjeti i uživati u zemlji

koja je kolijevka europske civilizacije, olimpijskih igara i antičke kulture, uz nas, pošlo je za rukom i ekonomistima iz: Ljubljane, Maribora, Kopa, Osijeka, Pule, Banjaluke, Prijedora, Brčkog, Sarajeva, Skoplja, Prištine, Niša, Beograda, Kragujevca, Subotice itd.

Proširili smo osobne vidokruge. stekli nova saznanja i mnogobrojna prijateljstva. Sve što je lijepo kratko traje. Nakon pet dana morali smo se vratiti studentskom životu, zatrpanom kolokvijima i predavanjima.

Uz odličan provod, skoro savršenu organizaciju, moram naglasiti i natjecateljski dio

EP **JP ELEKTROPRIVREDA**
HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG BOSNE d.d. Mostar

koji nikada nije bio brojniji i bogatiji. Sve je prošlo u najboljem redu. Naši studenti, Vaše i moje kolege, na najbolji način su predstavljali naš fakultet i u sve su utakmice ušli sa maksimalnim zalaganjem. Nedostajalo je samo malo sportske sreće. Ispadanje u prvom krugu u muškom rukometu i stolnom tenisu, nije nas pokolebalo. U malom nogometu svoje natjecanje samo završili u ¼ finala gdje su momci iz Banjaluke bili za nijansu uspješniji, ali šlag dolazi na kraju. Kolegice su u odbojki osvojile 3. mjesto, na čemu im još jednom čestitamo! Naši studenti su pokazali izuzetan trud u natjecanju s drugim ekipama, tako da je ovo gore nabrojano i više nego dobar rezultat.

Mogao bih napisati barem deset stranica teksta, ali mislim da ste poantu shvatili. Jedno je otići s par prijatelja na putovanje i super se provesti, međutim ovakva atmosfera i duh, osjećaj koji s vama dijele još stotine drugih studenata, ne osjeti se svaki dan. Čak ni duga vožnja i manjak sna nije bio problem. Zbog ovakvih putovanja definitivno se isplati biti duže godina student Ekonomije.

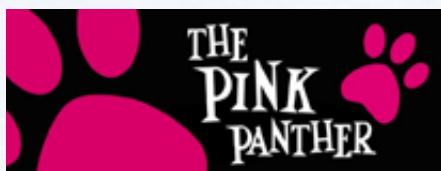
U ime studenata koji su bili na Ekonomijadi 2015, želimo se zahvaliti onima bez kojih sve ovo ne bi bilo moguće. Ponajprije hvala vozačima Autoprijevoza Mostar, na razumijevanju i strpljenju, članovima Studentskog Zbora EFMO na pomoći u realizaciji projekta te Upravi Ekonomskog Fakulteta u Mostaru: prodekanu prof. dr.

sc. Zdenku Klepiću, dekanici prof. dr. sc. Mili Gadžić i čovjeku bez kojeg ovaj projekt nikada ne bi bio realiziran, prodekanu doc. dr. sc. Igoru Živku.

Hvala svim našim sponzorima i poduprateljima, a to su: **Ekonomski Fakultet Sveučilišta u Mostaru, Studentski Zbor Sveučilišta u Mostaru, JP ELEKTROPRIVREDA HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG BOSNE D.D., The Pink Panther-Mostar, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Herce-**

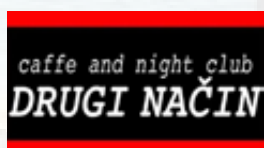
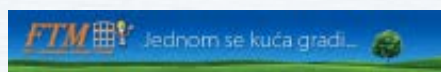
govine, Binvest Posušje d.o.o. - Ožujsko pivo, Caffe and Night club Drugi Način, HERA d.o.o. Mostar, Autoprevoz Mostar, Pekarna Suncokret, Biokomerc d.o.o., Lumen d.o.o. Drinovci, Oil Ac Mostar, Antonio Commerce, Općina Grude, Caffe pizzeria SKRIPTA, Caffe bar INDEKS, Leda d.d. Široki Brijeg, Džida d.o.o. Čitluk, Olovka Posušje i FTM Novi Travnik.

Nadam se kako se ponovno vidimo i iduće godine, na Ekonomijadi 2016!

BENZINSKE CRPKE

OIL-AC

Studentske aktivnosti

ANA BOGDANOVIĆ

Položiti prijemni ispit ili čak dva, upisati jedan od ta dva fakulteta, slušati svakodnevna predavanja, ući u rutinu spremanja ispita za redovne i izvanredne rokove te na kraju nakon pet godina doći na promociju u lipnju ili prosincu i ponosno preuzeti zasluženu diplomu pa već sutradan otići na biro, postala je realnost života prosječnog studenta. Pogotovo mostarskog. Istina, mostarski student tijekom godina u svoju rutinu ubaci i svakodnevno ispijanje dužih kava s mlijekom u zadimljenim kafićima tijekom kojih se strpljivo počinje pripremati za taj korak „sutradan“ nesvjestan da je dovoljan samo jedan korak u suprotnom smjeru kako bi se dogodila ona pozitivna priča koja nema svoj kraj na birou. Usidreni u sigurnu luku učenja, polaganja ispita i izlazaka vikendom studenti često dopuštaju stvarnim prilikama za razvoj i uspjeh da neprimjetno prođu pokraj njih. A prilika je uistinu puno.

Usidreni u sigurnu luku učenja, polaganja ispita i izlazaka vikendom studenti često dopuštaju stvarnim prilikama za razvoj i uspjeh da neprimjetno prođu pokraj njih.

Fakulteti Sveučilišta u Mostaru omogućavaju studentima izgradnju čvrstog temelja vlastitih karijera koje se mogu nadograđivati već u tih prvih pet godina puta ka vlastitom poslovnom uspjehu. Sve češća gostujuća predavanja uspješnih ljudi iz regije stvaraju pozitivnu sliku o mostarskim fakultetima pa studenti doći u doticaj s inspirirajućim, pozitivnim pričama. Studenti u Mostaru danas imaju na raspolaganju brojne organizacije koje im mogu neupitno i bezuvjetno pružiti određena iskustva koja zajedno sa znanjem stečenim na fakultetu doprinose izgradnji mlade, samouvjerene i ambiciozne poslovne osobe.

Debatni klub

Put od 10 000 km počinje jednim korakom

Jedna od najpoznatijih izjava o uspjehu je ona da i put od 10 000 km počinje jednim korakom. Povlačeći paralelu s tom porukom može se izvesti zaključak kako prvi korak, koji studenti u Mostaru moraju napraviti kako bi ostvarili svoje ciljeve, je preskočiti jednu dužu kavu i uputiti se u onom smjeru u kojem vide svoj uspjeh.

Na tom putu im mogu pomoći brojne organizacije koje djeluju u Mostaru ovisno o području interesa svakog pojedinca. Uz svaki fakultet veže se barem jedna studentska organizacija koja kroz svoj program nudi obuke, prakse ili razmjene. Izgraditi sebe, proširiti vlastite vidike te upoznati

nove kulture i ljude često je prava formula za formiranje životnog i poslovnog cilja. Odvažiti se na takav iskorak je ono čemu trebaju težiti svi mladi ljudi. Definirajući svoje ciljeve mladi stvaraju jasnu sliku svog budućeg života i tako olakšavaju sebi kretanje u željenom smjeru. Već od prve godine studiranja, mladi se mogu priključiti onoj organizaciji koja nudi najprikladniji program upravo za njih. Pravnici na raspolaganju imaju ELSA-u, medicinari BoHeMSA-u, studenti Fakulteta prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti EGEA-u, a građevinari IACES. Vjerojatno dvije najpoznatije organizacije u Mostaru su AIESEC i IAESTE. Obje osnovane 1948. godine, u Mostaru su svoje urede otvorile 2006. od kada intenzivno pružaju mladima

CEO konferencija Mostar

mogućnost za odlazak na inozemne prakse prilikom kojih se stječu neponovljiva iskustva. Studenti su preko ovih organizacija imali priliku posjetiti i provesti neko vrijeme u Rusiji, Brazilu, Turskoj, Tunisu, Indiji i desecima drugih zemalja svijeta i svima je zajedničko jedno - želja za ponavljanjem iskustva. Raditi na konkretnim zadacima vezanim za svoju struku ili pak volontirati na društveno korisnim projektima donijelo im je svima jedno potpuno novo iskustvo koje ih je obogatilo na sve moguće načine. Većina praksi se održava u ljetnim mjesecima pa studenti mogu ljetovanje na Makarskoj rivijeri zamijeniti upoznavanjem egzotičnih kultura popraćeno obogaćivanjem svog životopisa, a da pritom ne trebaju strahovati da će zbog tih par tjedana obnavljati godinu na fakultetu. Praksu ili razmjenu putem ovih organizacija mogu dobiti svi studenti koji zadovoljavaju kriterije određenog natječaja. Važno je biti najbolji. Od stotina prijavljenih, priliku za putovanje života, kako ga većina praktikanata opisuje, dobiju samo oni koji se uistinu ističu u moru popunjenih obrazaca i aplikacija koje pristignu na e-mailove ovih organizacija čim se natječaji otvore. Upravo zato mladi moraju koristiti i ostale prilike za razvijanje svojih vještina i posvetiti svoje vrijeme u jednakoj mjeri i neformal-

■ Startup Weekend

prelazi u tradiciju obrazovnog sustava grada, studenti mogu čuti priče najuspješnijih poduzetnika iz regije čija iskustva mogu neupitno doprinijeti stvaranju vlastitih za mlade, ali ih i motivirati da zakorače u poslovni svijet. Pregršt informacija, koje su im dostupne na ovakvim događajima, studenti mogu i trebaju iskoristiti za stvaranje vlastite poslovne ideje i pisanje poslovnog plana s kojim mogu krenuti u realizaciju iste.

Pokrenuti vlastiti biznis

Često usporavani nedostatkom financija, mladi odustaju od svojih snova nesvjesni da u Mostaru postoje prilike za osvajanje značajnih novčanih sredstava koja im uvelike mogu olakšati pokretanje vlastitog biznisa. Prijaviti se u školu poduzetništva Imam ideju ili na natjecanje

■ Startup Weekend

nom obrazovanju pored onog formalnog koje se stječe na upisanim fakultetima. I u tom segmentu Mostar ima pozitivnu priču posljednjih godina. Financijska barijera otklonjena je sve većim brojem besplatnih tečajeva u organizaciji Studentskog zbora Sveučilišta u Mostaru, ali i ostalih organizacija koje su prepoznale tržišnu potrebu za mladim, obrazovanim ljudima. Ovisno o osobnim afinitetima, studenti na više mjesta mogu prolaziti obuku iz različitih sfera poslovnog svijeta, od učenja stranih jezika pa sve do savladavanja vještina programiranja. Paralelno s tečajevima, u Mostaru se sve češće održavaju različite konferencije, forumi, ali i višetjedne škole, radionice i treninzi na kojima se mogu razvijati različite vještine. Na CEO konferenciji i Youth to Business forumu, čije održavanje lagano

StartUp Weekend otvara potpuno novu sferu mogućnosti i dostupnosti financijske podrške. Brojna predavanja i rad s mentorima iz renomiranih poduzeća iz regije stvaraju dodanu vrijednost ovim natjecanjima omogućavajući pristup novim znanjima neophodnim za razvoj poslovnih ideja. Osim kroz natjecanja za koja je potrebno imati poslovnu ideju, studenti mogu svoj džeparac podebljati i kroz nešto drugačija studentska natjecanja koja se sve češće zasnivaju na tzv. studijama slučaja. Primjer takvih su Ožujsko natjecanje, koje tradicionalno organizira Forum studenata Ekonomskog fakulteta, ali i Case Study Competition koje okuplja studente svih sveučilišta iz regije, a odvija se već nekoliko godina zaredom na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bez ograničenja prijava,

studenti moraju samo pokazati malo volje i kreativnosti te uložiti mnogo truda kako bi osvojili vrijedne nagrade. Sve su češća i virtualna natjecanja različite tematike koja se ne vežu samo za ekonomsku struku nego studente potiču na dodatna istraživanja i upoznavanje drugih gospodarskih sektora. Osim što pune osobni budžet pojedinca koji se kasnije može usmjeriti i na pokretanje vlastitog biznisa, ovakva natjecanja pružaju iznimno iskustvo koje može potpuno neočekivano odrediti budućnost mlade osobe.

Često usporavani nedostatkom financija, mladi odustaju od svojih snova nesvjesni da u Mostaru postoje prilike za osvajanje značajnih novčanih sredstava koja im uvelike mogu olakšati pokretanje vlastitog biznisa.

U pogledu financijskih sredstava, posebno se ističu i mogućnosti koje pruža i poduzetnička infrastruktura u okviru koje mladima na raspolaganju stoje i poticaji koje osigurava Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta. S druge strane, neprofitne organizacije i tehnološki parkovi u regiji, poglavito mostarski inkubator INTERA TP donijeli su dašak suvremenog poduzetništva kroz sve poznatiji proces inkubacije. Imati ideju danas je jedino potrebno za uspjeh u gradu Mostaru koliko god se to činilo nestvarno mladim ljudima. Oprema i prostorije za rad sada su dostupne i potpuno besplatne za sve timove koji kvalitetno razvijaju svoju ideju i odluče uzeti poslovni uspjeh u svoje ruke. I u tehnološkim parkovima se otvaraju različite prilike za dodatne obuke, razvijanje poslovnih planova, kao i uvježbavanje važnijih prezentacija.

Nakon svega navedenog, lako se da izvesti zaključak kako situacija u Mostaru nije negativna kako se obično smatra. Dovoljan je jedan odlazak na hercegovačke portale ili čak Facebook stranice određenih organizacija da se dođe do velikog broja informacija koje mogu promijeniti život mlade osobe. Studenti Sveučilišta u Mostaru imaju na raspolaganju nebrojene mogućnosti, većinom besplatne pa je nepotrebno tražiti izlike za neuspjeh. Svi oblici neformalnog obrazovanja, razmjene studenata, prakse u tuzemstvu i inozemstvu, ali i prilike za pokretanje vlastitog biznisa, na dohvat su ruke svim studentima. Uz samo jedan uvjet – potrebno je pasivnost ostaviti po strani!

Zahvaljujući tim „posebnim potrebama“ Sarajevo je za 8 godina imalo 1,18 milijardi KM više nego što bi imala bez posebnog koeficijenta. Zajedno sa Bosansko-podrinjskom županijom to ukupno iznosi 1,24 milijarde KM na račun posebnih potreba.

ANDREA ROTIM

Uvod

U Parlamentu BiH je 29.12.2003. godine usvojen zakon o sustavu neizravnog oporezivanja, kako bi se osigurao jedinstven ekonomski prostor i podržala fiskalna i makroekonomska stabilnost BiH. Na državnoj razini formirano je jedinstveno tijelo pod nazivom UINO (Uprava za indirektno/neizravno oporezivanje) čija je glavna zadaća prikupljanje svih poreza na prostoru Bosne i Hercegovine: carina, trošarina, putarina i PDV-a. Prvog siječnja 2005. godine u Centralnoj banci otvoren je Jedinstven Račun za prikupljanje prihoda koje ubire UINO. Ras-

podjela sredstava sa JR-a (Jedinstvenog računa) vrši se prema ponderima odnosno koeficijentima. Zbog kompleksnoga ustavnog ustrojstva FBiH, Zakon o pripadnosti javnih prihoda FBiH uvodi složen sustav koeficijentata i proračuna na temelju kojih se prihodi sa JR-a dijele između entiteta FBiH, 10 županija i 79 općina. Pri izračunavanju ovih pondera u obzir se uzimaju određeni kriteriji: broj stanovnika, broj učenika osnovnih škola, broj učenika srednjih škola i ukupna površina županije. Jesu li ovi koeficijenti pravično podijeljeni, nastojat ćemo prikazati kroz sljedeće podatke.

Raspodjela neizravnih poreza za period od 2006. do 2013. godine

Parametri koji utječu na udio entiteta FBiH sa JR-a:

- Izdaci za državni budžet - financiranje institucija (u 2013. su iznosili **750 milijuna KM**)
- Koeficijent raspodjele prihoda od neizravnih poreza za FBiH koji je u 2006. godini iznosio 65,40%, a u 2013. godini 63,84% (koeficijenti raspodjele između entiteta

Raspodjela neizravnih poreza u BiH

ažuriraju se tijekom godine i vrše se poravnania između entiteta FBiH/RS).

c) Otplata vanjskog duga Federacije BiH u velikoj mjeri utječe na raspoloživa sredstva za raspodjelu županijama, općinama i dr. Otplata vanjskoga duga je u 2012. godini bila za 38% veća u odnosu na 2011. godinu, a u 2013. godini je za 71% veća u odnosu na 2012. godinu.

Izračunati prihod sa JR-a koji ima entitet FBiH (nakon otplate vanjskoga duga Federacije) raspodjeljuje se na sljedeći način:

- Financiranje funkcija FBiH - 36,2%
- Financiranje funkcija županija/kantona - 51,48%

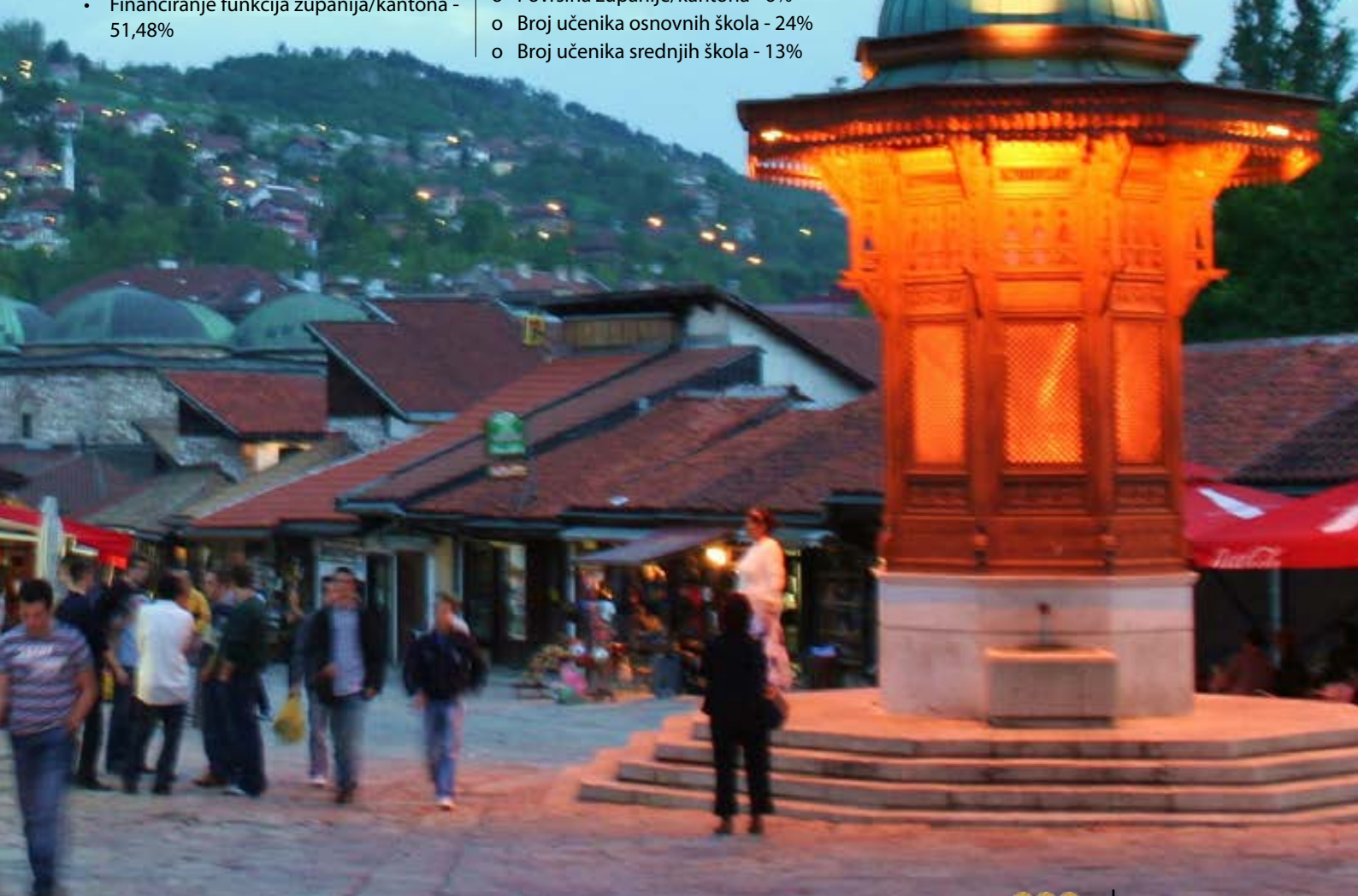
- Financiranje funkcija jedinica lokalne samouprave - 8,42%
  - Upravitelji cesta - 3,90%
- Rapodjela neizravnih poreza županijama sa i bez posebnih koeficijenata (razdoblje 2006.-2013.)

Od ukupnog iznosa prikupljenih prihoda u FBiH, najveći dio iznosa ide za financiranje funkcija 10 županija unutar FBiH (51,48%). Koliko će prihoda određena županija dobiti ovisi od sljedećih omjera:

- o Broj stanovnika u županiji/kantonu - 57%
- o Površina županije/kantona - 6%
- o Broj učenika osnovnih škola - 24%
- o Broj učenika srednjih škola - 13%

Postoje županije koje na temelju posebnih potreba dobivaju i posebne koeficijente. Jedna od njih, svakako i najizraženija po tim „posebnim koeficijentima“ koje dobiva, je svakako Sarajevska županija. Prije nego što pređemo na Sarajevo, treba spomenuti Zakon koji govori o posebnim koeficijentima koji odražavaju posebne rashodovne potrebe županija sa najmanjim prihodima po stanovniku. Ako pogledamo socio-ekonomске pokazatelje, najlogičniji izbor za dodjelu posebnih koeficijenata imaju županije koje su najnerazvijenije - u ovom slučaju to bi bile Posavska i Herceg-bosanska županija. Posavska županija je po novim izmjenama Zakona u 2014. godini dobila koeficijent 1,5, Herceg-bosanska već ima 1,1, a Bosansko-podrinjska 1,8. Ostaju nejasnoće zašto po izmjenama zakona Posavska i Bosansko-podrinjska županija nisu izjednačene u koeficijentima?

Međutim, tri prethodno navedene županije ne potpadaju u skupinu velikih županija. Čak i sa posebnim koeficijentima prihodi

ove tri županije kreću se negdje između 7% do 8% ukupnih ukupnih prihoda koji se raspodjeljuju po županijama. Sarajevska županija dobiva čak 30% ukupnog prihoda koji se raspodjeljuju između županija. U zakonu stoji da Sarajevska županija ima posebne potrebe i da je zbog toga dobila posebni koeficijent koji iznosi čak 2. Usporedbe radi, koeficijent za Mostar iznosi 1.

Zahvaljujući tim „posebnim potrebama“ Sarajevo je za 8 godina imalo **1,18 milijardi KM više** nego što bi imala bez posebnog koeficijenta. Zajedno sa Bosansko-podrinjskom županijom to ukupno iznosi 1,24 milijarde KM na račun posebnih potreba. Treba istaknuti da su na ime ovih povlastica prihodi županija po stanovniku dvostruko veći u ove dvije županije, nego u ostalim županijama FBiH.

Zbog ovih povlaštenih koeficijenata, neke županije su, možemo slobodno reći, uskraćene prihodima od neizravnih poreza:

- Tuzlanska, Zeničko-dobojska i Unsko-sanska županija zbog posebnih koeficijenata bile su uskraćene za vrtoglavih **784,7 milijuna KM** proračunskih prihoda (podaci za 2013. godinu).
- Posavska, Herceg-bosanska i Zapadno-hercegovačka županija bile su uskraćene za 120,9 milijuna KM (također podaci iz 2013. godine).
- Središnja Bosna i Hercegovačko-neretvanska županija bile su uskraćene za 336,9 milijuna KM proračunskih prihoda (2013. godina).

Sarajevska županija ističe kako ona ima i treba imati poseban koeficijent zbog toga

što je glavni grad, na što se naravno bune ostale županije. Najveće primjedbe imaju Tuzlanska i Zeničko-dobojska, čiji političari govore kako je uredu da glavni grad treba imati određene povlastice, ali u nekom drugom smislu tj. u smislu financiranja državnih i entitetskih tijela i županija, a nikako u smislu županijskih i općinskih/gradskih tijela i institucija na štetu drugih županija i općina/gradova.

Glavni razlog zbog kojeg se ove dvije županije bune protiv posebnih koeficijenata koji je dodijeljen Sarajevu, leži u tome što Tuzlanska i Zeničko-dobojska županija imaju slične parametre kao Sarajevo, a opet su uskraćene za određeni postotak proračunskih prihoda.

U osam godina Tuzlanska je županija imala 1,652 milijardi KM proračunskih prihoda, a Zeničko-dobojska 1,311 milijardi KM prihoda. Sarajevska je županija, zahvaljujući posebnom koeficijentu, ostvarila prihode od 2,954 milijardi KM, što je skoro duplo više nego jedne od ovih dviju županija!

Da nije bilo posebnih koeficijenata, stanje bi bilo drugačije:

- Tuzlanska županija - **1,982 milijardi KM**
- Zeničko-dobojska - **1,572 milijardi KM**
- Sarajevska županija - **1,773 milijardi KM**

Jedna zanimljiva činjenica: Sarajevska županija zbog više novca kojim raspolaže, za kulturu godišnje daje 42 KM po stanovniku, Tuzlanska 5 KM, a Hercegovačko-neretvanska samo 2 KM.

Prihodi jedinica lokalne samouprave

U Zakonu stoji da formula sadrži koeficijent koji odražava posebne rashodovne potrebe jedinica lokalne samouprave čiji broj stanovnika prelazi 60.000. Taj koeficijent iznosi 1,2.

Evo i nekih gradova (osim Mostara) čiji broj stanovnika prelazi 60.000: Tuzla, Zenica, Novo Sarajevo, Novi Grad Sarajevo, Centar Sarajevo, Cazin, Bihać, Ilidža.

Po preliminarnim rezultatima popisa sa liste će ispasti Centar Sarajevo, koji ima ma-

nje od 60.000 stanovnika, a upasti će Živnice sa više od 60.000 stanovnika.

Prihodi za ceste

Dio prihoda za ceste dijeli se u omjeru:

- 1) 40% - Direkcija za ceste Federacije BiH
- 2) 60% - nadležna županijska/kantonalna tijela za ceste

Nejasni su parametri po kojima je izvršena raspodjela, ali može se primijetiti da je vrlo slična onima za raspodjelu prihoda po županijama (postotci su vrlo blizu).

Tako Kanton Sarajevo dobiva 25,91% sredstava namijenjenih za ceste FBiH, iako je činjenica da se u tome kantonu nalazi samo 7,41% kilometara cesta Federacije.

Dok se npr. u Hercegovačko-neretvanskoj županiji nalazi 16,41% kilometara cesta, a izdvaja se 9,60% sredstava FBiH ili Unsko-Sanska županija koja dobiva samo 12,28% sredstava od neizravnih poreza, a u toj se županiji nalazi 17,47% kilometara cesta.

Zaključak

Kada bi se Sarajevu ukinule povlastice koje ima, oslobodilo bi se 140 milijuna KM svake godine za ostale županije u Federaciji BiH i omogućio bi se puno ravnomjerniji razvoj čitavoga područja FBiH.

Brojne županije/općine traže reorganizaciju vertikalne raspodjele prihoda unutar Federacije (između općina, cesta, entiteta i županija) kako bi se provela fiskalna decentralizacija i više novca izdvajalo za županije i općine. Tuzlanska i Zeničko-dobojska županija su dale prijedlog: više novca bi se izdvajalo za županije (60% umjesto sadašnjih 51,5%), a manje za entitet FBiH (27,7% umjesto sadašnjih 36,2%) i ceste (2,9% umjesto 3,9%).

Ovakav prijedlog bi mogao i biti usvojen od strane svih političkih aktera i predstavnika koji nemaju uskogrudne poglede, već sagledavaju i malo širu perspektivu, odnosno zastupaju interese koji su širi od lokalnih. Time bi na neki način moglo doći do etničkoga izravnjanja i prevazilaženja etničkih barijera na polju javnih financija.

Kako zaraditi preko youtube-a

Click Here to visit our channel on...

BORIS FRŽOVIĆ

Amel Družanović, Zorana Jovanović, Nikola Jovanović i Tamara Kalinić. Navedena imena vjerovatno nikada niste čuli. Ne znate tko su oni, ni što iste povezuje. Ako se njihova imena zamjene pseudonimima: Meca Cazin, Zorannah, Nixa Zizu i Glam and Glitter, zasigurno ćete potvrditi da ste barem jedanput pogledali njihove uratke na Youtube-u. Dok se jedni trude nasmijati gledatelje, drugi ispričati kako su proveli svoj dan ili dati par savjeta, sve njihove video uratke veže ista stvar – donose im prihod i na istome zarađuju.

Zamislite da umjesto odlaska na posao dan provedete kući, snimajući se dok igrate omiljenu igricu ili se šminkate i pritom zarađujete ogromne iznose novca. Bili biste jedan od tisuće sretnika kome je to uspjelo. Iako zvuči primamljivo, put do cilja u ovome poslu i više je nego trnovit. Za takvo što Vam treba odličan kanal, redovito „uploadanje“ i zanimljiv, zabavan ili poučan sadržaj. Maštovitost, originalnost i sposobnost da svojim izražavanjem natjerate gledatelje vaših videa da žele još, neizostavni su elementi za započeti karijeru popularnog naziva „Youtuber“.

Nitko u ovom poslu nije postao zvijezda preko noći i potrebno je uložiti puno truda kako bi se vidjeli rezultati. U početku postavljajući videa koja moraju biti vaša tvorevina skupljate poglede. Svaki pogled je zlata vrijedan, stoga morate od svojih videa napraviti senzaciju koja će privući sve više ljudi. Kada dosegnete 1.000 pogleda po jednom videu, možete razmišljati o zaradi odnosno partnerstvu s popularnom stranicom. Osim pogleda, morate imati svoje pretplatnike, najmanje njih 2.000, odnosno osobe kojima

će dolaziti obavijest kada objavite novi video. Ostali uvjeti koji moraju biti zadovoljeni su da video mora biti originalan, bez snimke koju ste „posudili“ od drugog videa ili glazbene podloge na koju nemate prava i da video ne smije sadržavati nasilje, vulgarnost ili eksplicitni sadržaj.

Kada se postigne sve opisano u tekstu spremni ste na partnerstvo. Za svaki pogled koji ostvarite, dobijete 0,01 američkih dolara, a za svakog pretplatnika 0,05 američkih dolara. Kada ovaj broj pomnožite s milijonima koji prate ili gledaju, dobije se pozamašan broj po samo jednom videu. Ne čudi da je većina uspješnih Youtuber-a dala otkaz na svom prethodnom poslu ili prestala ići na fakultet, kako bi se u potpunosti posvetila ovome poslu. Osim gledatelja i pretplatnika, zaradu donose i reklame koje ste vjerovatno primjetili prije nekolicine videa. Novac koji uplaćuju poduzeća ili organizacije koje se žele reklamirati preko Youtube-a, stranica uplaćuje i vama, jer si daje za pravo da ih pušta prije vaših videa, naravno, ako pristanete na takav tip suradnje.

Sa svim navedenim elementima koji osiguravaju zaradu, prosječna mjesečna plaća Youtubera iznosi od 1.000 do 5.000 američkih dolara, a malo veći sretnici uspijevaju zaraditi i do 80.000. Uspjeh u ovome poslu sinonim je za lagodan život bez puno uloženog truda. Jedan od primjera je i par Zoe Sag i njen dečko Alfie Deyes, koje nazivaju predstavnicima novog oblika slavne ličnosti stvorene od strane interneta i gledateljstva na servisima kao što je YouTube. Spomenuti par posjeduje sedam milijuna sljedbenika na YouTube kanalu i preko 350 milijuna klikova na njihovim video uradcima. Da su dobro zaradili na njihovim savjetima ili dnevnim sni-

manjima (popularno nazvanima Vlogs), potvrđuje i činjenica da su 2014. godine uselili u novi dom vrijedan 1,34 milijuna eura.

Drugi primjer je i Ryan Higa. Njegove video uratke je pogledalo do sada preko 2 milijarde ljudi, a svakodnevno ga prati 14 milijuna. Kada to pomnožite s ranije spomenutim tarifama po pogledu/pretplatniku, sigurno vam dođe da uzmete kameru i počnete bilježiti neki vaš talent ili aktivnost, zar ne?

Primjer osobe s naših prostora koja je dobro unovčila svoju suradnju s Youtube-om je internet senzacija Tin Golubić. Na njegovom kanalu se nalaze klipovi s magičnim trikovima, magičnim rutinama i potezima te otkrivanjima trikova. Kanal danas broji 1.500 pretplatnika i ima ukupno 800.000 pogleda, a svakim danom se broj ukupnih pogleda povećava za 2.000.

Kako i na pravom poslu, tako i ovdje postoji kodeks ponašanja koji se izbjegava narušiti. Servis u sekundi pronađe krivca i kazni ga, time što njegov kanal i svu zaradu koju ostvari učini beznačajnom. Ako na kanal stavljate klipove kojima kršite autorska prava, Youtube će Vam ukinuti partnerstvo, a zarada će biti ravna nuli. Uz ovaj razlog postoje i mnogi drugi razlozi zbog kojih Vas mogu izbaciti iz partnerstva, kao što je klikanje vlastitih reklama na klipovima.

Dolazi se do zaključka da je u cijeloj priči najbitnije biti pošten i ne pokušavati lake i ilegalne načine veće zarade novca, jer će Vas Youtube zasigurno uhvatiti.

Financijska tržišta u Bosni i Hercegovini

DARKO PIVIC

Klasična definicija kaže da je finansijsko tržište mjesto na kojem se trguje finansijskim instrumentima, gdje se susreću ponuda i potražnja za istima. Kao takvo, dijeli se na novčano tržište i tržište kapitala. Novčano tržište karakteriziraju kratkoročna finansijska sredstva koja osiguravaju likvidnost u finansijskom sustavu te kamatna stopa koja se regulira kroz samu ponudu i potražnju za kratkoročnim sredstvima. U pravilu je niža od one na tržištu dugoročnih finansijskih sredstava. Tržište

kapitala obuhvata promet dugoročnih vrijednosnih papira i dugoročnog kapitala na primarnom ili sekundarnom tržištu, ovisno o tome da li se vrijednosni papiri pojavljuju prvi put na tržištu kapitala ili je pak riječ o njihovoj ponovnoj prodaji.

Globalni trendovi deregulacije i internacionalizacije potiču razvoj finansijskih tržišta, gdje nebankarske finansijske institucije počinju igrati sve veću ulogu. Spomenuti trendovi diktiraju dva modela finansijskog sustava: anglosaksonski i kontinentalni. Anglosaksonski finansijski sustav stavlja težište na nebankarske finansijske institucije, gdje se bankama pridaje manje značaja,

dok drugi spomenuti model pridaje važnost bankama, koje predstavljaju ključne institucije finansijskog sustava.

Gdje se Bosna i Hercegovina nalazi u svojoj priči? Nije potrebno biti veliki ekspert koji na minutnoj bazi koristi buzzwords, kako bi se opisalo stanje u državi. Finansijski sustav BiH slijedi kontinentalni model, koji karakterizira dominantna uloga banaka, dok su finansijska tržišta i instrumenti, nažalost, manje razvijeni. Bankarski sektor u BiH se sastoji od 31 banke, tj. 21 u FBiH i 10 u RS, gdje većina pripada stranom vlasništvu. Međutim, bankarski sektor konstantno održava svoju vodeću ulogu u finansijskom sektoru BiH i ekonomskom razvoju.

Tržište kapitala u BiH je regulirano na entitetskom nivou FBiH i RS, gdje postoji značajna usklađenost regulacije između entiteta. Spomenuta regulacija definira glavna pitanja kao što su: sudionici, institucije i njihovi organi te prava i obveze samog tržišta. Pravni okviri definiraju vlasničko pravo nad određenim vrijednosnim papirima, stečeno upisom u Registar na ime nosioca istog vrijednosnog papira. Emisija se vrši putem javne ponude, privatnog plasmana ili posebne emisije. Javna ponuda se sastavlja na osnovu javnog poziva na upis i plaćanje vrijednosnog papira i sve se odvija putem burze. Emitent mora pripremiti prospekt sa odgovarajućim informacijama za investitore,

kako bi se procijenili njegova aktiva, obveze, gubitak, profit kao i ostala prava. Vrijednosni papiri se mogu upisati na period koji nije duži od 90 dana od dana objavljivanja ponude, što može trajati do pola godine.

Burze u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina ima dvije burze, koje se nalaze u Sarajevu i Banja Luci, koje su organizirane na istim regulacijskim principima. Sarajevska burza (SASE) je osnovana u rujnu 2001. godine, od strane osam bro-

za vrijednosne papire, registar vrijednosnih papira, investicijski fondovi, kompanije za upravljanje fondovima, brokerske kuće, depozitne banke, custodian banke, te brokери i investicijski savjetnici. Trgovanje se vrši preko profesionalnih posrednika, točnije preko brokerskih kuća s kojima se sklapa „Opći ugovor o posredovanju“. Brokerske usluge se naplaćuju različito od kuće do kuće, gdje se naknada za posredovanje u kupovini i prodaji vrijednosnih papira obračunava u zavisnosti od visine iznosa izvršene transak-

kako bi procijenili trendove na najlikvidnijem dijelu slobodnog tržišta na SASE. BIFX služi za praćenje trendova cijena investicijskih fondova koji su uključeni na spomenuto tržište. BIRS je cjenovni indeks, također određen tržišnom kapitalizacijom emitenta. ERS 10 uključuje deset kompanija, točnije, pet za opskrbu električnom energijom, tri hidroelektrane i dva rudnika i termoelektrane.

FIRS je burzovni indeks koji uključuje investicijske fondove.

kerskih kuća koji drže 85% vlasništva, dok tri finansijske institucije Republike Turske imaju preostalih 15%. Banjalučka burza (BLSE) je osnovana u svibnju 2001. godine, od strane osam banaka i kompanije za obavljanje trgovine vrijednosnim papirima. Nakon pokretanja Sarajevske burze slijedi pokretanje Banjalučke, što nužno implicira politički scenarij smještanja „ravnopravnih“ institucija širom zemlje. Kuloari finansijskog svijeta BiH su pričali da se širi ideja o osnivanju burze Brčko Distrikta, što je na svu sreću izostalo. Činjenica je da tržište BiH nije dovoljno razvijeno za postojanje dvije burze, pitanje je čak ima li regija dovoljnu potrebu za postojećim brojem burzi. Ujedinjavanje istih bi, bar u slučaju BiH, vjerojatno doprinijelo ujedinjavanju finansijskog tržišta države. Glavni sudionici tržišta kapitala su: komisija

cije. U navedenoj naknadi može (ne mora) biti uključena provizija Sarajevske/Banjalučke burze, provizija Registra vrijednosnih papira te provizija Banke depozitara.

Burzovni indeks predstavlja cijene dionica koje su emitirala poduzeća čijim se dionicama trguje na burzi. Predstavljaju odnos ponude i potražnje na određeni dan. Ako je potražnja veća, cijene dionica rastu, što konačno ima pozitivne posljedice na burzovni indeks koji raste i obrnuto. Najvažniji indeksi u BiH su indeksi Sarajevske burze (SASE) SASX-10, SASX-30 i BIFX i indeksi Banjalučke burze (BLSE) BIRS, ERS10, FIRS. SASX-10 je indeks koji prati trendove cijena za vodećih deset kompanija na tržištu (bez investicijskih fondova) mjereno tržišnom kapitalizacijom i frekvencijom trgovanja. SASX-30 je indeks koji služi analitičarima i investitorima

BIRS – Kretanje indeksa na Banjalučkoj burzi

U 2014. godini na Sarajevskoj burzi ostvaren je ukupan promet od 618.943.522,61 KM. To čini 51,38% od ukupnog prometa koji je ostvaren na BH burzama, što je mala brojka u usporedbi sa svjetskim burzama, nebitno pričali o europskim burzama ili nekim drugim velikim imenima. Promet je standardno najveći na primarnom tržištu, nakon čega slijede sekundarno i tercijarno tržište.

Brojke prikazuju neznatno bolje stanje na tržištu kapitala BiH. No činjenica je da i politika diktira kretanje tržišta. U BiH je mjesecima bio blokiran ulazak stranih novčanih investicija, jer Komisija za vrijednosne papire nije odobravalala ulazak istih. Strane novčane investicije predstavljaju zaleđeni novac, gdje su štete višemilijunske i imaju nažalost tendenciju povećanja. Prepucavanja Vrhovnog suda FBiH i Komisije za vrijednosne papire su samo mali odraz cjelokupne situacije koja se odvija u državi, gdje političke platforme o(ne)moгуćavaju funkcioniranje sustava.

Regionalna slika ne prikazuje drastičnu razliku, gdje Zagrebačka burza (ZSE) prikazuje najveću tendenciju rasta i predstavlja se kao najatraktivnija u regiji, no činjenica je da promet u regiji ponekad izgleda kao jedan mjesec u Budimpešti...

Koliko ih je?

Parafiskalni nameti u Bosni i Hercegovini

IVONA ČORIĆ

Koliko nameta godišnje poslodavac plati državi Bosni i Hercegovini? - izvrsno pitanje za 1.000.000 KM u BiH verziji kviza "Milijunaš".

Na ovom pitanju nam ni Mirko Miočić (Jocker zovi) ne bi pomogao da osvojimo milijun KM. Odgovor na ovo pitanje će vjero-

jatno još dugo biti misterija svim poslodavcima, a i investorima. Upravo zato i ne čudi da su u: Sarajevu, Banja Luci i Mostaru, od ukupno 22 grada jugoistočne Europe koje je obuhvatila studija Svjetske banke, najlošiji uvjeti za investitore.

Težnja poslodavaca već dugi niz godina je da se fiskalni i parafiskalni nameti u Federaciji BiH, ali i u cijeloj BiH smanje. Na taj način bi se rasteretila privreda, smanjio bi se

rad na crno, prijavljivanje radnika bi se svelo na minimalac, smanjila bi se i nelojalna konkurencija među privrednicima.

Poslodavac, koji je pošten i radi u skladu sa zakonom, osim 69% fiskalnih nameta, mora državi plaćati još niz parafiskalnih nameta pa prema tome nije u ravnopravnom odnosu prema onim poslodavcima koji krše zakone i ne izmiruju svoje obaveze. Potrebno je povećati kazne za takve poslodavce. Kazne za radnike na crno u zemljama zapadne Europe dosežu i do 15.000 eura.

No tu nailazimo i na poseban problem, odnosno inspekciju na našim prostorima koja je zadužena za suzbijanje rada na crno i na njene uvijek unaprijed definirane ciljeve – od koga, kada i koliko.

Ni samo povećavanje kazni ne bi dovelo do cvjetanja privrede zbog niza problema koji su se duboko ukorijenili u BiH privredu poput: visokog opterećenja na plaće, birokratskih prepreka, prosječno dugog roka naplate faktura, sve prisutne nelikvidnosti na svim razinama i sl. Nažalost, vlast se ne vodi onom narodnom „Pometi prvo ispred svojih vrata!“ i ne pravi uštedu tamo gdje je logično da je napravi, a to je javna potrošnja, odnosno administrativni aparat koji troši ogromne količine novca. Poslodavci više ne mogu opskrbiti cijelu vojsku državnih službenika koji kao paraziti iz budžeta uzimaju sve što mogu, a i to im je izgleda malo.

Još jedan u nizu poražavajućih podataka stigao je 2013. godine, kada je Bosna i Hercegovina rangirana na 131. mjesto po uvjetima poslovanja u izvještaju Svjetske banke Doing Business. Tako je najgora u Europi, daleko zaostajući i za zemljama okruženja. Naša zemlja, prema ovom izvještaju, nije u protekloj godini provela ni jednu institucionalnu i regulatornu reformu na ovom području, za razliku na primjer od Makedonije koja ih je provela šest i regionalni je lider na 25. mjestu ove referentne svjetske liste.

Jedna od oblasti poreske politike koja najviše opterećuje privredu su parafiskalni nameti. Pod njima podrazumijevamo sve ono što plaćaju poslodavci (što ih opterećuje administrativno ili finansijski) izuzimajući poreze, kazne i penale – znači sve vrste naknada, taksi, dozvola, licenci, plaćanja i ostala izdvajanja sredstava po različitim osnovama. Nije ni čudo što najviše opterećuju privredu kada ih razlikujemo na svim razinama vlasti. Tako imamo:

- državne naknade, tj. naknade na nivou BiH,
- entitetske i naknade BD BiH, tj. naknade na nivou BiH entiteta i BD BiH,
- županijske naknade, tj. naknade na nivou županija i
- općinske naknade, tj. naknade na nivou općina.

Većina parafiskaliteteta se plaća na mjesečnom nivou. U toku godine poduzeće je dužno predati preko 150 raznih prijava i obrazaca. Porezi i doprinosi na osobna primanja su jednaka ili veća od onih u okruženju. Tarife komunalnih usluga (el. energija, voda, grijanje) su za 50% veće od domaćinstava. Također, da bi poduzeće nesmetano obavljalo djelatnost neophodno je da se pridržava

preko 20 zakona vezanih za plaćanje raznih fiskalnih i parafiskalnih nameta i oko 30 zakona, kojima su, ako ih se ne pridržava, predviđene kaznene odredbe. Sve navedeno su problemi na koje nailaze poslodavci.

U parafiskalne namete ubrajamo čak 16 različitih naknada u oblasti voda i korištenja vodama, različite naknade za korištenje šuma, tri vrste poreza za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća i vjerovali ili ne, naknadu od 1% vrijednosti izgrađenog objekta u FBiH za izgradnju atomskih skloništa. Kada je zadnje izgrađeno i je li nam uopće potrebno? Veoma je diskutabilno. Također, postoji i namet na razini općine za isticanje reklame koji iznosi 150 KM na godišnjem nivou i plaća se unaprijed.

Za poslodavce i potencijalne investitore je najteže doći do podataka koliko zapravo postoji parafiskalnih nameta, koji su to i koja je njihova visina. Budući da je na to gotovo nemoguće pronaći odgovor bilo bi poželjno kada bi se država ugledala na zemlje u regiji i kreirala Registar neporeznih prihoda. To su učinile Republika Hrvatska i Srbija u suradnji sa Europskom unijom te uporno rade na tome da neke od nameta u potpunosti ukinu ili značajno smanje kako bi povećale konkurentnost i privukle strane investitore.

Registrima se došlo do šokantnih podataka. Prema njima je u Republici Hrvatskoj bilo 527 različitih parafiskalnih nameta, a u Srbiji 350. Na temelju ovoga možemo samo zaključiti da bi takvim registrom u Bosni i Hercegovini došli do sličnog, ali vjerojatno i većeg broja tih nameta iz prostog razloga što imamo više razina vlasti, a na svakoj razini posebne namete.

Ukoliko Vlada želi da privreda BiH bude perspektivna, konkurentna i tržišno orijentirana, ne može uzimati od privrednika više nego što oni mogu ponuditi i dati na temelju svih nametnutih fiskalnih i parafiskalnih nameta. Da bi stvorila stimulatívno poslovno okruženje treba razviti partnerski odnos između poslodavaca, radnika i sindikata na principima uzajamnog povjerenja i razumijevanja.

Na kraju, ne preostaje nam ništa drugo nego nadati se da će netko iz Vlade pokrenuti ovo pitanje i napokon kreirati neki registar i olakšati ogromne muke poslodavcima i budućim investitorima, eventualnim smanjenjem nekih ili pak njihovim ukidanjem. To bi za njih bio malen korak i samo početak neke reforme, ali ipak iznimno velik i značajan za sve poslodavce i investitore.

Zakon o radu

LUKA BOSNIĆ

U posljednje vrijeme se u javnosti, po tko zna koji put, ponovno otvara rasprava o usvajanju novog Zakona o radu, uvijek aktualnoj temi u Bosni i Hercegovini. Iako se radi o iznimno važnom pitanju za ekonomsku i socijalnu stabilnost u državi i funkcioniranje gospodarstva u cijelosti, pitanje se kao i dosad aktualizira uslijed vanjskih pritiska i postavljanja uvjeta za realizaciju nove tranše MMF-a. Domaći poslodavci duže vrijeme ukazuju na nužnost izmjene nekih odredbi važećeg Zakona o radu i šalju prijedloge rješenja problema, ali čini se da akteri na političkoj sceni ne shvaćaju ozbiljnost situacije ili ne pokazuju spremnost za promjene iz nekih drugih razloga.

S druge strane pritisak stranih finansijskih institucija za reformu radnog zakonodavstva, kao što su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka, posebno ako time uvjetuju nova zaduživanja, jedino mogu uroditi plodom. Pitanje Zakona o radu je osjetljivo, ne samo zbog postojeće situacije i lošeg stanja gospodarstva, nego i zbog problema uravnoteženja i ispunjenja zahtjeva raznih interesno- utjecajnih dionika uključenih u problematiku radnog zakonodavstva. Reforma je nužna kako bi

se riješio jedan od niza problema nastao u procesu društvene i ekonomske tranzicije koja još uvijek traje i čiji negativni efekti sve više dolaze do izražaja. Neizbježno je, pored članaka pretrpanih izvještajima o velikoj nezaposlenosti, štrajkovima, stečajnim i predstečajnim nagodbama, likvidacijama i obespravljenim radnicima, raspravljati o izmjenama zakona u radu. Pogotovo uslijed agresivnih nastupa sindikalista koji novi zakon komentiraju kao „pretvaranje radnika u robove“. Potrebna je objektivna analiza koja uzima u obzir karakteristike poslovnog okruženja i suvremene uvjete funkcioniranja tržišta. Neupitne su brojne manjkavosti postojećeg Zakona o radu i trenutnog funkcioniranja tržišta rada, ne zanemarujući pritom socijalne probleme i obespravljenost nekih kategorija radnika. Novi zakon o radu zapravo podrazumijeva usklađivanje sa radnim zakonodavstvima i praksama drugih europskih država u oblasti uvjeta rada. To nije nešto svojstveno samo Bosni i Hercegovini niti je kreirano da bi dodatno pogoršalo postojeću situaciju u državi. Radi se o odgovoru na tržišne uvjete i prilagodbi na suvremene trendove u poslovanju koje su provele ili će tek provesti sve države u tranziciji koje teže europskim integracijama. Štoviše, entitetski zakoni o radu su, uz skupu i neučinko-

vitu administraciju i visoke doprinose na plaće, od vanjskih analitičara i supervizora detektirani kao ključni uzroci neefikasnog tržišta rada. Između ostalog, novi zakon o radu predlaže: fleksibilnost radnih odnosa, smanjenje otkaznog roka, ukidanje ugovora o radu na neodređeno vrijeme, racionaliziranje otpremnina, umanjivanje principa kolektivnog pregovaranja, određivanje vremenskog okvira kolektivnih ugovora, izbacivanje računanja minulog rada u strukturi plaće. Dakle, poseban naglasak se stavlja na fleksibilnost radnih odnosa što će rezultirati pojednostavljenim ulazom i izlazom iz poduzeća te omogućiti poduzetima bržu prilagodbu na dinamične uvjete poslovanja. Pojednostavljeno rečeno, radnici će se lakše zapošljavati, ali i lakše otpuštati. Lakše otpuštanje se odnosi na situacije u kojima, zbog izmijenjenih tržišnih okolnosti, prestaje realna potreba za nekim radnim mjestom. U Novom zakonu o radu planira se i postupno smanjenje obveza za rad, čime bi se ohrabrilo i potaklo novo zapošljavanje. Poslodavce ne treba prikazivati kao „izrabljivače“ i „robovlasnike“, već se njihovi zahtjevi trebaju respektirati i uzeti u obzir, kao prijedlozi važnih aktera na tržištu rada. Ukoliko poslodavci ne budu u mogućnosti generirati novu potražnju na tržištu rada, sve ostale mjere ekonomske

BANK GROUP

politike kao i obrazovni programi padaju u vodu. Reforma radnog zakonodavstva treba biti provedena kako bi, uz ostale političke mjere, kreirala pozitivnu poduzetničku klimu u državi i bila pokretač novih zapošljavanja i gospodarskih aktivnosti. Prijedlog je da novi Zakon o radu javnim službenicima više neće jamčiti neto plaću, a po tom pitanju će vladajuće garniture morati pokazati hrabrost i odlučnost zbog poznatih razloga vezanih za strukture zaposlenika i način zapošljavanja u tom sek-

toru. Uvođenjem promjena u reguliranju plaća javnih službenika i administracije, stvaraju se uvjeti za postupno izjednačavanje ili bar približavanje plaća javnog i privatnog sektora. Za posljedicu neuspjelog procesa tranzicije imamo društveno-politički sustav koji nastoji vladati po zakonima suvremenog kapitalizma, a pritom zadržati neke zakone i prakse iz bivšeg sustava.

Pitanje je mogu li se pomiriti zahtjevi za prilagodbom dinamičnim promjenama u poslovnom okruženju, sa zahtjevima radni-

ka prema tradicionalnom shvaćanju na našim prostorima? Zbog toga osim formalnih promjena u odredbama i primjeni novog Zakona o radu, nužna je promjena u obrazovnom sustavu, u očekivanjima i navikama budućih generacija vezano za rad i zapošljavanje. Ugovori na određeno vrijeme, zapošljavanje sa skraćenim radnim vremenom, plaće na osnovu učinka su trendovi koji nas očekuju i kojima se trebamo što je moguće „bezbolnije“ prilagoditi. Važno je da se reformom radnog zakonodavstva radnik prikaže kao ravnopravni dionik u poslovnim uspjesima i neuspjesima poduzeća, a ne kao „teret“ u bilo kojem smislu. To podrazumijeva ostvarenje svih dogovorenih prava radnika, ali i preuzimanje rizika u smislu prestanka radnog odnosa uslijed objektivnih tržišnih promjena. Dakle, Zakon o radu treba sustavno i cjelovito analizirati, a ne kategorički pozitivno ili negativno prikazivati pojedine dijelove zakona ovisno o interesima pojedinih grupa. Na izmjene Zakona o radu treba gledati, ne kao udar na radnička prava, nego kao na stvaranje pretpostavki za dugoročno smanjenje nezaposlenosti i pokretanje realnog sektora, odnosno stvaranje novih vrijednosti i zaustavljanje trenda zaduživanja radi servisiranja javne potrošnje.

Lokalne alternativne valute – nova budućnost BiH?

IVONA ČORIĆ

Novac je simbol koji predstavlja određenu vrijednost. Monetarni sustav laički možemo definirati kao ugovor među grupom ljudi, da ti simboli po dogovorenoj vrijednosti budu prihvaćeni u trgovini. U takav ugovor može ući bilo koja manja grupa. Ovo je način na koji su tijekom povijesti spontano nastajale valute lokalnih zajednica, kad god su nacionalne valute bile oskudne ili nedostupne. Ljudima je nedostajalo novca, imali su vještine, a bilo je mnogo posla koji je trebalo obaviti. Komplementarne lokalne valute potihom su koegzistirale zajedno sa nacionalnom valutom, povećavajući likvidnost i olakšavajući trgovinu. Alternativne valute trenutno su legalno u opticaju u više od 35 zemalja, a širom svijeta postoji više od 4.000 programa lokalne razmjene u raznim oblicima. Za razliku od nacionalnih valuta, alternativne valute nisu stvorene kao dug privatnim bankama. Ne odijevaju se iz zajednice u udaljene banke u obliku kamata, već ostaju u gradu, stimulirajući lokalnu produktivnost bez povećanja duga zajednice. Stvoreni monetarni sustav se temelji na monopoliziranju kredita. Banke su se konsolidirale i postale globalni karteli. Monopoliziraju kredit i čine ga teško dostupnim. To čine kako bi mogli naplaćivati

kamate za novac koji doslovno kreiraju iz ničega. U dosluhu s vladama, banke su uspjele održati monopolizaciju kredita.

Možemo se prisjetiti dogovora između Engleske banke i vladara Engleske Vilima III. iz 1693. godine. Vilim III. vodio je rat protiv

Alternativne valute trenutno su legalno u opticaju u više od 35 zemalja, a širom svijeta postoji više od 4000 programa lokalne razmjene u raznim oblicima.

Francuske i trebao novac kako bi ga financirao, no da bi dobio novca koliko želi morao je Engleskoj banci odobriti monopol za izdavanje novčanica. Banka je naplaćivala kamate za sve novčanice koje je dala u opticaj. Prema zagovaračima alternativnih valuta u sustavu novca postoje dva parazitska elementa. S jedne strane su to banke koje naplaćuju kamate za naš kredit, a s druge strane vlada koja troši više nego što može namiriti oprezivanjem. Rezultat je inflacija. Kamate i inflacija predstavljaju parazitske elemente ekonomske paradigme.

Što je alternativna valuta?

Lokalne vlasti širom svijeta žele da unaprijede ekonomski razvoj svoje zajednice s ciljem da stanovnicima omoguće bolji posao te stvore povoljniju poreznu osnovicu. U težnji vlasti ka ekonomskom razvoju često dolazi do narušavanja ekonomske stabilnosti općina i gradova. Mnogo vremena i novca se ulaže u privlačenje velikih kompanija koje se nalaze van lokalnih zajednica, zbog čega istovremeno dolazi do propadanja lokalnih tvrtki i istjecanja profita velikih kompanija iz kruga lokalne ekonomije. Rezultat je da veliki supermarketi ugrožavaju opstanak manjih prodavaonica. Osim toga visoke rate osiguranja, povećani troškovi rada i transporta također dovode do propadanja malih tvrtki. To nadalje dovodi do smanjivanja godišnjeg prihoda lokalnih vlasti, ali i povećanja taksi, poskupljivanja komunalija te zbog niskih prihoda stanovnici ne uspijevaju pokriti sve svoje troškove. Lokalne vlasti bi trebale poraditi na oživljavanju svoje lokalne ekonomije. Jedan od načina može biti i uvođenje alternativne valute. Osnovna svrha alternativne lokalne valute je stvaranje jednog novog sredstva razmjene (a da nije nacionalni novac), koje bi povezalo postojeće potrebe jedne zajednice sa inače neiskorištenim resursima. Dakle, alternativna valuta nije fikcija nego realna veličina, zasnovana na racionalnoj metodi, po kojoj se može odrediti za svako uređeno tržište. Alternativna valuta nije sredstvo plaćanja, sredstvo razmjene, nego u funkcionalnoj valuti izražen ekvivalent vrijednosti društveno korisnog rada, spremljen,

utemeljen u nekoj robi. Ona, dakle, posjeduje svojstvo vrijednosti, istorodno svojstvo koje sve robe čini vrijednosno usporedivim.

Kamate i inflacija predstavljaju parazitske elemente ekonomske paradigme.

Kod alternativnih valuta vrijedi sustav kreditnog obračuna. Kad trgovac nešto kupi, njegov se račun za to tereti, a kada nešto proda, taj iznos sjeda na njegov račun. Ideja sustava kreditnog obračuna je da će osoba dugoročno dati jednak broj usluga, kao što će i primiti. Privremeno račun može biti u plusu ili minusu, ali uglavnom se kreće oko nule. Postoje i komercijalni sustavi kreditnog obračuna. To su sustavi u kojima djeluju tvrtke i oni imaju nekoliko stotina korisnika. Komercijalni računi, jednako kao i računi „običnih“ sustava kreditnog obračuna, mogu biti u plusu i u minusu. Naravno, postoji ograničenje negativnog stanja na računu. Dopuštenje odlaska u minus mora se poklapati sa sposobnošću tog člana da proizvodi i prodaje unutar sustava. Ako u sustavu član može prodati robu vrijednu 10.000 KM, njen minus će biti jednak njezinoj prodaji u jedan ili dva mjeseca, 10.000 KM ili 20.000 KM. U obzir dolaze i neke druge činjenice, poput: koliko dugo posluje član, povijest poslovanja, rejting člana, pouzdanost u pružanju kvalitetne i pravodobne usluge.

Čudo iz Wörgla

Primjer možda i najbolje alternativne valute jeste Wörgl iz istoimenog malog gradića Wörgl iz Austrije. Još 30-ih godina, u vrijeme velike recesije, gradonačelnik je postavio novu valutu za istoimeni grad. Osnovni razlog uvođenja alternativne valute leži u tome što Centralna banka zbog recesije u opticaj nije više davala šilinge, a oni na tržištu nisu bili dostupni. Nakon uspostavljanja alternativne valute grad je ekonomski oživio, nije bilo nezaposlenosti, infrastruktura grada je u potpunosti dovršena. Napredak je ubrzalo i

postojanje tzv. negativne kamate. Odnosno, poželjno je bilo da se novčanica iskoristi u roku od mjesec dana, nakon toga novčanicu bi mogli koristiti dalje samo ukoliko bi platili negativnu kamatu. Kamata je iznosila 1% vrijednosti novčanice. Nakon velikog uspjeha Wörgla i ostali gradovi su se počeli zanimati za alternativne valute i počeli ih primjenjivati. Ubrzo je čak 200 gradova širom Austrije željelo kopirati princip alternativnih valuta. To je bila krajnja točka kada se morala umiješati Centralna banka. Donijela je odluku da se iz optičaja povuku alternativne valute.

Alternativne valute u Europi

I danas u svijetu postoje mnoge alternativne valute. Jedna od poznatijih je chiemgauer (CHM), vlastita valuta bavarske regije Chiemgau, nastala kao odgovor na svjetsku finansijsku i gospodarsku krizu. Ova valuta je zapravo bila studentski projekt šest studentica, a mentor im je bio lokalni profesor ekonomije, Christian Gelleri. Službeno je pokrenuta u siječnju 2003. godine. Razlog uvođenja valute je strah od pada eura i poticanje kupnje lokalnih proizvoda. Uvođenje valute trebalo je stvoriti pobjedonosnu situaciju i za neprofitne organizacije, potrošače i lokalne poslovnjake. Nevladine udruge kupovale su 100 chiemgaueru za 97 eura te su ih potrošačima prodavali za 100 eura, čime bi zaradili tri eura za financiranje svojih aktivnosti. Potrošači su mijenjali svojih 100 eura za 100 chiemgaueru te bi time s tri posto financirali i neprofitni sektor. Nakon što je valuta pokrenuta ona se uspješno razvija te sve više ljudi za poslove u toj regiji prima chiemgaueru. Trenutačno je u opticaju 304.389 chiemgaueru, a njegov tvorca tvrdi kako se tečaj može i izmijeniti. Chiemgauer je do sada prihvatilo 587 poduzeća, 181 klub, a postoji i 41 mjenjačnica u kojoj se euri mogu zamijeniti za ovu valutu, po tečaju jedan prema jedan. Valuta je naišla na veliko zadovoljstvo. Nakon njezinog pokretanja još 27 lokalnih zajednica u Njemačkoj i Austriji pokrenulo je svoje valute. Veoma uspješna je i bristolska funta. Nastala je prije tri godine u Bristolu, u

Velikoj Britaniji. Obuhvaća lokalna poduzeća i trgovine. Građani ne samo da mogu plaćati u gotovom novcu bristolskim funtama, već i elektronski. Bristolske funte se kupuju za britanske funte. Gradonačelnik vjeruje u ovu valutu tako da cijelu svoju plaću prima u bristolskoj funti. Neke firme plaćaju i lokalne poreze u ovoj valuti. Čak je i općina ponudila svojim zaposlenicima, kojih ima preko 17.000, da primaju dio plaće u toj valuti.

Alternativne valute na Balkanu

Kod nas u regiji trenutno postoji jedna alternativna valuta Alva. Alva je nastala prije tri godine u Srbiji te trenutno postoji samo na teritoriju Srbije, prije svega u Novom Sadu i Somboru. Kao i ostale alternativne valute, tako i Alva djeluje na principu razmjene dobara i usluga. Svaka osoba koja želi postati dio zajednice koja koristi ovu valutu mora se registrirati na službenoj stranici. Svaki novi član dobiva 500 Alvi na račun. Osoba može ući u minus na računu iz kojega izlazi vlastitim uslugama, tj. pružajući vlastite usluge ostalim članovima. Vrijednost Alve čine korisnici, predmeti i usluge koje nude. Još uvijek ne postoji mogućnost zamjene Alve za nacionalnu valutu Srbije. Udruženje koje je osnovalo ovu valutu nastoji s vlastima postići dogovor o priznavanju valute, što će na kraju i omogućiti njenu zamjenu za nacionalnu valutu.

U Hrvatskoj Zadruga za dobru ekonomiju (ZDE) planira osnovati alternativnu valutu u suradnji s korisnicima. Za početak pokreću sustav razmjene - malo bolje dizajniran oglasnik na svojoj web stranici. U ovoj početnoj fazi sustavu razmjene će moći pristupiti samo grupe, poput udruga, grupa solidarne razmjene ili po kvartovima, tako da mogu pronaći stvari koje im se nalaze najbliže. Situaciju će pratiti primajući feedback od korisnika. Nakon toga imaju namjeru uvesti obračunsku jedinicu koja će funkcionirati kao alternativna valuta. Zadnja faza u razvoju alternativne valute je omogućavanje ulaska registriranih obrtnika i poduzeća u sustav.

Do sada u Bosni i Hercegovini ne postoje ni naznake da bi se uskoro mogla osnovati alternativna valuta u nekoj općini. No sagledavajući prednosti koje lokalna alternativna valuta ima za mjesto u kojem se razvila, ne bi bilo loše razmisliti i o osnivanju iste u Bosni i Hercegovini. Ukoliko bi alternativna valuta uspjela bar malo prodramati tržište u našoj lokalnoj zajednici, moglo bi dovesti i do smanjenja ionako već kritičnog broja nezaposlenih ljudi. Sama ideja alternativne valute je odlična, u neku ruku nas vraća na prvobitnu verziju novca - robni novac. Međutim, samo osnivanje alternativne valute nije dovoljno. Potrebno je poraditi i na njejoj implementaciji. Ostaje nam za vidjeti prepoznaje li netko u Bosni i Hercegovini vrijednosti alternativne valute i hoće li uspjeti zaživjeti i kod nas. Živi bili pa vidjeli!

Politički sustav Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je po svom državnom uređenju jedinstvena u svijetu. Iako ne funkcionira kao republika, zbog političkih jedinica na koje je podijeljena, Bosna i Hercegovina je uređena kao republika. Međutim, ona sadrži i elemente federacije i konfederacije, iako ne možemo govoriti o potpunim oblicima državnog uređenja ovog tipa. BiH je specifična i po tome što je visoki predstavnik proglašen od Vijeća za implementaciju mira (PIC) konačnim autoritetom za tumačenje sporazuma o implementaciji civilnog dijela mirovnog ugovora što ga stavlja iznad ustava. Tako da Bosna i Hercegovina funkcionira kao poluprotektorat međunarodne zajednice.

Prema članu I točka 2. Ustava BiH, Bosna i Hercegovina je demokratska država koja funkcionira u skladu sa zakonom i na osnovu slobodnih i demokratskih izbora. Sam Ustav BiH nije donesen putem ustavotvorne skupštine nego predstavlja Anex 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir, tzv. „Daytonskog sporazuma“ koji je potpisan 14. prosinca 1995. godine u Parizu i koji je za cilj imao okončanje rata u ovoj državi. Ustav BiH se pokazao kao složen i nefunkcionalan i kao takav zahtjeva temeljite reforme. Po njemu se BiH sastoji od dva entiteta, Federacije BiH koja je većinski bošnjačko-hrvatski entitet i koja čini 51% teritorije i Republike Srpske kao većinskog srpskog entiteta na koju otpada 49% teritorije te Distrikta Brčko, koji predstavlja posebnu upravnu jedinicu. Entiteti imaju široke ovlasti u mnogim oblastima, a mogu staviti i veto na odluku Predsjedništva BiH. U oba entiteta Ustavom je zagarantirana ravnopravnost sva tri konstitutivna naroda. Za ravnopravnost su zadužena dva tijela: Dom naroda Parlamenta Federacije BiH i Vijeće naroda Republike Srpske.

Ova dva doma služe za zaštitu vitalnog nacionalnog interesa svakog od tri konstitutivna naroda koji mogu blokirati donošenje nekog zakona, ukoliko smatraju da ugrožava nacionalni interes. Federacija BiH podijeljena je na 10 županija/kantona koje imaju svoju skupštinu i vladu, pa često dolazi do nesuglasica u pogledu podjele nadležnosti između županija i Federacije.

Državna razina

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži jasan stav o principu podjele vlasti. Usprkos tome, da se zaključiti da u BiH postoji princip podjele vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast.

Na državnoj razini izvršnu vlast provode Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara. Predsjedništvo BiH čine tri člana, Bošnjaka i Hrvata koji se biraju na prostoru Federacije BiH i jednog Srbina koji se bira na teritoriju Republike Srpske. Biraju se neposredno na mandat od četiri godine. Članovi Predsjedništva između sebe imenuju jednog člana za predsjedavajućeg koji se rotira svakih osam mjeseci. Članovi Predsjedništva mogu biti birani još jedan uzastopni mandat, a poslije nemaju pravo ponovnog izbora prije isteka četverogodišnjeg roka. Na osnovu odredbi IV i V Ustava BiH Hrvati, Bošnjaci i Srbi proglašeni su konstitutivnim narodima i samo oni imaju pravo kandidirati se u Dom naroda PS BiH i Predsjedništvo BiH. Pripadnici nacionalnih manjina, suprotno Europskoj konvenciji o ljudskim pravima, nemaju tu mogućnost. Državljeni Bosne i Hercegovine Dervo Sejdić i Jakob Finci kao pripadnici nacionalnih manjina podnijeli su

18. kolovoza 2006. godine prijavu Europskom sudu za ljudska prava zbog nemogućnosti kandidiranja u Doma naroda PS BiH i Predsjedništvo BiH. Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu utvrdio je da se radi o diskriminaciji i povredi prava na slobodne izbore, ali nije utvrdio na koji način riješiti ovaj problem. Drugi problem koji se javlja u Predsjedništvu BiH jest entitetsko glasovanje za članove Predsjedništva koje omogućuje da Hrvati i Bošnjaci iz Republike Srpske ne mogu glasovati za svoje članove Predsjedništva, kao što ni Srbi u Federaciji ne mogu glasovati za svog člana. To predstavlja ozbiljan problem, budući da su i Federacija BiH i RS definirani kao entiteti sva tri konstitutivna naroda. Treći problem je što pripadnici brojnijeg konstitutivnog naroda u Federaciji BiH, mogu malobrojnijem narodu izabrati člana Predsjedništva. To je bio slučaj na Općim izborima 2006. i 2010. godine kada je kandidat iz reda hrvatskog naroda izabran većinom glasova bošnjačkog naroda što je nelegitiman čin.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je organ izvršne vlasti. Nakon što Predsjedništvo BiH imenuje predsjedatelja Vijeća ministara i nakon što ga odobri Parlamentarna

skupština, predsjedatelj imenuje devet ministara. Predsjedatelj i ministri zajedno čine Vijeće ministara i odgovorni su za provođenje politike. Na sjednicama je važno da nazoči više od polovice članova, s tim da moraju biti po dva ministra iz svakog konstitutivnog naroda.

Zakonodavnu vlast na razini države čini Parlamentarna skupština BiH koja je najviše zakonodavno tijelo. Sastoji se od dva doma: Doma naroda i Zastupničkog doma.

Dom naroda sastoji se od 15 izaslanika (po 5 Bošnjaka, Hrvata i Srba). Kandidirane bošnjačke i hrvatske izaslanike iz Federacije BiH biraju bošnjački, odnosno hrvatski izaslanici u Domu naroda Federacije BiH, dok izaslanike iz Republike Srpske bira Narodna skupština Republike Srpske. Devet članova Doma naroda čini kvorum, ali pod uvjetom da su po tri iz reda svakog konstitutivnog naroda. Radom Doma upravlja Kolegij, koji čine predsjedatelj te prvi i drugi zamjenik predsjedatelja Doma naroda, a rotiraju se svakih osam mjeseci.

Zastupnički dom ima 42 člana. Dvije trećine se biraju s teritorija Federacije BiH, a jedna trećina s teritorija RS-a. Kvorum čini većina svih članova izabranih u Zastupnički dom. Radom Doma upravlja Kolegij, koji čine predsjedatelj te prvi i drugi zamjenik predsjedatelja Doma. U skladu s Ustavom BiH, članovi Kolegija rotiraju se na dužnosti predsjedatelja Doma svakih osam mjeseci. Sve zakonodavne odluke moraju biti odobrene od strane oba doma. Svaka odluka Parlamentarne skupštine može biti proglašena štetnom za vitalni nacionalni interes hrvatskog, bošnjačkog ili srpskog naroda većinom glasova iz reda jednog od ova tri konstitutivna naroda. Za takvu odluku bit će potrebna suglasnost Doma naroda, izglasana od strane većine izaslanika jednog konstitutivnog naroda koji su prisutni i glasaju. Kada se povuče vitalni nacionalni interes predsjedatelj Doma naroda saziva Zajedničku komisiju sastavljenu od tri izaslanika iz reda konstitutivnih naroda u cilju razrješenja tog pitanja. Ako Zajednička komisija ne uspije riješiti problem u roku od 5 dana, predmet se upućuje Ustavnom sudu.

Sudsku vlast vrše Ustavni sud BiH, Sud Bosne i Hercegovine, Tužiteljstvo BiH i Pravobraniteljstvo BiH.

Federacija BiH

Na razini Federacije BiH izvršnu vlast Predsjednik i potpredsjednik te Vlada Federacije. Kod izbora Predsjednika i potpredsjednika Federacije BiH Klub hrvatskih i bošnjačkih izaslanika u Domu naroda odvojeno kandidiraju po jednu osobu. Oba kandidata

moraju biti prihvaćena zajednički većinom glasova u Domu naroda (uključujući većinu glasova hrvatskih i bošnjačkih izaslanika).

Vladu Federacije čine Predsjednik Vlade i 16 ministara (8 ministara su iz reda bošnjačkog naroda, 5 iz reda hrvatskog i 3 iz reda srpskog naroda). Jednog ministra iz reda ostalih Predsjednik Vlade može imenovati iz kvote najbrojnijeg konstitutivnog naroda. Predsjednik Federacije imenuje Vladu Federacije u konzultaciji s Predsjednikom Vlade ili kandidatom ta Predsjednika Vlade. Njzino imenovanje mora potvrditi Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH većinom glasova. Austrijski diplomat i bivši Visoki predstavnik u BiH, Wolfgang Petrich, nametnuo je amandmane na Ustav Federacije 2002. godine i tako otvorio mogućnost da jedan narod može preglasati drugi. To je Hrvate dovelo u neravnopravan položaj u odnosu na Bošnjake. Tako za izbor Predsjednika i Potpredsjednika Federacije nije više potrebna većina u svakom klubu Doma naroda, nego samo jedna trećina, a ukoliko u ponovljenom postupku jedan od domova odbije zajedničku listu, uvodi se drugi krug glasovanja, u kojem je potrebna potvrda u samo jednom domu.

Zakonodavnu vlast u Federaciji BiH vrši Parlament Federacije BiH koji se sastoji od dva doma: Zastupničkog doma i Doma naroda FBiH. Zastupnički dom broji 98 zastupnika koji se biraju izravno na Općim izborima na teritoriju Federacije BiH.

Predsjedatelj Zastupničkoga doma i dva dopredsjedatelja Zastupničkoga doma biraju se iz reda zastupnika na sjednici Zastupničkoga doma nakon verifikacije mandata zastupnika u Zastupničkome domu. Mandat traje 4 godine. Predsjedatelj Zastupničkoga doma i dopredsjedatelji Zastupničkoga doma ne mogu biti iz istog konstitutivnog naroda ili iz reda ostalih.

Dom naroda Parlamenta FBiH sastoji se od 58 izaslanika, od kojih po 17 izaslanika iz reda svakog od konstitutivnih naroda i 7 izaslanika iz reda ostalih. Za izbor izaslanika, u Dom naroda Federacije BiH, županije/kantoni dostavljaju Središnjem izbornom povjerenstvu (SIP) kandidacijske liste za izbor izaslanika u ovaj dom. Bez konstituiranja Doma naroda Parlamenta FBiH ne može započeti proces izbora predsjednika i dopredsjednika Federacije. Ukoliko u prvom krugu raspodjele mandata nisu izabrani svi izaslanici, SIP će morati pristupiti drugom krugu raspodjele nedostajućih mandata iz reda određenog konstitutivnog naroda ili ostalih. Ako i dalje nisu izabrani svi izaslanici, kao što je to slučaj kod izbora izaslanika u Dom naroda Parlamenta FBiH (na posljednjim Općim izborima iz reda srpskog naro-

da gdje nisu izabrana 4 od 17 izaslanika), pristupit će se trećem krugu. Nedostajući izaslanici u trećem krugu izabrat će se po dubini listi od neizabranih kandidata političkih subjekata koji imaju predstavnike i čiji količnik za raspodjelu mandata zadovoljava da ga dobiju.

Barryjevi amandmani

Kada govorimo o izboru izaslanika u Dom naroda Parlamenta FBiH važno je spomenuti amandmane, koje je Voditelj misije OESS-a u BiH Robert Barry 2000. godine uveo u izborni zakon. Njima je omogućeno da izaslanike u Domu naroda Parlamenta FBiH, bez obzira na njihovu nacionalnost, mogu predlagati i birati svi zastupnici u skupštinama županija. Time je pokrivena uloga Doma naroda kao zaštitnog mehanizma konstitutivnih naroda. Ovim izmjenama, većinski bošnjačke županije mogu vrlo lako kontrolirati sastav hrvatskih zastupnika Doma naroda. Tako imamo slučaj da Posavska županija koja broji oko 40 000 Hrvata bira jednog izaslanika Hrvata u federalni Dom naroda, dok isti broj izaslanika Hrvata bira i Bosansko-podrinjska županija u kojoj živi svega 17 Hrvata. Isto tako Tuzlanska, Sarajevska, Zeničko-dobojska i Unsko-sanska županija, gdje živi mali postotak Hrvata, biraju jednog ili dva izaslanika u federalnom Domu naroda koji su izabrani od strane bošnjaka ili su se pojedini izaslanici iz reda bošnjačkog naroda izjašnjavali Hrvatima kako bi bili izabrani u Dom naroda.

Barryjevi amandmani otvorili su put nelegitimnoj i nezakonitoj tzv. „platformskoj

koaliciji“ u uspostavi Vlade FBiH nakon Općih izbora, 2010. godine. Iako je za potvrdu vlade potrebna najmanje trećina glasova 17-članog Kluba Hrvata, odnosno minimalno 6 zastupnika Doma naroda FBiH iz Kluba Hrvata, nelegitima koalicija dobila je samo 5 te nastavila s nezakonitim formiranjem vlasti zaobilazeći izbornu volju hrvatskog naroda. SIP je proglasilo izbor Vlade te Predsjednika i Dopredsjednika FBiH nelegalnim te ih poništilo. Nakon toga, Visoki predstavnik u BiH Valentin Inzko iskoristio je Bonnske ovlasti i stavio odluku SIP-a izvan snage što je samo još više produbilo krizu u Federaciji, a i Bosni i Hercegovini.

Sudsku vlast u Federaciji vrše Vrhovni sud Federacije BiH i Ustavni sud FBiH.

Županije Federacije BiH

Federacija BiH se administrativno sastoji od 10 županija. Županije su federalne jedinice koje imaju svoju zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Posjeduju vlastiti ustav, skupštinu i vladu. Županije imaju isključivu nadležnost u nizu područja koje obavljaju, ali i podijeljene nadležnosti s Federacijom. Njihova važnost je i u tome što županijske skupštine delegiraju izaslanike u Dom naroda Parlamenta Federacije.

Statut Grada Mostara

Govoreći o političkom sustavu u BiH moramo spomenuti i Statut Grada Mostara. Njega 2004. godine nametnuo tadašnji visoki predstavnik Paddy Ashdown. Po Novom statutu, Mostar je podijeljen na 6 izbornih jedinica (3 hrvatske i 3 bošnjačke). Svaka od njih daje isti broj vijećnika u Gradsko vijeće Mostara, iako imaju vrlo različit broj birača, s tim da građani iz središnje upravne gradske zone ne mogu birati predstavnike za Gradsko vijeće.

Nametnuti Statut doveo je do toga da gradsko područje Jugozapad koje ima 14.772 birača, izabere trojicu gradskih vijećnika, a gradsko područje Jugoistok sa samo 3.808 birača bira isto toliko vijećnika. Tako da glas Hrvata vrijedi od tri do šest puta manje nego glas Bošnjaka. Ovakav diskriminatorni statut koji ne prizna princip „jedan čovjek, jedan glas“, ne provodi se niti u jednom bosanskohercegovačkom gradu ili općini osim u Mostaru.

Republika Srpska

Na Republiku Srpsku otpada 49% teritorije. Izvršnu vlast vrši Predsjednik RS-a i dva potpredsjednika te Vlada RS-a. Zakonodavnu vlast se sastoji od dva doma: Narodne skupštine RS-a i Vijeća naroda RS-a. Sudsku vlast u Republici Srpskoj vrše: Ustavni sud RS-a, Vrhovni sud RS-a, te okružni i osnovni sudovi.

Večer Ekonomista

U četvrtak 12.03. u Drugom Načinu je održana večer ekonomista. S obzirom da fotografija govori tisuću riječi, donosimo fotogaleriju :)

Mostarska Snjeguljica

KATARINA LEKO

Kada bi netko pitao Mostarce znaju li priču o Snjeguljici, odgovor bi bio jasan: riječ je o kavi sa sedam čaša vode. Neki bi možda rekli: „ta će ona!“ Činjenica je da je na ovim prostorima nogomet odavno prestao biti najvažnija sporedna stvar na svijetu te da je kava preuzela tu ulogu, mada je istina da u velikom broju slučajeva dolazi s listićima kladionice. Pitanje je koliko je ljudi upoznato s poviješću otkrića zrnaca koji svakoga vraćaju u život te kako se kava, u svim njenim izvedenicama, našla i na području Hercegovine. Također, u posljednje vrijeme bilježe se svojevrsni trendovi porasta cijene kave na međunarodnom tržištu, uslijed sušnih razdoblja koja su pogodila Brazil. Upravo iz takvih razloga ne bi bilo loše pratiti događanja koja „drmaju“ tržište kave, jer se, zahvaljujući globalizaciji i najmanja promjena u Brazilu može odraziti na prilike u Bosni i Hercegovini i to puno jačim intenzitetom. Od koga je doista potekla, kako je piju u svijetu, kakvi se trendovi predviđaju – put kroz povijest, pa sve do budućih zbivanja je doista zanimljiv te svakako vrijedan za pročitati i naučiti ponešto o najdražem hobbiju.

Kratka povijest kave

Sam naziv potječe, vjerojatno, iz arapskog jezika, a u izvornom obliku qahwah zapravo znači „umanjiti želju za nečim“ ili „crni napitak“ kako navode drugi izvori. Glede kave kao proizvoda, vjeruje se kako svoje daleke početke duguje Etiopiji, dok je tradicija njenog ispijanja zaživjela tijekom 15. stoljeća u Jemenu. S obzirom na to kako i sami prefiks domaće spravljene kave – turska – implicira koji je narod ponajviše zaslužan za njen pravi procvat, istina je da su u Mecci nastajali prvi kafići te da su je Arapi počeli masovno konzumirati kao piće. Nakon što su se i Nizozemci uvjerali u njeno blaženstvo, počeli su s ulaganjem i to prvotno u kolonijama koje su posjedovali, a nešto kasnije i na područjima Sjeverne i Južne Amerike. Tako se došlo u konačnici do Brazila, koji se danas smatra najvećim proizvođačem kave na svijetu.

Područja uzgajanja i nadnice

Svakog dana se popije do 2 milijarde šalice kave, a o njezinom uzgoju ovisi život milijuna malih proizvođača kave širom svijeta. Samo Brazil, gdje je prisutna trećina svjetske proizvodnje, preko 5 milijuna ljudi upošljava na procesima uzgoja i prerade kave na preko 3 milijuna plantaža. Na razini svjetske

proizvodnje 25 milijuna proizvođača svakodnevno brine o plantažama na preko 50 zemalja. Samo to je dovoljno da cijelu njenu industriju učini profitabilnijom i radno-intenzivnijom, u odnosu na industriju šećerne trske ili govedarstvo u Brazilu, a generalno je drugi najvažniji proizvod kojim se trguje u svijetu, odmah iza nafte. Brazil po svjetskom udjelu u proizvodnji prate redom: Vijetnam, Indonezija, Kolumbija i Etiopija. Najpoznatija vrsta, Arabica, uzgaja se u područjima Latinske Amerike, Istočne Afrike i Azije, a druga najpoznatija vrsta, Robusta, karakteristična je za predjele zapadne i središnje Afrike te jug Azije. Ovisno od toga u kojem se predjelu uzgaja, ista kava može poprimiti i različite arome, a pored predjela, sam proces proizvodnje i određene genetske podvrste također utječu kao presudni faktori na konačnu aromu.

U Guatemali primjerice, radnici moraju za minimalac od 3\$ po danu obraditi 50kg kave, dok u nekim slučajevima nisu nikako plaćeni. Zbog velikih kvota koje moraju obraditi, radnici nerijetko povedu djecu svoju na plantaže.

Kada se postavi pitanje nadnica zaradenih za rad na plantažama, istina je da su one jako male i da variraju od zemlje do zemlje. U Guatemali primjerice, radnici moraju za minimalac od 3\$ po danu, obraditi 50kg kave, dok u nekim slučajevima nisu nikako plaćeni. Zbog velikih kvota koje moraju obraditi, radnici nerijetko povedu djecu svoju na plantaže. Kako se time djeca iskorištavaju na apsolutno nečovječan način, najbolje rješenje je osigurati propisanu plaću za sve radnike, posebno kad se uzmu u obzir i uvjeti kakvi vladaju na plantažama. Također, zbog lošijih uvjeta i neisplativosti odlaska i ponovnog dolaska svakog dana, mnogi radnici rade privremena skloništa na plantažama, a uz sve to tereti ih nepostojanje adekvatne zdravstvene zaštite.

Negativne prognoze industrijskih i tržišnih trendova

U posljednje vrijeme često se spominjao rast cijena kave na svjetskom tržištu, što bi se u bližoj budućnosti moglo odraziti i na kretanje tržišnih cijena u BiH. Osciliranje cijena vezuje se za razne vrste špekulacija, posebno tržišnih sudionika u New Yorku. No najvažniji i odlučujući faktor u određivanju cijena je vrijeme u Brazilu. Koliko god da je nekima dosadno kišno sivilo i nošenje kišobrana, zahvaljujući kiši uživa se u čaroliji okusa koja dolazi uz kavu. Uslijed velikih suša koje su pogodile Brazil u posljednje vrijeme, cijena kave skočila je na globalnom tržištu. Već u prošloj godini cijena je skočila za nevjerovatnih 50%, kao posljedica nedostatka kiše, a loše prognoze govore da će i ova godina biti jednako sušna kao i prethodna. Osim što je došlo do smanjenja ukupne proizvodnje, kao dodatni se problem javlja slabljenje drveća, što bi također utjecalo na smanjenje i manje kvalitete proizvodnju i u normalnim vremenskim uvjetima. Ostaje ipak nadati se kako će doći do većih kišnih razdoblja, jer je vrijeme prestalo pratiti svoj uobičajeni slijed, pa se možda, bar na lokalnom području, zadrži njena pristupačna cijena koju stanovništvo još uvijek može podmiriti. Posebno se tome nadaju uvoznici u Bosni i Hercegovini, koja je prema nekim podacima, pomalo očekivano, na visokoj 12. poziciji prema potrošnji kave, dok uvoz raste iz godine u godinu.

„Fair trade“ i okoliš

Društvena odgovornost korporacija i industrija sve je značajnija u posljednje vrijeme i sve se više javlja potreba za implementacijom iste u raznim industrijama. Tako je i tržište kave dohvatila potreba društvene odgovornosti i poštenog trgovanja, poštivajući pravila dijaloga, transparentnosti i međusobnog poštovanja kako bi se zaštitili svi proizvođači i distributeri. S druge strane, ne čini se da svima u potpunosti odgovara ovakav tip zaštite. Cijeli „fair trade“ industrije kave temelji se kreditima koje uvoznici omogućuju certificiranim farmerima, odnosno proizvođačima kako bi izbjegli dužničke probleme i razvili dugotrajne, lojalne odnose. Iako je po tom teško ustanoviti zašto nekima ovakav tip suradnje ne odgovara, problem leži u velikim sredstvima koje je potrebno izdvojiti kako bi se došlo do potrebnih „fair trade“ certifikata. Dok velike korporacije nemaju problema s tim, mali proizvođači još uvijek posluju bez certifikata kojim bi ušli u takozvani lanac industrije kave, na kojem počiva čitava industrija. Mali proizvođači prodaju distributerima, koji im plaćaju uglavnom dosta niže cijene od onih tržišnih, dok veliki proizvođači uživaju pogodnost prodaje proizvoda po cijenama ustanovljenim na New York tržištu.

Uslijed velikih suša koje su pogodile Brazil u posljednje vrijeme, cijena kave skočila je na globalnom tržištu. Već u prošloj godini cijena je skočila za nevjerovatnih 50%, kao posljedica nedostatka kiše, a loše prognoze dolaze da će i ova godina biti jednako sušna kao i prethodna.

Kava se u svojim počecima obično uzgajala u sjeni drveća i to banana i različitih voćki, čime se dodatno doprinosi ukupnom prihodu i zaštiti hrane. Također se u sjeni stvara povoljan dom za brojne insekte i životinje koje time diverzificiraju životni okoliš. Ne čudi stoga činjenica da će svi problemi vezani uz okoliš – eksploatacija šuma i prirodnih područja, uz povećanu uporabu raznih pesticida, degradacija tla i vode – dovesti do negativnog utjecaja na proizvodnju. Kako bi se izbjegli svi negativni faktori, proizvodnja se vraća svojim prvotnim oblicima uzgajanja u sjeni, što povoljno utječe i na cjelokupni održivi razvoj okoliša.

Ljekovito svojstvo

Kava se nije uvijek konzumirala zbog užitka u njoj, kao napitku. U počecima su je koristili kao ljekovito sredstvo. Iako je jasno da pretjerana konzumacije kave, kao ni bilo čega drugog, nije dobra po zdravlje čovjeka, jer izaziva halucinacije nakon 7. čaše. U umjerenim količinama nije loše popiti kavu tijekom dana. Dnevni unos jedne do dvije šalice u organizam prema nekim istraživanjima smanjuje rizik od nastanka različitih vrsta karcinoma. Uz to, kava sadrži razne antioksidanse koji sprječavaju nastanak i razvoj degenerativnih bolesti.

U malim količinama potiče bolju koncentraciju te razbuđuje organizam i potiče njegovu izdržljivost. Naravno, s kavom treba imati mjeru. Prevelike količine dovode do nesanice, drhtanja tijela, žgaravice ili dehidracije organizma. Zato joj treba pristupiti opušteno i umjereno uživati u njenim blagodatima.

Dnevni unos jedne do dvije šalice u organizam prema nekim istraživanjima smanjuje rizik od nastanka različitih vrsta karcinoma. Uz to, kava sadrži razne antioksidanse koje sprječavaju nastanak i razvoj degenerativnih bolesti.

Jesu li ljudi spremni na odricanje od kave?

Svakodnevno se javnost bombardira raznim istraživanjima koja su vezana za kavu. Prema jednom od njih, više od polovice ljudi bi se radije udebljalo par kila, nego odreklo ovog napitka, dok bi gotovo polovica ispitanika prije ostavila mobilni telefon na mjesec dana, nego kavu. Drugi pak smatraju kako su ljudi koji piju kavu više privlačni od one druge skupine, no to dakako ostaju tek istraživanja koja mogu, a ne moraju biti vjerodostojna. Činjenica je kako svakog jutro velik dio lokalnog stanovništva uživa u kavi, što zbog veće privlačnosti, što zbog boljeg funkcioniranja tijekom dana. Poznata je i ona standardna izjava: „Ne pitaj ništa, nisam još popio kavu!“, što govori dijelom o ovisnosti kako fizičkog, tako i psihičkog karaktera o ovom napitku. U svakom slučaju, ostaje nadati se kiši ove godine. Posebno je važno praćenje međunarodnih trendova kako bi se bolje pripremili na ono što dolazi, a i na eventualne udare po džepove.

Kreditne rejting agencije

DRAGO DAMJANOVIĆ

Kreditne rejting agencije su privatna poduzeća koja ocjenjuju obveznice i ostale vrijednosne papire koje izdaju tvrtke, države, fondovi, lokalne zajednice i ostali sudionici na tržištu, s ciljem determiniranja njihove kreditne sposobnosti. Kreditna rejting agencija specijalizirana je tvrtka koja daje mišljenje o kreditnoj sposobnosti entiteta ili financijske obveze kao što su, primjerice, obveznice, preferencijalne dionice i komercijalni papiri. Rejting agencije neovisni su procjenitelji čiji se savjeti prihvaćaju u svrhu izvršavanja transakcija na financijskom tržištu. Kreditni rejting i ocjenu kreditne sposobnosti dodjeljuju i banke, ali iz komercijalnih razloga u praksi se sve više koriste rejtingi specijaliziranih agen-

cija. Agencije za kreditni rejting razvijale su se tijekom vremena, pa su tako od agencija koje su procjenjivale rizičnost izdanja željezničkih kompanija proširile svoje poslovanje i započele s ocjenjivanjem instrumenta cijelog financijskog tržišta. Mnogostruke su prednosti i koristi postojanja kreditnih rejting agencija, a očituju se kroz uklanjanje asimetričnih informacija između izdavatelja i investitora, niže troškove ocjene predmeta rejtinga u odnosu na individualne procjenitelje i sl. Međutim, kreditne rejting agencije u posljednje su vrijeme predmet brojnih znanstvenih i stručnih istraživanja, posebno zbog činjenice da se navode kao temeljni uzročnici i akteri globalne financijske krize. U njihovu poslovanju postoje i razne etičke, financijske i druge poteškoće i ograničenja kao što su, primjerice, kupovanje rejtinga, naplata naknada od izdavatelja, oligopolska

struktura industrije i sl., a njihova temeljna zadaća osiguranja neovisne, objektivne i visoko kvalitetne ocjene na temelju mnogih primjera dovedena je u pitanje. Trenutačno se preispituje njihova dosadašnja uloga i razmatraju mogućnosti budućeg okvira djelovanja i aktivnosti, posebno njihove strože regulacije razboritog poslovanja, ali i stvaranja mehanizama samoregulacije.

Zahvaljujući razvoju financijskih tržišta i instrumenata koji se na njemu razmjenjuju, rasla je i važnost kreditnih rejting agencija. Danas renomirane rejting agencije, osim usluge procjene rejtinga, daju i savjetničke usluge, upravljaju značajnijim svjetskim indeksima i bave se i drugim visoko profitabilnim aktivnostima te su značajni sudionici u razvijenim financijskim sustavima s ogromnom tržišnom moći. Ulogu agencija za kreditni rejting na financijskom tržištu

moguće je promatrati kroz njihove osnovne funkcije. Rejting agencije smanjuju informacijsku asimetriju na tržištu kapitala između investitora i izdavatelja vrijednosnih papira koji traže izvore eksternog financiranja. Detaljna procjena boniteta izdavatelja od strane svakog investitora bila bi troškovno neprihvatljiva, a agencije za kreditni rejting omogućuju investitorima ulazak na tržište kapitala uz smanjenu cijenu kapitala. Investitori određuju maksimalni iznos rizika koji su spremni preuzeti, odnosno minimalni zahtijevani rejting. Rejting ocjene koriste se i kao instrument regulacije i supervizije na financijskom tržištu. Pozitivna ocjena agencija predstavlja uvjet egzistencije i razvoja.

Današnja uloga rejting agencija na globalnom tržištu kapitala proširila se zbog rasta broja izdavatelja vrijednosnica, razvoja složenih financijskih proizvoda poput vrijednosnica, razvoja složenih financijskih proizvoda poput vrijednosnica kolateraliziranih imovinom (engl. assets backed securities) i izvedenica, globalizacijom financijskog tržišta, povećanjem korištenja kreditnog rejtinga u financijskim regulativama i ugovorima. Renomirane rejting agencije, osim usluge procjene rejtinga, daju i savjetničke usluge, upravljaju značajnijim svjetskim indeksima i bave se i drugim visoko profitabilnim aktivnostima te su značajni sudionici u razvijenim financijskim sustavima s ogromnom tržišnom moći. Uloga koju kreditne rejting agencije igraju na tržišno orijentiranim tržištima, kao što je američko,

važnija je od one koju igraju u tradicionalnim bankocentričnim sustavima koji prevladavaju u Europi.

Vodeće svjetske kreditne rejting agencije

Prve kreditne rejting agencije nastale su početkom 20. stoljeća te su se bavile ocjenom rejtinga tvrtki u željezničkoj industriji, zato što je jedino u toj branši bilo razvijeno tržište obveznica. Iako se sredinom stoljeća tržište obveznica proširilo i na ostale industrije, što je pozitivno utjecalo na djelovanje agencija, industrija kreditnog rejtinga svoj prvi zamah doživljava 80-ih godina kao posljedica tri bitna procesa:

- stvaranje globalnog financijskog tržišta
- manja korištenja usluga posrednika u ulaganju (zbog skupoće usluga banaka), čime kreditne agencije jačaju pružajući informacije za ulaganje
- osnivanje Nacionalno priznatih statističkih rejting agencija u SAD-u 1975. godine, čime je američka vlada dala politički legitimitet rejting industriji.

Od samih početaka industrijom dominira trijumvirat agencija: Moody's, Standard & Poor's i Fitch. Iako postoji niz manjih agencija, ukupan tržišni udio tri velike agencije (Moody's, Standard & Poor's i Fitch) iznad je 95% svjetskih usluga rejtinga. Najmanje prihoda i dobiti ostvaruje Fitch. Samo u SAD-u, gdje su ove tri agencije priznate od strane NRSRO-a, uprihodovano je 97 % od

cjelokupne industrije. I danas S&P ostvaruje najveće prihode, u stopu ga prati Moody's, a Fitch malo zaostaje. Ovakvu dominaciju na tržištu u današnje vrijeme teško je usporediti s bilo kojom drugom industrijom. Drugim agencijama je gotovo nemoguće postati konkurentom „velikoj trojci“. Razlog su visoki troškovi i neisplativost te reputacijski kapital koji posjeduje trojka.

Ocjene rejting agencija služe kao javno dobro, jer ih koriste svi (kreditori, dioničari i sl.) kad odlučuju o posuđivanju i ulaganju svog kapitala u druge zemlje. Pad kreditnog rejtinga zemlje znači veće kamatne stope i teže uvjete zaduživanja na međunarodnom tržištu kapitala, smanjenje investicija, rast nezaposlenosti itd. Rejting je kombinacija slova, brojeva i matematičkih znakova odzimanja i zbrajanja.

Problemi vezani uz djelovanje kreditnih rejting agencija

Oligopolska struktura industrije - Struktura rejting agencija je izrazito oligopolska. Od samih početaka industrijom dominira trijumvirat: Moody's, S&P; Poor's i Fitch koje pokrivaju preko 95% tržišta. Moody's i S&P imaju po 40%, a Fitch 15% tržišta. Iako u svijetu postoji oko 70 agencija za dodjelu kreditnog rejtinga drugima je gotovo nemoguće postati konkurentan „velikoj trojci“. Razlog su visoki troškovi i neisplativost te reputacijski kapital koji posjeduje trojka.

Način plaćanja - Na samim počecima agencije za kreditni rejting naplaćivale su

MOODY'S

naknadu investitorima tako da su investitori kupovali njihove publikacije. 70-ih godina prošloga stoljeća dolazi do promjene modela naplate. Od tada naknadu plaćaju izdavatelji vrijednosnih papira. Visina naknade ovisi o veličini izdanja i njegovoj kompleksnosti. Izdavatelji koji prvi put ocjenjuju svoje izdanje podliježu većoj naknadi zbog toga što je potrebno dodatno vrijeme i trud koji podrazumijeva izrada novog rejtinga. Kod ovakvog načina naplate postoji mogućnost sukoba interesa.

Nemogućnost sankcioniranja loših procjena - Poslovanje agencija za kreditni rejting je specifično zbog toga što u slučaju nastanka štete uzrokovane lošom procenom agencija za kreditni rejting nije moguće pravno teretiti agenciju. Takva vrsta zaštite ne postoji u ugovorima koje potpisuju izdavatelji i rejting agencije. Prema Moody's Investor Service, rejting ima subjektivan karakter i predstavlja zapravo pogled u budućnost poslovanja izdavatelja.

Kreditni se rejting definira kao skup svojstava tražitelja kredita, kao što su položaj, imovina, poslovi i perspektiva, na temelju kojih je moguće donijeti ocjenu o njegovoj kreditnoj sposobnosti. Koncem 2009. godine na tržištu su poslovale 73 agencije za kreditni rejting. Postoji velika razlika u veličini između agencija koja se može mjeriti brojem zaposlenika, brojem dodijeljenih rejtinga ili ukupnim ostvarenim operativnim prihodima. Na financijskom tržištu dominiraju

tri velike rejting agencije: Standard&Poor, Moody's i Fitch koje zauzimaju preko 90% ukupnog tržišta kreditnog rejtinga prema ukupnim ostvarenim prihodima industrije. Od nastanka kreditnih rejting agencija tri «velike» dominiraju tržištem, dok su ostale, ako su se i pokazale uspješnima, najčešće bile preuzete od strane tržišnih lidera.

Rejting pomaže u rješavanju problema između principala (investitora) i agenta (financijska institucija – mirovinski fondovi, osiguravajuće kuće, razni investicijski fondovi itd.). Investitori određuju maksimalni iznos rizika koji su spremni preuzeti. Problematično djelovanje agencija za kreditni rejting te poteškoće pri dodjeli rejtinga ogleđaju se putem različitih aktivnosti i odluka koje donose agencije za kreditni rating.

Negativni utjecaji kreditnog rejtinga

Negativan učinak kreditnog rejtinga maksimizira se za vrijeme financijskih kriza, jer je tada povjerenje investitora nisko i preferiraju se sigurna ulaganja. Ekonomske krize nisu samo posebnosti razvijenih gospodarstava. One jednako pogađaju i zemlje u razvoju, ali s puno jačim negativnim posljedicama i potrebno je dosta duže razdoblje za njihov oporavak. Financijske krize teško je prognozirati, prvenstveno zbog velikih fluktuacija valuta i kamatnih stopa. Danas smo svjedoci da suvereni kreditni rejtingi sustavno ne predviđaju bankarske i valutne krize.

Za neutraliziranje negativnog utjecaja kreditnog rejtinga, ravnoteža se mora naći

između točnosti i stabilnosti. U prošlosti su agencije malu važnost posvećivale kratkoročnim ocjenama i težilo se k tome da rejting bude stabilna mjera tijekom vremena. Poslovanje na taj način godilo je ulagačima i općeprihvaćeno mišljenje je bilo da je najbolji rejting onaj najstabilniji.

Veliki pad rejtinga koji se kad-tad morao dogoditi, vratio se ulagačima kao bumerang te su se okomili na agencije. Aktualna svjetska financijska kriza potvrđuje ovu tezu. Političari širom EU pozivali su na restrikciju, odnosno pojačanu regulaciju agencija koje su na napade odgovorile argumentom da one ne mogu biti odgovorne, jer one samo daju mišljenje o nečijoj kreditnoj sposobnosti. U SAD-u, gdje su kritike izraženije nego u EU, "sakrile" su se iza Prvog Amandmana.

Europska komisija je u studenom 2011. godine predložila da se u kriznim vremenima agencijama zabrani izdavanje kreditnih rejtinga. Investitori su također izašli s prijedlogom kojim bi mogli poduzeti legalne akcije protiv agencija ako namjerno krše svoje obveze. U biltenu Informacijskog centra za europsko pravo iz 2011. godine, naglašavaju se prijetnje za kreditne ratinge svih zemalja eurozone koje proizlaze iz krize s državnim dužničkim vrijednosnim papirima. Snižanja rejtinga, primjerice sniženje AAA rejtinga Francuske dovela su do detaljnije analize vodećih europskih gospodarstava, uključujući njemački rejting kojemu u posljednjih nekoliko mjeseci prijeti sniženje. Osim Njemačke i Francuske, te naravno tzv. PIIGS država (Portugal, Italija, Irska, Grčka i Španjolska), u Europskoj uniji potencijalnom su sniženju rejtinga izložene i neke vodeće razvijene ekonomije, poput Finske, Austrije i Nizozemske. Prema ekonomskim stručnjacima, ovakva potencijalna negativna zbivanja uzrokovana distorzijom kreditnih ratinga, mogu se manifestirati kroz tri krajnje negativna scenarija:

- Spašavanje eura reformom Pakta o stabilnosti i rastu putem izdavanje euro-obveznica koje bi se financirale od strane MMF-a. Alternativa je izdavanje tzv. "elitnih obveznica" koje bi prihvatila i Njemačka, koja zauzvrat traži drastične mjere štednje i strukturne reforme te dugoročno uspostavljanje veće harmonizacije u gospodarskoj i fiskalnoj politici koja je slabo integrirana u odnosu na monetarnu.
- Najrigorozniji scenarij je "raspuštanje" eurozone, dok je onaj manje rigorozan formiranje uže monetarne unije (spominje se 10 od 27 članica). Potonje rješenje zahtijeva izmjene osnivačkih ugovora i znatno mijenja osnovne postavke na kojima je utemeljena Europska unija. Ukoliko bi se krenulo u tom smjeru, ne treba zaboraviti kako osnivački ugovori ne predviđaju izlazak iz eurozone, već je

nužno da takva država ujedno napusti i Europsku uniju. Ostaju mnogobrojne pravne prepreke, koje se ogledaju u izmjenama spomenutih ugovora, kao i poteškoće u praktičnoj provedbi povratka na stare valute.

- Slom i ukidanje eura – taj bi scenarij mogao dovesti do socijalnih nemira. Naravno ovaj scenarij teško bi se mogao dogoditi, ali nije nemoguć ako se dogode drastična sniženja rejtinga zemalja eurozone.

Pokušaj razbijanja njujorškog monopola

Rejting agencije procjenjuju kreditnu sposobnost velikih korporacija i država i na osnovu toga određuju kreditni rating – od najvišeg AAA do najnižeg C ili D, u zavisnosti od agencije. Od tih „slova“ zavisí ekonomski status zemlje ili kompanije u svijetu. Dugim riječima, tako se investitorima i državama saopćava koji je stupanj rizika za ulaganje. U svijetu radi oko 150 agencija, ali samo tri vodeće kontroliraju oko 95 % tržišta. Riječ je o privatnim agencijama „Moody's“, „Standard & Poor's“ i „Fitch“. „Moody's“ radi na njujorškoj burzi, S&P je dio američke megakorporacije „McGraw-Hill“, koja je također na burzi u New York, dok je „Fitch“ u vlasništvu francuske holding kompanije „Fimalac“ i multinacionalne kompanije „Hearst Corporation“.

Borba sa Zapadom

Te agencije često su na udaru kritika i to sa svih strana. Napadaju ih da su neobjektivne i politički motivirane. Europska unija je prije nekoliko godina pokrenula istragu o radu kreditnih agencija. Posebno su ugrožene države koje su daleko od vatre, one siromašne, ali i zemlje koje uveliko razvijaju ekonomiju. U tu grupu prije svega spada Kina. Upravo u Pekingu smatraju da te tri agencije donose pogrešne i lažne procjene koje štete ekonomiji najmnogoljudnije zemlje svijeta. Otud ideja da se osnuje nova agencija koja će razbiti monopol trojke. Kina i Rusija su se dogovorile da osnuju vlastitu rejting agenciju. To je najavio ministar financija Rusije Anton Siluanov. On je praktično krenuo u obračun sa zapadnim agencijama, kada je rekao da Kina i Rusija hoće apolitič-

ne procjene. Teško je, međutim, očekivati da će Moskva i Peking napraviti agenciju koja će biti van dometa politike. Ako počne raditi nova institucija i ako se uspije probiti na vrh, može se očekivati da će natjerati tri velike agencije da budu opreznije i realnije. Zamisao je da rusko-kineska rejting agencija bude nešto kao kontrateg trojci. To je plan za budućnost.

Za sada se govori o tome da će nova agencija biti zadužena samo za zajedničke rusko-kineske projekte. Pratit će što se događa u svijetu, ali će se tek kasnije uključiti u svjetske tokove.

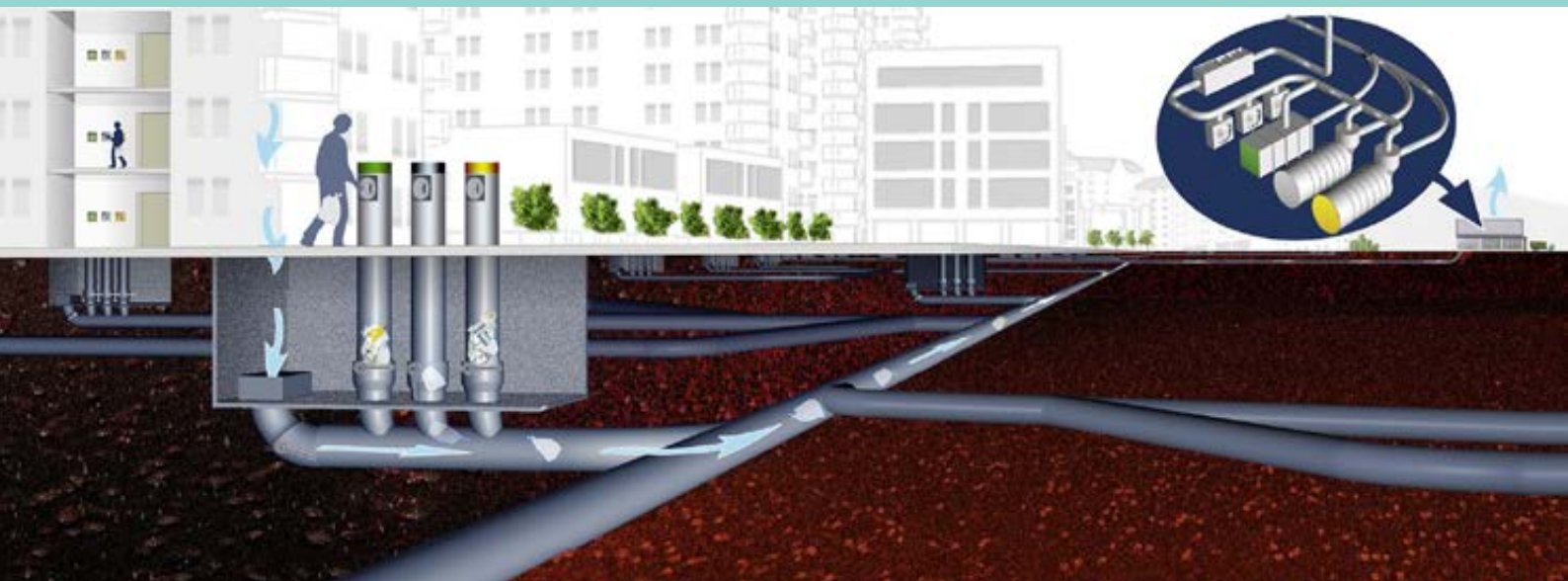
„Sve se više raspravlja o uspostavljanju nezavisnog sistema procjene kreditnog rejtinga, jer mnoge zemlje traže više objektivnosti prilikom procjene rejtinga. Rusko-kineska agencija će upotrebljavati iste alate i kriterije za procjenu kreditnog rejtinga država i investicija koje koriste i postojeće agencije“, rekao je Siluanov.

Kina i Rusija imaju velikih problema zbog procjena triju zapadnih agencija. Tako je „Standard & Poor's“ snizio kreditni rejting Rusije na rejting „malo iznad bezvrijednog“. U prva tri mjeseca ove godine iz Rusije je povučena rekordna 51 milijarda dolara. Naravno, sve to se događa zbog ukrajinske krize. Kineski dužnosnici se također brinu da bi negativne ocjene kreditnih agencija mogle ugroziti kinesku privredu. Kina već gotovo desteljeće ima negativne kamatne

stope. Rusko Ministarstvo financija još uvijek nije objavilo detalje o rokovima i uvjetima stvaranja agencije, a pretpostavlja se da će u projektu sudjelovati kineska agencija za procjenu rejtinga „Dagong“ i ruska RuSRating.

Najavu Moskve i Pekinga kritizirao je profesor ekonomije iz Bremena Rudolf Hickel. On je za „Deutsche Welle“ rekao da spajanje nekoliko rejting agencija Rusije i Kine nema smisla. On taj projekt vidi kao odgovor na sve tješnju suradnju između Europe i SAD-a, koje trenutno vode pregovore o slobodnoj trgovini. Na drugoj strani, Kina i Rusija također sve bliže surađuju. Nedavno su potpisale i ugovor o izgradnji plinovoda koji je vrijedan 400 milijardi dolara. Međutim, to za Hikela nije dovoljno da bi se osnivala zajednička agencija.

Spaljivanjem otpada do plina i struje

ZVONIMIR MILETIĆ

Zanimljiva je situacija u kojoj zemlja nema problema s odvozom i odlaganjem smeća. Nema problem s neekonomičnom i nepraktičnom uporabom koja ostavlja prekomjeran otpad. Nasuprot tome, ima potrebu uvoza smeća. Naime, Danska i Švedska kao skandinavski role-model u mnogim sferama ekonomskog života i sama vrhuška civilizacijskog razvoja imaju „problem“ nedostatka otpada. Oni uvoze otpad iz susjednih područja te čak iz prekomorske Velike Britanije i Irske. **Švedska godišnje uveze 700.000 tona otpada.** Začuđujuće?!

Već 1904. godine u vrijeme kad skandinavske zemlje nije krasila zavidna razina ra-

zvoja u Stockholmu, švedskoj prijestolnici, izgrađena je prva tvornica za spaljivanje otpada. Danas djeluju ukupno 32 takve tvornice. Danska izgrađuje prvu tvornicu 1903. godine, u blizini svog glavnog grada, Kopenhagena. Trenutno je aktivna 31 tvornica za spaljivanje otpada. Spaljivanje se vrši ne samo da bi otpad iščeznuo s vidika ljudskog oka i uljepšao krajolik nego i zbog dobivanja električne i toplinske energije. Sasvim dovoljno da bi otpad bio tretiran kao roba i da bi se uvezio.

Eliminacija odlagališta i korak ka energetske neovisnosti

Dvije se „muhe“ rješavaju jednim zahvatom uvođenja spalionica. Jedna „muha“ je eliminacija odlagališta otpada. Oku neprijatan prizor, neugodan za življenje u blizini,

izvor zaraze, emiter stakleničkih plinova i redoviti uzrok nesuglasica s lokalnim stanovništvom. Konvencionalna metoda koja se i dalje pretežito koristi usprkos brojnim komplikacijama.

Nema potrebe da više otpad trune na odlagalištima. Njegovim kontroliranim spaljivanjem dobiva se prijeko potrebna toplinska i električna energija.

Druga „muha“ je smanjivanje energetske ovisnosti ili povećanje outputa energenata. Procesom spaljivanja otpada proizvodi se dovoljna količina toplinske energije da jedna spalionica može godišnje opskrbljivati nekoliko lokalnih općina. Proizvodi se također i električna energija koju se dalje može distribuirati izgrađenim električnim mrežama. U europskim zemljama energetska neovisnost postaje nužnost povodom razmirica s glavnim opskrbljivačem Rusijom. **Cijela Europa strepi od ruskog zavrta plina koji bi ugasio brojne tvornice i ostavio ju da se grije na drva.** Europska Komisija za to vrijeme nastoji konsolidirati svoje redove ističući zajedničku energetske uniju kao prioritet. Time bi se odluke donosile centralizirano na nadnacionalnoj razini i spriječilo

bi se neželjeno istupanje pojedinih članica. U takvoj situaciji s Putinovom rukom na zadržavaču i sve većim razilaženjem s bivšom bratom SAD-om, u geopolitičkim zakulisnim igrama novi i veći izvori energije Europi su itekako dobro došli.

Tijek procesa proizvodnje energije iz otpada

Prvi korak u procesu proizvodnje energije iz otpada je selekcija otpada koji se po zakonu može koristiti u spalionicama. U tu skupinu ne spada otpad koji je moguće reciklirati te ne spada otpad koji sadrži veliku količinu otrova i štetnih plinova. Otpad koji zadovoljava kriterije se zbija kako bi se smanjio volumen. Takav otpad kamioni prevoze do spalionica gdje se dodatno zbija pritiskanjem pod visokim tlakom. Specijalizirane tvornice vrše spaljivanje čime se generira velika vrućina koja se u obliku plina može uporabiti za grijanje u kućanstvima. Postoji mogućnost i da dobivena toplina napaja generatore na paru koji pak proizvode električnu energiju. Ipak, češća je praksa proizvodnje plina koji je oskudniji resurs, posebice u Europi. Spaljivanjem se, osim energije, izdvajaju prašina i štetni plinovi. Većina štetnih plinova je sadržana u otpadu i na ovaj način se otpušta u zrak. Tvornice su iz tog razloga kroz 100 godina razvile brojne zadržavače i pročišćivače takvih plinova koji se ispuštaju u atmosferu tek nakon pročišćavanja. Prašina koja nastaje se ne smatra prekomjerno problematičnom jer se sastoji od anorganskih elemenata otpada.

Europa predvodi u proizvodnji dok SAD zaostaje

Proces spaljivanja otpada prisutan je poglavito u Europi i Japanu zbog gustoće naseljenosti i rijetkih neiskorištenih površina. Države u Europi koje su se angažirale u korištenju otpada na ovaj način su predvođene skandinavskim zemljama, a uključuju i Njemačku, Nizozemsku, Francusku. **Skandinavci su poznati kao pioniri brojnih novih izvora energije i velemajstori energetske politike.** Generiranje energije uz zaštitu okoliša, diverzifikacija energetskih izvora i odgovorno ponašanje, su njihov odgovor na potrebe stanovništva i nedomaćinski geografski položaj. U Švedskoj 32 postrojenja proizvode toplotnu energiju za 810.000 kućanstava i električnu energiju za 250.000 kućanstava. Polovica otpada domaćinstava se pretvara u energiju. 31 postrojenje za spaljivanje otpada u Danskoj služi 98 općina. Nova postrojenja su u planu. Čak i naftom prebogata Norveška primjenjuje metodu spaljivanja otpada. U Europi je aktivno približno 400 spalionica s planiranom izgradnjom desetina novih, ponajviše u Njemačkoj i Nizozemskoj koji imaju skučen slobodni prostor i vide spaljivanje otpada kao jednu od karika zelene ekonomije.

Druga relevantna država dalekog istoka, Kina, se u vrijeme zapanjujuće ekspanzije odlučila na korištenje spalionica. Dok su prije dva desetljeća samo 2% otpada spaljivali u svrhu proizvodnje energije, danas djeluje 200 postrojenja koji spaljuju 10% ukupnog otpada. U međuvremenu, naglim gospodarskim rastom Kina se pretvorila i u ogromnog proizvođača otpada. Generira oko četvrtine sveukupnog svjetskog otpada što iznosi oko 250 milijuna tona godišnje. Najveći problem predstavlja otpad iz većih gradova koji se povećava velikom brzinom. Gradovi moraju donositi brza rješenja za ostvarenje postavljenog cilja da 2030. godine 30% otpada iz gradova bude spaljeno, dok će se ostatak i dalje ispuštati u odlagališta.

Skandinavci koriste sav svoj otpad te ga čak i uvoze iz Velike Britanije i Irske, dok SAD zaostaje u primjeni i dalje preferira otpad na odlagalištima.

Za razliku od drugih najrazvijenijih država svijeta Sjedinjene Američke Države se nisu odlučile na širu primjenu ove metode. Glavni razlog leži u geografskoj veličini SAD-a i široj ponudi prikladnih mjesta za odlagališta otpada. Problem se javlja u nekolicini gradova koji moraju na udaljena mjesta prevoziti otpad što iziskuje velike troškove. Spomenimo samo da neslužbeni centar svijeta, New York, prevozi otpad sve do udaljenih odlagališta u Ohio i Južnu Karolinu.

Pro et contra

Metoda spaljivanja otpada nije idealno rješenje za višak otpada, ali po istraživanjima je najbolje moguće. Primjerice, istraživanje znanstvenika iz američke državne agencije za zaštitu okoliša i državnog sveučilišta Sjeverne Karoline je istaknulo spaljivanje otpada kao najbolju alternativu za otpad koji se ne može reciklirati. Tehnologija ne samo

što smanjuje stakleničke plinove i lokalno zagađenje, već proizvodi električnu i toplinsku energiju. Isto istraživanje tvrdi da se dvostruko više stakleničkih plinova odašilje u atmosferu iz nespaljenog otpada, jer su potrebne „svjetlosne godine“ za razgradnju većine vrsta modernog otpada.

Spaljivanje otpada je zaista koristan model. Može biti dodatna karika u lancu cirkularne ekonomije u kojem se svakom elementu pronalazi svrha. Princip se sastoji u tome da se spaljivanje pridruži recikliranju otpada i da praktično vrlo malo ili nimalo otpada trune na odlagalištima. Sve zemlje koje imaju tvornice za spaljivanje otpada primjenjuju i selektiranje kao osnovu za reciklažu onog otpada koji se može reciklirati. Dio otpada koji nije moguće ponovno staviti u svrhu kao sirovinu, može se spaliti u spalionicama uz manju emisiju štetnih plinova, nego što bi bila da godinama trune na zelenim površinama.

Zaključno, metodu karakteriziraju i negativne eksternalije, ali su one ipak u manjoj mjeri nego li pri drugim alternativama koje su na raspolaganju!

POREZNE OAZE

Ovakve radnje nisu ilegalne, dapače, zakonom su dopuštene. Ovo je svakako beneficija i prednost bogatih. Postavlja se pitanje: „Je li to dobro za monetarni i finansijski sustav drugih zemalja?”

ANDREA ROTIM

Kada čujemo izraz porezne oaze, asocijacija nas na neku idilu, slamku za spas, ali u ovoj riječi imamo i prefiks porezne. O čemu je riječ? Riječ je o poreznome spasu za bogataše, a to znači izbjegavanje plaćanja poreza. Prve porezne oaze, drugim riječima porezne rajeve, utočišta, pokrenuli su i osnovali imućni pojedinci. Svoje enormno bogatstvo su prebacivali i registrirali u obliku off-shore tvrtki, u zemlje koje uopće ne naplaćuju ili minimalno naplaćuju određene poreze. Ovakve radnje nisu ilegalne, dapače, zakonom su dopuštene. Ovo je svakako beneficija i prednost bogatih, ali se postavlja pitanje je li to dobro za monetarni i financijski sustav drugih zemalja? Odgovor je ne. Na ovakav način se milijuni dolara, funti, jena i ostalih valuta opere kroz financijski sustav. Osim toga porezne oaze, naravno, uvelike olakšavaju odvijanje kriminalnih i ilegalnih aktivnosti. Zanimljivo je napomenuti da matične tvrtke u poreznim utočištima plaćaju znatno veće poreze, za razliku od inozemnih tvrtki. Izveden je zaključak da su privilegirane samo strane tvrtke. Prema podacima Mreže za poreznu pravdu, porezne oaze skrivaju ogromne iznose, oko 20.000 milijardi eura. Od toga 230 milijardi eura poreza nije naplaćeno, što stvara ogromne rupe na globalnoj razini.

Zašto nitko ne spriječi nastanak i osnivanje ovakvih utočišta? Odgovor je jednostavan: svi milijunaši i multimilijunaši su međusobno povezani i surađuju jedni s drugima, sprovodeći financijske prijevare. Oni samo moraju pronaći stručnjake koji će naći paravane i opravdati ogromne iznose sredstava, koji su registrirani u ovakvim oazama. Uzmimo primjer novca, koji se navodno šalje zaostalim zemljama i zemljama u razvoju. Taj novac na kraju završi opran u

poreznim rajeve, a istraživanja pokazuju da su ovakvim špekulacijama najskloniji moćnici iz naftnih zemalja. Drugi primjer je da bogataši postavljaju na vlast nekoga političara koji će namjerno donijeti zakone u kojima postoje rupe, da bi se mogle odvijati svakakve aktivnosti na područjima oaza.

Jedan od glavnih razloga koji omogućuju ovakve malverzacije su načela po kojima funkcioniraju tzv. „rajevi“. To je prije svega privatnost financijskih podataka, dakle svi podaci koji se tiču novca i financijskoga upravljanja su zakonom zaštićeni i nitko ih nema pravo pregledavati.

Izuzimanje transparentnosti, odnosno sve informacije koje se tiču financijskih pokazatelja su zatvorene za javnost. Drugo načelo govori o mogućnosti registracije firme, tvrtke u jednome utočištu s boravištem u drugoj zemlji.

Opredjeljenost poreznih utočišta

Svaka od poreznih utočišta se opredjelila za određene djelatnosti, pa tako se npr. za pomorstvo opredijelio Gibraltar, za trustove Madeira, za fondove Panama, za osiguravajuća društva Barbados.

Sankcije za ukidanje poreznih oaza

Postoje načini za ukidanje poreznih oaza. Jedan od njih je da banke financijskim institucijama u oazama odbiju knjižiti transakcije iz njih ili prema njima. Također, mogu se uvesti ili u najgorem slučaju prisilno nametnuti, oštre sankcije o ukidanju netransparentnosti i tajnosti financijskih podataka.

Primjeri iz prakse

Ovakvim prijevarama služe se i globalne, multinacionalne, svjetski poznate kompanije kao što su: Pepsi, McDonald's, Google, Microsoft, Burger King, FedEx, HSBC...

Europska federacija sindikata javnog sektora optužila je McDonald's da je u razdoblju od 2009. do 2013. godine utajio porez u vrijednosti od 1.000.000.000 eura, tako da je dio svojih prihoda provlačio kroz svoju luksemburšku podružnicu.

Google špekulira tako da cirkulira milijarde dolara kroz niz tvrtki u svome vlasništvu, a koje američki poreznici ne mogu ni dodirnuti.

Microsoft u svojim off-shore kompanijama drži 93 milijarde dolara u gotovini.

Pepsi ima ugovoren tajni sporazum s luksemburškom vladom o izdavanju „pisa-ma utjehe“ koji su povezani sa smanjenjem poreznih obaveza.

Britanska banka HSBC javno je obznanila da je njezina podružnica u Švicarskoj pomogla moćnicima s utajom poreza, koja prevaljuje iznos od 100 milijardi dolara.

Prvaci u pranju novca

Napravljena je aktualna lista od strane Mreže porezne pravde, a tiče se zemalja koje su prvaci pranja novca. Na toj listi se nalaze: Japan, SAD, Njemačka, Luksemburg i Švicarska.

Od svijtu njih se najviše ističe Njemačka koja je postala omiljenija čak i od Paname i Jersey-ja. Smatra se da je u ovoj zemlji lako prikriti pravo podrijetlo novca, tako poduzetnici nisu obavezni uvijek predavati svoje godišnje obračune, jer postoje klauzule koje ih štite i omogućavaju im da prikriru dobit. Za razliku od drugih zemalja teško je saznati gdje tvrtke zaista troše i ulažu novac, koje poreze plaćaju, ne moraju čak ni navesti ime vlasnika kompanije.

Tajna švicarske banke napokon raskrinkana?

Općepoznata je činjenica da švicarska banka tu i tamo progleda kroz prste što se tiče utaje poreza. Jesu li zaista u pitanju mali iznosi?

Sve je započelo kada je UBS (poznata švicarska banka) „popustila“ pred američkim organima pravosuđa. Nakon što je izložena pritisku, banka je predala imena 300 svojih američkih klijenata vlastima SAD-a i platila kaznu u iznosu od 620.000.000 eura zbog utaje poreza. Računi i imena koji dosežu brojku od 52.000 ostali su tajna (iako

Porezna utočišta diljem svijeta

Sjeverna Amerika: Nevada, Utah, Bermuda

Južna Amerika i Karibi: Djevičanski otoci, Bahami, Caymanski otoci, Barbados, Kostarika, Panama, Urugvaj, Dominikanska republika

Afrika: Liberija, Gana, Sejšeli

Azija: Japan, Tajland, Filipini, Singapur, Hong Kong

Oceanija: Novi Zeland, Tahiti

Srednji istok: Izrael, Libanon

Europa: Andora, Cipar, Luksemburg, Monaco, San Marino, Malta

se ovaj broj svakodnevno smanjuje, jer švicarske banke u određenim vremenskim intervalima otkrivaju po nekoliko imena). Računi švicarskih banaka „teški“ su 3.000 milijardi švicarskih franaka. Više od 60% toga novca je „onečišćeno“ kriminalnim radnjama. Banke su uporne da sačuvaju tajne imena i računa tih ljudi zbog toga što upravo ti pojedinci donose ovim institucijama idilčno poslovanje i ostvarivanje golemih profita.

London - okupljalište bogataša

London spada u poreznu oazu novijega vremena iako se londonske vlasti oštro protive toj činjenici. Tako London postaje središte multinacionalnih kompanija koje izbjegavaju plaćanje poreza, zahvaljujući zakonu koji govori da UK ne oporezuje profit ostvaren izvan njenih granica. Masovno se događa da inozemne tvrtke otvaraju urede u Londonu, a ostvareni profit šalju

u neke od poreznih rajeva, gdje imaju registrirane off-shore tvrtke. Zbog potrebe isplate dioničara, novac mogu ponovo vratiti u London, ali i dalje nisu obavezni platiti porez.

Glavni grad Ujedinjenog Kraljevstva poznat je po svojim nekretninama, koje si mogu priuštiti samo multimilijunaši i milijarderi zbog vrtoglavo visokih cijena koje dosežu. Smatra se da prosječna vrijednost jedne nekretnine iznosi 503 tisuće eura. Zabilježen je porast cijena nekretnina od 26% u roku od godine dana. Ruski, brazilski, ukrajinski, argentinski imućnici kupuju ne samo jednu, nego i više nekretnina u samome središtu Londona. Priljevi bogatih imigranata rastu iz dana u dan. Potražnja iz dana u dan rapidno raste. Problem agnata za nekretnine je taj što u ponudama nemaju dovoljno kuća. Sve je veći jaz između bogatih i siromašnih središta. Ovaj trend se negativno odražava na „ostalo“ stanovništvo u Engleskoj. Tako oni koji nisu dubokog džepa za kupovinu stana moraju dizati kredite od banaka ili pozajmljivati od roditelja, jer to sami ne mogu isfinancirati. Dok se pojedinci „časte“ vilama od pola milijuna eura i Ferrarijima, s druge strane sve je veći broj ljudi koji ostaju bez svojih domova. Sve je veći broj iseljenika iz Londona, više ne mogu podnijeti neprestani rast cijena nekretnina. Ovo se prvenstveno odnosi na podstanare. Zbog velike globalne ekonomske krize, oni negdje moraju uložiti svoj novac. Najisplativije je u londonske nekretnine jer im se cijena neprestano povećava. Potencijalnu zaradu vide i u iznajmljivanju nekretnina. Smatra se da je London sigurna luka za ugodan život i kapital. Drugi razlog je da je Velika Britanija financijski i politički stabilna, sa porezima koji su uvelike naklonjeni bogatom puku. Svi ovi imućnici se pribijavaju za svoj novac zbog raznih nemira, nestabilnosti valute i protesta s kojima su suočeni u svojim državama, pa žele uploviti u sigurnu luku kako bi sačuvali svoje bogatstvo. Kritičari smatraju da je ovakva situacija balon koji se sve više puše i da je samo pitanje dana kada će puknuti. Ovakav trend ne može biti dugovječan i cijene nekretnina ne mogu beskonačno rasti.

Ministar financija George Osborne je dao obećanje da će u ovoj godini povećati poreze za inozemne vlasnike nekretnina. Hoće li svoje riječi sprovesti u djelo? To ćemo još vidjeti. Za primjer kupovine radi vlastite sigurnosti i izbjegavanja gubitka svoga novca, možemo navesti ruske tajkune. Oni su „putujući“ na relaciji Moskva-London. Panično su počeli kupovati kuće i stanove u Londonu. Troše ogromne svote novca zbog negativne političke i financijske situacije, koja je zadesila Rusiju.

Teorije zavjere o potapanju Titanica

ANDREA ROTIM

Svima nam je poznata priča o Titanicu, tzv. „nepotopivome“ brodu, sa najmodernijom tehnologijom toga doba. Dug 269, a širok 28 metara, raskošno uređen, sa bazenima, knjižnicom i ostalim luksuzom, smatran je jednim od najprestižnijih brodova 20. stoljeća. Brod je tek par mjeseci nakon isplovljavanja, točnije 15. travnja 1912. godine, udario u veliku santu leda. Potonuo je na dno Atlantskoga oceana i tako usmrtio više od 1.500 osoba. Tek je nekolicina njih (oko 700) spašena. Nameće se pitanje: je li sva ta priča koja je predstavljena javnosti istina ili smo žrtve teorije, odnosno teorija zavjere? Postoje mnogobrojne teorije o tome što se stvarno dogodilo te kobne noći, a ovo su neke od najpopularnijih.

Prva teorija smatra da je ovaj div potonuo zbog loše čelične konstrukcije, tj. da

je sagrađen od niskokvalitetnoga čelika i vijaka koji nisu namijenjeni za ovako težak brod i duga putovanja. Glavni razlog ovako nekvalitetne konstrukcije je taj da je radnicima, kojih je ionako bio nedovoljan broj, dan kratak rok koji je bilo nemoguće ispuniti da bi se dovršila gradnja broda. Nadalje, postoji grupa istomišljenika koji smatraju da je za ovakvu sudbinu kriv Mjesec, koji je izazvao visoke plime.

Treća, pomalo bizarna teorija, glasi da je ukleta mumija potopila ovaj brod. Radi se o sarkofagu egipatske svećenice hrama koji je posvećen jednom od egipatskih bogova - Amon Ra. Navodno je niz tragičnih slučajeva povezan sa ovim sarkofagom, za kojeg se smatra da donosi prokletstvo. Tko god je došao u dodir ili kontakt sa ovim sarkofagom ili je nestao ili smrtno stradao. Smatra da je i Titanicu ovaj sarkofag na kraju presudio.

Riječ je o dogovoru bankara o namjernome potapanju Titanica kako bi pokorili svijet. Sama bit ove teorije vezana je uz osnivanje Federalnih rezervi. Priča ide da su na brodu putovala trojica moćnika koji su bili protiv osnivanja Federalnih rezervi. Upravo zbog toga su bili trn u oku bankarskome kartelu.

J.P. Morgan - naručitelj izgradnje Titanica

Javno mnijenje je pokazalo interes i za predskazanjem pisca Morgana Robertsona, autora romana „Olupina Titana“. On je u svojem romanu opisao najveći i najluk-suzniji brod koji je želio srušiti brzinski rekord. Zadesila ga je tragična sudbina, kada je jedne večeri udario u veliku santu leda. Detaljno je opisao i ukupan broj ljudi na brodu, maksimalnu brzinu koju brod može dosegnuti, dimenzije broda i druge pojedinosti koje se podudaraju sa Titanicom. Skeptični bi ovu teoriju „bacili u vodu“, da ne postoji jedna pojednost koja pomiče granice praznovjerja – u romanu se Robertsonov brod zvao Titan.

Sljedeća teorija nam govori kako kapetan broda nije vidio veliku santu leda zbog fatamorgane, tj. optičke varke koja je one-

mogućila da ljudi koji su upravljali brodom vide, sada već glavni uzrok nesreće. Riječ je o tome da je u noći sa 14. na 15. travnja brod bio u zoni spajanja Golske i Labradorske struje, odnosno u zoni visokog pritiska. Lom svjetlosti koji je stvorila ovakva zona mogao je stvoriti iluziju da je horizont viši nego što zapravo jest, te je na taj način sakrio ledenjak.

Došli smo do jedne veoma zanimljive teorije koja kaže da Titanic zapravo nije Titanic, već da je riječ o brodu pod nazivom Olympic. Pisac Robin Gardiner, koji je okupio brojne istomišljenike, tvrdi da je ovaj zaključak izveo na temelju izjava ljudi koji su preživjeli tragediju. Način rasporeda prostorija i kabina, kako su to opisali preživjeli, odgovara Olympic-u, a ne Titanic-u. Iza svega ovoga krije se prava pozadina priče. Vlasnik tvrtke „White Star Line“, J.P. Morgan je bio u financijskim problemima, a pored svega što ga je snašlo trebao je platiti popravak Olympic-a, koji je u sudaru sa drugim brodom, bio oštećen. Da stvar bude još gora, osiguravajuće kompanije nisu htjele pokriti troškove popravka Olympic-a. Morgan je imao rezervni plan – htio je poluge vrijedne 8.000.000 funti prebaciti u SAD, kako bi započeo novi život. Plan se izjalovio. Olympic je trebao isploviti umjesto Titanica i imati manju nesreću, kako bi Morgan naplatio novce od osiguravajuće kompanije. Trebao je biti osiguran dovoljan broj čamaca za spašavanje, kao i brod koji bi se „slučajno“ našao u blizini i priskočio im u pomoć. Ishod uopće nije bio takav, kao što nam je već poznato.

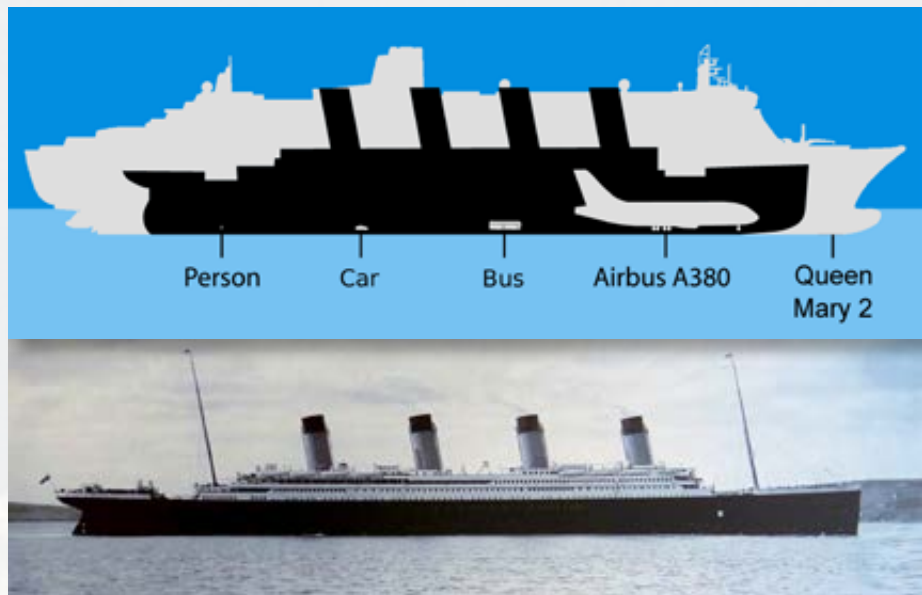

Za kraj jedna od najprihvaćenijih, a i najrealnijih teorija o stvarnoj sudbini i nesreći Titanica. Riječ je o dogovoru bankara o namjernome potapanju Titanica kako bi pokorili svijet. Sama bit ove teorije vezana je uz osnivanje Federalnih rezervi. Priča ide da su na brodu putovala trojica moćnika koji su bili protiv osnivanja Federalnih rezervi. Upravo su zbog toga bili trn u oku bankarskome kartelu. Prvi od njih je Isidor Strauss, vlasnik lanca robnih kuća Macy's. Drugi je Benjamin Guggenheim, nasljednik rudnika zlata, srebra i bakra i na kraju J. J. Astor IV., prvobitni vlasnik zemljišta na kojem je izgrađen Empire State Building. Bankarki kartel, koji je osnovan na otoku Jekyllu, činile su tri tada najmoćnije obitelji: Rockefeller, Rothschild i Morgan. Željeli su osnovati Federalne rezerve koje bi bile u njihovome vlasništvu, kako bi mogli manipulirati novcem, odnosno izdavati novac bez pokrića. Na početku su ove obitelji jedne drugima bili žestoki konkurenti i suparnici. Zaključili su kako bi bilo bolje da se udruže i tako zajedno pretoče u djelo svoje planove.

Primarni cilj ovoga kartela je bila „elastična monetarna politika“ ili drugim riječima; štampanje dolara bez stvarnoga pokrića u zlatu. Ovakva „politika“ je već ranije provedena u Engleskoj, krajem 17. oga stoljeća, osnivanjem „Engleske banke“ koju je prvobitno osnovao Škot Paterson, ali kasnije je tu odgovornost preuzeo jedan od članova obitelji Rothschild. U poveklji u osnivanju je navedeno da sva dobit od kamate na novac, koji ona kreira iz ničeg, pripada njima. Tako se Engleska zaduživala kreditima i ogromnim kamatama, a Engleska je banka sve to upisivala kao nacionalni dug. Taj dug su kroz razne poreze otplaćivali građani, a Engleska je sve više tonula, jer nije mogla otplaćivati kredit na vrijeme. Tako je na kraju rješenje našla u povećanju stope poreza kojeg plaćaju građani.

Ovaj sistem zaživio je i u Americi i to uspješno, tek iz drugog puta. Središnju banku Amerike i to privatnu osnovao je 1816. godine J. Madison. Zatvorio ju je Andrew Jackson 1836. godine, žestoko se boreći protiv osnivanja bilo kakvih oblika bankarskih kartela. Javno je izjavio da su takvi ljudi lihvari, da je to leglo lopova i zmi-ja otrovnica te da će ih iskorijeniti uz Božju pomoć. Par dana poslije Jackson je preminuo pod nerazjašnjenim okolnostima.

Najistaknutiji Jacksonovi sljedbenici, koji su zagovarali i poticali Jacksonovo mišljenje, su trojica moćnika spomenutih na početku priče: Guggenheim, Astor i Strauss. Nagađa se da bi ovaj trojac svojim utjecajem spriječio i ulazak Amerike u Prvi svjetski rat. Sva trojica su se zalagala za izolacionističku teoriju i to bez miješanja u tuđe poslove, a ponajviše europske. Bili su

meta bankarskome kartelu koji ih se pod svaku cijenu htio riješiti. Ideja za zločin inspirirana je Robertsonovim romanom „Olupina Titana“. (Sažetak radnje romana je već ranije spomenut.) Plan je smišljen, ostaje samo realizacija plana, a to za njih nije predstavljalo prevelik problem. Trebalo je sagraditi brod, namamiti žrtve i izazvati nesreću pomoću svojih ljudi, koji bi bili na brodu. Olakšica im je bila ta što je upravo u to vrijeme J.P. Morgan (vlasnik tvrtke „White Star Line“) počeo graditi najveći i najsuvremeniji brod toga doba – Titanic. Za kapetana, koji će prouzrokovati nesreću Titanica, izabran je E. John Smith, jedan od najiskusnijih kapetana White Star Line-a. Smith je već bio navršio 46 godina službe i ovo mu je trebalo biti posljednje putovanje prije mirovine. Navodi se kako je kapetan dobio preko 8 upozorenja o santama leda, stoga nikome nije bilo jasno kako se kapetan sa tolikim iskustvom oglušio na takva

upozorenja. Skupili su posadu, a za kraj je ostalo da namame svoje mete na ovo putovanje. To je bio lak zadatak, jer je Titanic plijenio veliku medijsku pozornost, a ovo je putovanje bio imperativ za sve one koji su bili u višim društvenim slojevima. Sva trojica su potvrdila dolazak. Međutim, Morgan je zbog bolesti u zadnji tren otkazao putovanje. Kasnije, kad se proširila vijest o tragičnoj nesreći ovoga broda, Morgan je pronađen zdrav sa ljubavnicom. Nakon sudbine koja je zadesila Titanic, Morgan i njegova tvrtka su dobili oko 1.000.000 funti odštete, koje je on razdijelio među dioničarima, ali većinu ostavio sebi. Federalne rezerve (FED) su osnovane 1913. godine. Amerika je 1917. godine stupila u Prvi svjetski rat, koji je financiran putem rezervi, a to je opet značilo enormno zaduživanje. Smatra se da je FED jedna od najmoćnijih institucija u svijetu i da je njezinim osnivanjem nastao „Novi svjetski poredak“.

Umjetna inteligencija

HRVOJE ŠUŠAK

Iako sam naslov ovog članka zvuči jako znanstveno-fantastično, sami korijeni umjetne inteligencije sežu sve do 50-ih godina 20. stoljeća. Tako da i nije baš neka nova, svježa tema. Unatoč svojoj starosti, golica maštu mnogih. Zašto? Prvenstveno zbog nekih implikacija i kontroverzi koje se obično vežu za ovaj pojam. Mnoge su se od tih dilema zapravo izrodile iz čiste ljudske mašte, koja je projicirana na mnoga filmska platna i tiskana na mnogim stranicama knjiga i stripova. Stvarna je situacija pomalo drukčija.

Što je umjetna inteligencija? Iako ne postoji neka unificirana definicija, većina stručnjaka iz ovoga područja se slaže da je to sposobnost strojeva da se snalaze u novim, njima dotada, nepoznatim situacijama. Jednostavno rečeno, to je pokušaj da se ljudski način razmišljanja prenese u stroj. Čak postoji i naziv za taj događaj, odnosno trenutak kada strojna inteligencija bude jednaka ili čak nadmaši ljudsku. Zovemo ga singularnost ili izvorno „the singularity“.

Izgleda da je singularnost samo teorijski pojam koji se mnogo puta prikazao, na dobar ili loš način, u nekom od filmova hollywoodske produkcije. No to se neće u dogledno vrijeme, možda čak ni u ovom stoljeću, dogoditi. Ako ste takvog razmišljanja, vjerojatno i niste baš tako daleko od istine. Stručnjaci predviđaju da će se taj događaj dogoditi oko 2030. godine. Mada se ni svi stručnjaci ne slažu s tom vremenskom procjenom. Većina njih smatra da će taj događaj se zbiti u ovom stoljeću. E, kad se to dogodi, što onda? Hoće li to značiti kraj ljudske dominacije na ovom planetu ili će se pak stvoriti utopijska zajednica ljudi i strojeva? Očekuje li nas scenarij koji su predvidjeli Lana i Andy Wachowski u svojoj trilogiji Matrix?

Iskreno rečeno, nitko nije siguran. Ako se pitate zašto, odgovor leži u posebnosti ljudskog mozga i strukturnim razlikama između biološkog i strojnog načina razmišljanja. Strojni je način razmišljanja vođen instrukcijama, naredbama i logikom. To ga čini superiornijim, samo u područjima čija su rješenja problema unaprijed poznata.

Ako bi ovu rečenicu htjeli prevesti djetetu, to znači da su strojevi „nemaštoviti“, odnosno ne mogu funkcionirati na apstraktan način kao ljudski mozak. Današnje, uvjetno rečeno, „najpametnije“ računalo, posjeduje inteligenciju prosječnog četverogodišnjaka. No bitno se razlikuje od uma jednog četverogodišnjaka. Krucijalna razlika je u njihovim prednostima. Dok je računalo pokazalo zavidne rezultate na standardiziranim testovima iz matematike, povijesti, zemljopisa i ostalih teorijskih kategorija, rezultati u poljima zdravstvenog i razmišljanja i svijesti o realnom svijetu oko njega su bili izrazito loši. Kao ogledni primjer toga; na testu je stroj znao kolika je točka vrelišta vode, ali nije mogao dati odgovor na pitanje: „Zašto ne smijemo dirati uključeni štednjak?“

Kao što smo vidjeli, teško da će računala razmišljati, odnosno osjećati kao mi. To ipak ne isključuje njihovu mogućnost imitiranja naših emocija. Na ovaj način eliminira se potreba da stroj zapravo osjeća, već može reagirati po unaprijed naučenim obrascima ponašanja. Sad, ne znam koliko je to dobra

ili loša stvar. Koliko god bila privlačna ideja o robotu kao najboljem prijatelju, toliko je i zastrašujuća i pomisao da ti isti strojevi nauče imitirati laganje, zavidnost, ljubomornost ili čak i mržnju. Još je zastrašujuće da uistinu imaju vlastite emocije. Iako je takav scenarij već prikazan na filmskom platnu, to dovodi do brojnih etičkih pitanja, pomicanja granice između živog i neživog svijeta. Hoće li čovječanstvo biti spremno na takav iskorak u evoluciji? Svi znamo da ljudska vrsta i nije baš najprilagođenija suživotu sa ostalim vrstama, bilo životinjskim ili biljnim. Svaki oblik kohabitacije se temelji na podčinjenosti druge vrste ljudskoj. No to funkcionira, jer su sve te vrste inferiorne ljudima. Što će se dogoditi kada nam jedna vrsta postane ravna ili čak superiorna?

Mislim da bi to vodilo još jednoj velikoj katastrofi u povijesti čovječanstva (kao da ih već nismo imali i previše...).

No bilo ovako ili onako, kako znati kada je pređena granica između strojnog i ljudskog načina razmišljanja, odnosno kako razlikovati stroj i čovjeka? To nam omogućava Turingov test. Alan Turing je bio poznati izumitelj i matematičar. Njegov je rad itekako determinirao tijek Drugog svjetskog rata, gdje je njegovo računalo pomoglo u dešifriranju njemačkih enkriptiranih poruka. Vratimo se na temu. Dakle, Turingov test nam služi da precizno razdijelimo stvarne osobe od strojeva, što je danas jako teško, osobito na Internetu. Taj test se polaže tako da se u 5 minuta, kroz komunikaciju preko tipkovnice, više od 30% vremena, odnosno minutu i pol, povjeruje da se komunicira sa stvarnom osobom. Donedavno, nijedan stroj nije uspio proći taj test. I to se promijenilo. Prošle godine, dvojac iz Ukrajine i Rusije, Vladimir Veselov i Eugene Demchenko, uspjeli su napraviti računalni program Eugene Goostman, koji je uspio položiti Turingov test. Iako je prolaz bio za dlaku, taj događaj je označio prekretnicu u razvoju umjetne inteligencije, kao i našu predodžbu o njezinoj primjeni u svijetu današnjice.

Još jedan primjer napretka u polju umjetne inteligencije imali smo prilike vidjeti na samom kraju prošlog tisućljeća. Godine 1999., IBM je predstavio svoje superračunalo, Deep Blue. Ovo računalo je privuklo pažnju javnosti tako što je pobijedilo tadašnjeg svjetskog šahovskog prvaka, Garrya Kasparova. Set sposobnosti potrebnih za ovaj trijumf je prvenstveno uključivao logičko razmišljanje, što je računalo dalo komparativnu prednost nad ljudskim protivnikom.

Sada se kao logično pitanje nameće: Što kada umjetna inteligencija dostigne tu famoznu točku singularnosti?

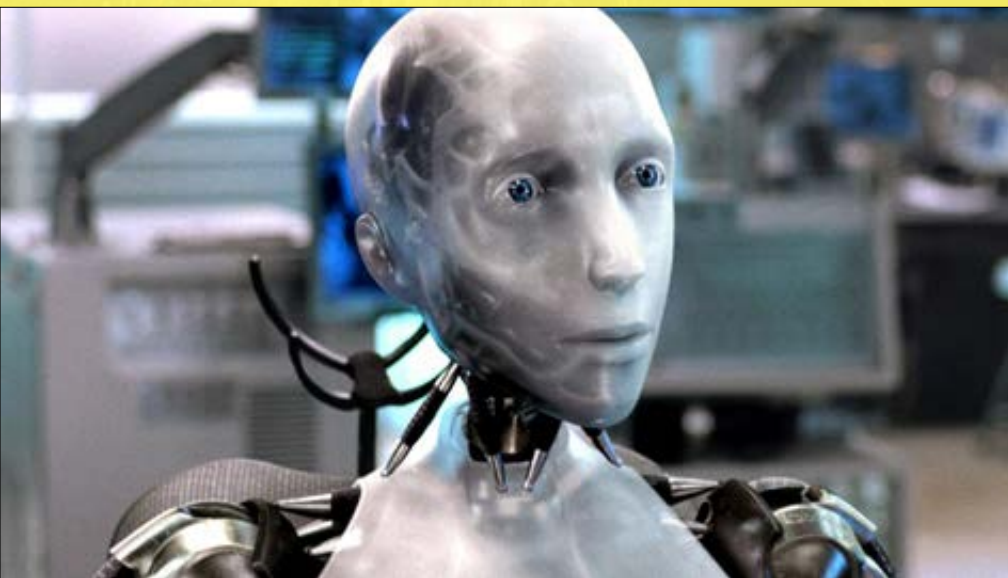
Vrlo je teško predvidjeti tu budućnost. Kao što je prije napisano, postoji više različitih scenarija, od onih kataklizmičkih do onih utopijskih, koji opisuju strojno-organsku utopiju. Sudeći po trenutnoj situaciji, osobno mislim da će ljudi stvoriti simbiozu sa strojevima.

Već danas možemo reći da je ta simbioza stvorena, sudeći po posvemašnjoj upotrebi različitih tehnologija u našoj svakodnevici. Ne govorim samo o mobilnim i računalni-

ma. Jedan od najzanimljivijih primjera dolaze iz medicine. Prostetika, kirurgija i ostale grane svakim danom napreduju. U dogledno vrijeme će biti moguće transplantirati skoro pa svaki dio tijela i najkompliciranije operacije će se raditi rutinski. Nanotehnologija je sljedeća stepenica koja će promijeniti konvencionalni pristup medicini. Zvuči idealno, zar ne? Malo prizemniji i bliži opis situacije i korištenja umjetne inteligencije u medicini se, prvenstveno, odnosi na korištenje računalnih sustava sa svrhom organizacije osoblja, pacijenata, racionalnije popunjenosti bolničkih kapaciteta, kao i pružanja medicinskih informacija korisnicima tih sustava.

Kada govorimo o umjetnoj inteligenciji u ekonomiji, njena primjena je najvidljivija u bankarskom, odnosno financijskom sektoru. Sustavi koji se koriste u bankama su zapravo inteligentne softverske aplikacije koje nadziru i analiziraju financijske podatke. Softveri za predviđanje trendova na burzovnom tržištu su već daleko ispred ljudi, kada se radi analizi i prognozi budućih kretanja. Iako nam sada služe kao pomagalo, u budućnosti možda čak u potpunosti zamjene neke zaposlenike financijskog sektora. To baš i nije najbolja vijest za studente ekonomskih fakulteta, a pogotovo za one s financijskih smjerova. Možda bude baš suprotno. Možda će razvoj upravo njima olakšati posao, te će, uz pomoć umjetne inteligencije, uvijek biti sposobni donijeti najbolju odluku u datom trenutku. Ostaje nam samo pričekati i vidjeti.

Jedini zaključak koji se nameće na samom kraju je činjenica da smo stigli daleko s razvojem strojeva, a samim time i umjetne inteligencije. Unatoč tome, epilog cjelokupne situacije i smjer razvoja se još ne može predvidjeti sa potpunom sigurnošću. Jedno je samo sigurno, a to je da evolucija umjetne inteligencije napreduje koracima od sedam milja...

God bless EU

Članice EU na čelu s ključnim akterima, Francuskom i Njemačkom su prošle burni vrtlog ratnih razaranja, međusobno povezivanje na principima suživota i poštivanja, monetarno uvezivanje te su zaradile Nobelovu nagradu za mir, pruživši svima vrijedne životne lekcije vrijedne razmatranja i primjenjivanja.

ZVONIMIR MILETIĆ

Prve stranice novije europske i dugogodišnje francusko-njemačke ratne tragedije ispisao je Francusko-pruski rat iz drugog dijela 19. stoljeća. Borba za prevlast u središnjoj Europi sukobila je s dvije strane današnju Prusku koja upravo 1871. godine postaje Njemačko carstvo. Pod vodstvom željeznog kancelara Nijemci su pobijedili te privremeno završili samo jedan u nizu sukoba danas vodećih suradnica Europske unije.

Nastavak europske tragedije slijedi 1914. godine Prvim svjetskim ratom, vodećim ponajviše između starih aktera Francuske i Njemačke zbog neraščišćenih računa iz prošlosti i naglog industrijskog osnaživanja Njemačke, koja je željela veći komad teritorija i resursa. Cijela Europa zapada u pošast krvoločnog ratovanja. Sve države,

osim izolirane Švicarske, su uključene u bezbočne pokolje što rezultira smrću milijuna Europljana. Njemačka na kraju potpisuje primirje, a ratom iscrpljena Francuska kao davljenik pokušava ostati na površini gurnuvši Njemačku u duboki ponor siromaštva, gladi, krađe i razaranja.

Nužno je bilo dugo vrijeme oporavka od četiri godine ratovanja na svakom pedlju starog kontinenta. Zbog razaranja i usporene obnove europske države nakon dugog razdoblja počinju gubiti primat u svijetu. No tu ne završava duga knjiga europskih sukoba, pero se ne odlaže, već se ponovno laćaju oružja, spremni ispisati najkrvavije stranice tragične knjige. S ciljem podčinjavanja cijele Europe pod višu arijevsku rasu, Njemačka kreće u zaludeni osvetnički pohod. **Započinje najveći sukob u povijesti u kojem izgiba 60 000 000 (šezdeset milijuna) ljudi, mahom Europljana.** Njemačka osvaja Francusku u treptaju oka i masovno uništenje se nastavlja. Praktično sve zemlje današnje Europske unije su na različitim stranama involvirane..

U Europskoj uniji se nasilno ne nameću lažni i isforsirani „zajednički“ identiteti, naprotiv, poštuje se bogata raznolikost identiteta naroda.

Beskrajni ratovi između Francuske, Njemačke i ostatka Europe izgledaju nemogućí za razriješiti i uspostaviti trajni mir. Pero se nikako odložiti, knjiga sukoba se nikako zatvoriti, ljudi se nikako naučiti, mržnja i osveta se nikako zatomiti. Naizgled bješe tada tako, ali se ljudi, nasreću, dozvaše pa-

meti i odložiše oružje te zapečatiše knjigu najkrvavije povijesne tragedije.

Okret ka miru i udruživanju

Shvatilo se da od sukoba nema velike koristi, pa se okrenulo miru i međusobnom povezivanju. Francuski ministar vanjskih poslova Robert Schuman iznio je 9. svibnja 1951. prijedlog osnivanja Europske zajednice za ugljen i čelik, koja bi ukinula međusobne carine, nekada krvoločno zavađenih, Francuske i Njemačke pridruženih Italijom i zemljama Beneluksa. U to vrijeme ugljen i čelik su bili ključni resursi pa je povezivanje na tom planu bilo izrazito bitno. Proces integracije i pacifikacije Europe se nastavio velikom brzinom sklapanjem brojnih ugo-

vora, osnivanjem dubljih i širih oblika integracije. U Zajednicu ulaze sve relevantnije države Europe što rezultira potpisivanjem Ugovora iz Maastrichta 1992. godine, kojim je stvorena najveća zajednica država – Europska Unija. Carinska Unija se proširila zajedničkom monetarnom politikom i djelomičnom izrađenom ekonomskom unijom.

Uvedena je zajednička valuta – euro. Kao pečat gotovo nestavnog zaokreta od uzajamnog ubijanja do udruživanja na supranacionalnoj razini Europska Unija je 2012. godine primila Nobelovu nagradu za mir. **Kontinent rata pretvoren je u kontinent mira.** Kao paradoks vrijedi slika francuskih i njemačkih čelnika, koji ispred 500 milijuna stanovnika EU u Minsku dogovaraju mir u Ukrajini, a prije par desetljeća su se redovno nalazili na suprotnim stranama.

Model udruživanja na bazi očuvanja pojedinačnih identiteta

Fantastičan je model udruživanja kulturnološki i tradicijski različitih naroda Europske Unije. Vrlo lako bi u budućnosti mogao poslužiti kao prototipni model ujedinjavanja, ali ne po onoj totalitarno – diktatorskoj liniji koja je užasno neuspješno iskušana na našim prostorima sa slabo naučenom lekcijom. U Europskoj uniji se nasilno ne nameću lažni i isforsirani „zajednički“ identiteti, već se naprotiv, poštuje bogata raznolikost identiteta naroda. Usprkos brojnim razlikama, povijesnim ne tako davnim sukobima, to nije spriječilo narode da se uključe radi višeg zajedničkog cilja. Ujedinjenje nije bilo moguće provesti pošto poto i bilo kako. Potreban je bio sustavno razrađen model.

Rast i pad valuta su svakodnevica, ali vlasnicima kredita znače neprospavane noći i borbu za puku egzistenciju. Upravo zato je uveden euro.

Do ujedinjenja nikad ne bi došlo da su se sustavno silovali izgrađeni identiteti, da su Nijemci od Portugalaca tražili da prihvate činjenicu da su oni Njemački portugalci ili Francuzi od Slovaka da su oni Francuski slovaci bez tračka vlastitog identiteta nastali neželjenom vanbračnom vezom Karla Velikog i slovačke sluškinje. **U mentalnom sklopu Europske Unije ne postoji takav primitivan, fašistički stav.** Ne postoji nešto i netko što moraš biti po defaultu, već možeš biti „Ja“ – taj i taj, ovakav i onakav, ali je bitno da daješ obol zajedničkom dobrotvrg i drugih naroda Europske Unije.

Međusobno uvažavanje najbolje dolazi do izražaja po pitanju nacionalnih manjina čija prava su na visokom i zavidnom nivou, upravo kakva bi trebala i biti. Pravo na jezik, kulturu, religiju, iznadproporcionalan broj glasova na osnovu kojih biraju zastupnike iz svojih redova, vlastitu televiziju koja je dio javnog rtv servisa i odgojne ustanove na vlastitom jeziku su *conditio sine qua non* homogenog funkcioniranja zajedničkog sustava.

Ujedinjenje na monetarnom planu

Nakon uspješnog ujedinjenja na političkom i identitetskom planu, zajednica europskih naroda se odlučila i na još jedan (r)evolucionarni korak ujedinjenja u monetarnu uniju sa zajedničkom valutom i zajedničkom drugom najvažnijom ekonomskom politikom, onom monetarnom. Uvođenjem eura u 19 država Europske monetarne unije popularno zvane Eurozona, učinjen je eksperiment u kojem je svaka država prenijela vrlo bitnu polugu ekonomskog razvoja na zajedničku razinu u kojoj ima manju mogućnost utjecaja, ali je veća snaga i fleksibilnost samog sredstva.

Krucijalni razlog je nemoguće održavanje sustava s 28 različitih valuta u toliko međuovisnim državama. Zamislite primjerice, da osim franka i eura, kredite možemo dizati i u španjolskoj pezeti, nizozemskom guldenu, talijanskoj liri, latvijskom latu itd. Valute više nemaju osnove izuzev same podloge i povjerenja u nacionalnu ekonomiju i kao takve su izložene naglim promjenama vrijednosti. Sve se učestalije

vode ratovi valutama čijom se korekcijom vrijednosti nastoji uspostaviti bolja konkurentna pozicija. Rast i pad valuta su svakodnevnica, ali vlasnicima kredita znače neprospavane noći i borbu za puku egzistenciju. Problem kredita u francima nimalo nije slučajna, a što bi se tek dogodilo da imamo na raspolaganju mnogo osrednjih valuta s naglim oscilacijama. Ne bi se samo osnivale udruge Švicarac, nego i Nijemac, Talijan, Francuz, Latvijac i potpuni kaos bi bio neminovan.

Zajednička valuta se uvodi upravo s ciljem smanjivanja međusobnog valutnog rizika, jačanja pozicije zemalja koje kao male otvorene ekonomije ne bi imale nikakve šanse na globaliziranom tržištu. Nemoguće bi bilo izbjeći klađenje špekulanta na kretanje valuta i kamatnih stopa na obveznice. Rješavanje zajedničkih ili većih monetarnih potreba bi bilo otežano. Iako se ne mogu zanemariti restriktivni efekti monetarnog ujedinjenja, koji su suzili mogućnost rješavanja problema individualne države, uvelike su ojačani efekti u slučaju zajedničkih potreba, evidentnih u sklopu tekućeg masovnog programa kupovine državnih obveznica od 1,2 bilijuna €.

Dva su istaknuta kontraargumenta ekonomista prekoatlantske bare za uvođenje eura. Prvi je da nije spriječeno špekulativno djelovanje, jer su se majstori finansijskih tržišta kladili na državne obveznice, poglavito grčke, u jeku neizvjesnosti o izlasku iz Eurozone. To i nije čudno, sprječavanje je nemoguće provesti, ali je zato znatno ublažen njihov utjecaj, jer nemaju snagu da budu relevantni faktor u kretanju

vrijednosti eura. Drugi argument se odnosi na tzv. povijesnu grešku ujedinjenja monetarnog sustava prije fiskalnog, što je zapravo neutemeljeno. Očekivati od zemalja potpuno fiskalno udruživanje zajedničkim poreznim sustavom i sustavom javnih rashoda je suludo. Ta etapa može doći tek kao posljednja u nizu i ne očekuje se u skorijem periodu.

EU kao lekcija svijetu i Balkanu

Povijesna perspektiva Europe i Europske unije je idealna lekcija za svjetsku budućnost. Eklatantan su pokazatelj mogućnosti zaokreta ploče s višestoljetnog rata na novu ploču mira. Zorno je prikazan uspješan model ujedinjenja više različitih naroda u jednu, zasada quasi-državnu zajednicu, dok je model ujedinjenja nacionalnih valuta zadovoljio kriterije, ali i dalje ima prostora za napredak i dokazivanje. Tko zna, možda će poslužiti kao putokaz ujedinjenju valuta država Latinske Amerike ili Jugoistočne Azije. Možda model političkog i mirovnog ujedinjenja bude primijenjen na Bliskom Istoku što sad izgleda kao nemoguća misija, slično kao što je izgledalo i zbližavanje Njemačke i Francuske prije 60 godina.

EU je primjerom pokazala principe na kojima se treba graditi suživot više naroda te važnost zaborava uzaludnih ratnih pothvata.

Širenje mira Europska Unija pokazuje i na primjeru zemalja zapadnog Balkana, gdje služi kao vatrogasac balkanskog bureta baruta. Za vrlo bitan kriterij pristupanja EU se postavlja unaprijeđenje regionalne suradnje, pa se tako umanjuju retorike ekspanzionističkih pretenzija, tipa predsjednika Srbije Tomislava Nikolića s titulom četničkog vojvode koji sada, zajedno s bivšim kolegom iz Šešeljeve stranke radikala, Aleksandrom Vučićem, ponizno stiže ruku rukovoditeljima okolnih zemalja „Velike Srbije“. **Bosni i Hercegovini EU daje putokaz što činiti dalje, definira i konkretne promjene na putu prosperiteta države kao što su federalizacija i prava svih.** Primjerom je pokazala principe na kojima se treba graditi suživot više naroda te važnost zaborava uzaludnih ratnih pothvata. Dobrodošlo, ali nezasluženo, je stupio na snagu Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kao pružena ruka nade građanima BiH. Hoće li se iskoristiti sve te lekcije i pomoć EU? Sve ostaje na pojedinim zemljama i njihovim šefovima, ali je zasigurno da je lekcija inspirativna, poželjna i vrijedna kopiranja.

Vojna industrija

ANA BOGDANOVIĆ

Ratovi se vode oduvijek. Nasilje je često jedini jezik kojim se rješavaju sukobi nacija. Rječnik tog jezika je bogat onoliko koliko je razvijena vojna industrija određene nacije. Još od 19. stoljeća, počevši u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, vojna industrija se razvija kao zasebna gospodarska grana. Neosporno je da sve više dobiva na značaju. Proizvodnja, razvoj, promet naoružanja i vojne opreme u svijetu imaju sve veći značaj za gospodarstvo u cjelini. Ova industrija već dugi niz godina odolijeva na-

padima gospodarske krize ostvarujući rast prihoda iz godine u godinu. To je jedan od rijetkih gospodarskih sektora na koji recesija nije znatno utjecala, bilo da se u obzir uzima kupovina ili prodaja vojne opreme i proizvoda za naoružanje. Iako je svjetsko gospodarstvo u očitaj nestašici financijskih sredstava, tržište vojne industrije je dovoljno veliko da proizvođač kvalitetne vojne opreme može lako pronaći svog kupca. Ovim tržištem danas vladaju pretežito privatne kompanije koje u suradnji s državama ostvaruju značajne prihode. Područja zahvaćena ratom sve su češće pod utjecajem velikih svjetskih sila, koje svoju

moć nerijetko dokazuju upravo iznimno visokim proračunima za naoružanje. Većina njih se ne libi potrošiti milijune, što u konačnici rezultira time da se vrijednost tržišta vojne industrije procjenjuje na stotine milijardi američkih dolara.

Najveće sile vojne industrije

Međunarodni institut za istraživanje mira u Stockholmu, redovno izdaje izvješće o trendovima vojne industrije za petogodišnja razdoblja. Posljednje takvo ovaj je institut izdao za razdoblje od 2008. do 2012. godine osvrnuvši se na opseg trgovine oružjem s aspekta najvećih svjetskih

gospodarskih i političkih sila. Prema podacima kojima raspolaže ovaj institut, opseg trgovine vojnom opremom i oružjem povećao se za 17% u odnosu na prethodno petogodišnje razdoblje, ono od 2003. do 2007. godine. Najveći izvoznici u ovom razdoblju su, redom: Sjedinjene Američke Države, Rusija, Njemačka i Francuska. Među pet najvećih izvoznika u ovom razdoblju ubacila se i Kina koja je s ovog spiska izbacila Veliku Britaniju, državu koja je ovoj grupi suvereno pripadala proteklih pedeset godina. Osim što je zamijenila Veliku Britaniju, Kina je povećanjem izvoza oružja uspjela biti prva zemlja van Europe i Sjeverne Amerike nakon Hladnog rata, koja je ušla među pet najvećih izvoznika vojne opreme. Ovim poretkom desetljećima vladaju SAD i Rusija. Svoje tržište su pronašle u zemljama Azije, Bliskog istoka, Europe i Afrike, ali u različitim omjerima.

Vojna industrija je jedan od rijetkih gospodarskih sektora na koji recesija nije znatno utjecala, bilo da se u obzir uzima kupovina ili prodaja vojne opreme i proizvoda za naoružanje.

Sjedinjene Američke Države i Rusija najviše izvoze u Aziju, s tim da Rusija kupce za 65% svojih proizvoda vojne industrije pronalazi upravo u zemljama smještenim na ovaj kontinent, a SAD 20% manje. Zemlje Bliskog istoka preuzimaju 27% američke vojne opreme, a Europa 18%. Države afričkog kontinenta drugi su najveći kupci ruskog naoružanja sa 17%, a 9% otpada na Bliski istok. Europejske zemlje Njemačka

i Francuska, koje zauzimaju treće i četvrto mjesto među najvećim izvoznicima, su zabilježile pad u izvozu u odnosu na prethodno razdoblje. Zanimljivo je kako se iz izvješća Međunarodnog instituta za istraživanje mira u Stockholmu lako da izvesti zaključak kako SAD i ostale europske zemlje, izuzev Rusije, tržište vojne industrije većinom pronalaze među zemljama članicama NATO-a, dok je to tržište zatvoreno za ruske proizvode koji posljedično tomu izvoze najčešće u tzv. nesvrstane zemlje.

Na suprotnoj listi, onih pet najvećih uvoznika oružja, prema istom izvješću za ovo razdoblje, nalaze se redom: Indija, Kina, Pakistan, Južna Koreja i Singapur. Od ukupnog svjetskog uvoza oružja, čak 12% otpada na Indiju, a upola manje na Kinu. Obje zemlje svoje naoružanje većinski nabavljaju od Rusije i to u značajnim postocima - Indija čak 79%, a Kina 69%.

Iako je svjetsko gospodarstvo u očitom nestašici financijskih sredstava, tržište vojne industrije je dovoljno veliko da proizvođač kvalitetne vojne opreme lako može pronaći svog kupca.

Indija, odvajajući zavidne iznose za kupovinu vojne opreme, uvjerljivo predvodi zemlje uvoznice, pa je u razdoblju od 2010. do 2014. godine uvoz oružja povećala za 140% u odnosu na nekoliko godina prije. Kada se ovi postoci pretvore u stvarni novac, dobiju se enormni iznosi u vrijednosti od nekoliko milijardi američkih dolara koji svake godine cirkuliraju ovom industrijom. Pozitivna strana ove priče svoje korijenje vuče iz ekonomskog aspekta s obzirom na to da sve jači igrači na tržištu vojne industrije postaju i zemlje van zapadne Europe i sjeverne Amerike, za koje je do sada bila gotovo unaprijed namijenjena zarada.

Vojna industrija u regiji

Posljednjeg desetljeća u tržišnu utakmicu vojne industrije uspješno su se uključile i zemlje Balkana, pa proizvodnja i prodaja naoružanja sve češće puni državnu blagajnu Hrvatske, Srbije, ali i Bosne i Hercegovine.

Izvoz vojne opreme trenutno predvodi izvoz svih ostalih proizvoda u regiji. O tome najbolje svjedoči podatak da se izvoz u sektoru vojne industrije procjenjuje na 750 milijuna € u slučaju Srbije, 143 milijuna u slučaju Republike Hrvatske, a 100 milijuna u slučaju Federacije BiH. Države s područja bivše Jugoslavije postale su

svjesne značaja svog sektora, pa nude sve veći spektar proizvoda za strance s kojima posljedično sklapaju milijunske poslove. Kao i u globalnom pogledu, ovaj je sektor i u ovim državama odolio napadima gospodarske krize pa redovno, iz godine u godinu bilježi porast proizvodnje, izvoza, a samim tim i prihoda. Tako su, primjerice, hrvatske vlasti u 2014. godini prijavile izvoz u vrijednosti od milijardu i petsto milijuna kuna što je za 25% više u odnosu na prethodnu godinu. Najveći izvoznik u Republici Hrvatskoj je poduzeće HS Produkt koje je u 2014. godini zabilježilo izvoz više od 430 tisuća pištolja, većinom na tržište SAD-a. Osim na američkom kontinentu, hrvatska poduzeća, koja trguju vojnom opremom, svoje kupce pronalaze i u: Australiji, Danskoj, Kolumbiji, Litvi, Španjolskoj, ali i u Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Za hrvatske se proizvode obično smatra da nude kvalitetu uz iznimno konkurentnu cijenu.

Dok Republika Hrvatska profitira na osnovu vojne industrije, u Bosni i Hercegovini priča je malo neskladnija. Na sjeveru zemlje, u Republici Srpskoj tri proizvođača vojne opreme zadnjih godina bilježe stalni

pad u poslovanju, pa im vrlo vjerojatno predstoji gašenje postrojenja. S druge strane, Federacija BiH ima 12 tvornica oružja od kojih većina, iako su prije nekoliko godina bile pred stečajem, posluje iznimno dobro. Ovih 12 tvornica svoje proizvode nudi na tržištima više od 60 zemalja svijeta, pa ne čude procjene da će Federacija u 2015. godini prodati vojnu opremu u iznosu od 200 milijuna konvertibilnih maraka. Realnosti te procjene značajno doprinosi i potpisivanje strateškog partnerstva u proizvodnji, razvoju i prometu naoružanja i vojne opreme s američkom kompanijom Howell Machine. Ovo partnerstvo bi moglo dovesti i do povećanja broja zaposlenih u ovom sektoru koji trenutno zapošljava 2 300 radnika u Federaciji BiH.

Iako se uz korištenje bespilotnih letjelica vežu brojne etičke i političke dileme, svjetske vojne sile su sve sklonije njihovom korištenju za postizanje željenih ciljeva.

S obzirom na to da je sve veći značaj vojne industrije, stručnjaci smatraju kako u suradnji država nastalih raspadom Jugoslavije, leži ključ uspjeha gospodarstva zemalja regije. U posljednjih je nekoliko godina zabilježen značajan napredak u pogledu državnih odluka, što doprinosi mogućnostima razvoja ovog sektora.

Trendovi u vojnoj industriji

Kao i svaka druga gospodarska grana i vojna industrija ima svoje vlastite trendove u pogledu tehnologija, razvoja i inovacija. Većinu trendova, koje ona određuje, javnost može upoznati na sve češćim i sve poznatijim međunarodnim sajmovima. Osnovna svrha postojanja sajmova ove vrste je mogućnost potpisivanja ugovora između država i vojnih tvrtki. Jedan od najprestižnijih je vjerojatno onaj koji se svake godine u veljači održava u Ujedinjenim Arapskim Emiratima, gdje se okupljaju vojne sile svijeta. Važnosti i kvaliteti ovog sajma doprinosi i jednostavan podatak o Republici Hrvatskoj, koja je tijekom trodnevnog izlaganja ove godine sklopila potencijalne poslove u procijenjenoj vrijednosti od 100 milijuna kuna. Prezentirati svoje proizvode na ovakvim događajima obično znači i diktiranje novih trendova u vojnoj industriji.

U pogledu vojne opreme još uvijek jako puno pažnje privlače tzv. dronovi, bespilotne letjelice, koje se već nekoliko godina koriste u ratovima diljem svijeta. Iako se uz njihovo korištenje vežu

brojne etičke i političke dileme, svjetske vojne sile su sve sklonije njihovom korištenju za postizanje željenih ciljeva. Sjedinjene Američke Države predvode svjetske sile u upotrebi dronova u ratne svrhe, pa se smrt nekoliko tisuća ljudi u zračnim napadima pripisuje upravo bespilotnim letjelicama. Izraelske i američke letjelice trenutno vladaju vojnim tržištem, pa su europske zemlje sklone njihovu iznajmljivanju. Tako, primjerice, Njemačka iznajmljuje izraelski dron Heron 1, ali nezadovoljna nemogućnošću nošenja naoružanja zbog nedovoljne veličine pokrenula je europski projekt o dizajniranju i proizvodnji bespilotne letjelice, koja će se moći koristiti u borbene svrhe. Njemačku su u ovom projektu podržale i Francuska i Italija koje se nadaju da će se plan realizacije ovog projekta pokrenuti već ove godine, a da će ovaj borbeni dron srednje veličine biti spreman za uporabu već 2025. godine.

Novac, koji sa sobom donosi vojna industrija, doprinosi potrebi praćenja najnovijih trendova kako bi gospodarske sile ostale konkurentne na ovom tržištu. S ekonomskog aspekta neupitan je značaj vojne industrije, poglavito u pogledu izvoza. Dodatni razvoj ovog sektora uvjetovan je pokretanjem novih tvornica što sa sobom vuče otvaranje novih radnih mjesta. Sa stajališta svjetskog gospodarstva, vojna industrija može donijeti ekonomski spas. S druge strane, što će to donijeti čovječanstvu u cjelini, ovisit će o politikama svjetskih sila.

Pametna kuća

SELENA KNEŽIĆ/ROBOT

Koliko puta vam se dogodilo da ste izašli iz kuće i na pola puta prema negdje zapitali se jeste li ugasili klimu, svjetlo i sl. Onda bi rekli u sebi: „Kako bi bilo dobro da mogu to provjeriti bez vraćanja kući.“ Kada bi se ujutro probudili vjerojatno ste nekada pomislili kako bi dobro bilo da vam aparat napravi kavu bez da se vi ustajete. Prije spavanja bi dobro bilo da se grijanje automatski smanjuje, isključuje svjetla, zaključaju vrata. Nekada je sve to bilo – jedno su želje, drugo mogućnosti, međutim danas s ovako napredovalom tehnologijom sve je moguće i želje postaju stvarnost.

Glavna karakteristika modernog načina života je preokupacija na poslovnom planu te neuređan i neorganiziran život. Iz toga se i razvila ideja pametne kuće.

Ideja pametne kuće bi trebala pružiti udobniji privatni život, što podrazumijeva racionalno korištenje slobodnog vremena te uštedu energenata kojima cijena na tržištu raste zbog sve manje raspoloživosti i samim time bi se dobilo više prostora za poslovni život. Udoban život na prvom mjestu znači siguran život, tako da bi sustav koji osigurava ove zahtjeve trebao biti lak za korištenje, ekonomičan, pouzdan u radu.

Implementacija ove ideje je morala pričekati odgovarajuća tehnička rješenja, a vremenom je mogućnost automatizacije kućanskih uređaja postala bolja. Međutim, odgovara li nama takav stil života, toliko ovisnost o tehnologiji, hoćemo li se zapitati gdje je nestao čovjek? Korisničko sučelje, odnosno sredstvo upravljanja, je jedan od najvažnijih elemenata automatizacije doma. Kada smo umorni, a želimo ugasiti svjetlo, prekidač nam nikako ne može pomoći u toj situaciji, a i postavljalo bi se pitanje koja je svrha automatizacije ako ostaje sve na bazi prekidača.

GPS (Global Positioning System), globalna mreža od 24 satelita koja je razvijena za potrebe Ministarstva obrane SAD-a i dugo je bila vojna tajna u Americi, usko je vezana za razvoj bežičnih metoda. Usluga GPS-a, SMS (Short Message Service), je idealna za slanje informacija tipa zemljopisnih koordinata. U automatizaciji doma ova usluga kombinira daljinsku sigurnost s daljinskim upravljanjem što znači da svoj dom možete nadgledati gdje god se nalazili: na poslu, na putu itd. Kada se uključi alarm, korisnik izravno gleda događaje u njegovoj kući, čak postoji opcija zaključavanja provalnika u jednu sobu sve dok ne pojavi policija.

Pomoću daljinskog upravljača možemo s bilo kojeg mjesta u domu kontrolirati sustav, što nam daje udobnost, a to je i svrha pametne kuće.

Prodavači ovakvih sustava kupce najčešće privlače s bezbroj mogućnosti i aplikacija upravljanja uređajima, koji pružaju sigurnost, ekonomičnost, udobnost domova. Obično se svi ti sustavi dijele na podsustave koji mogu raditi samostalno ili sačinjavati integrirani sustav pametne kuće. To su obično podsustavi za upravljanje rasvjetom, grijanjem, roletnama, garažnim i ulaznim vratima, sigurnosni sustavi, multimedijски sustavi za zabavu itd. Standardna oprema

jednog sustava pametne kuće: LCD touch screen monitor (obično centralna konzola), tipkala, mikromoduli, senzori, daljinski upravljač. Centralna konzola obično u sebi ima ugrađen software pomoću kojega korisnik jednostavno programira i može sebi napraviti scenarij, npr. kada ulazi u kuću da se pali grijanje, glazba i sl. Na centralnu konzolu mogu biti spojeni senzori, kamere koji obično služe za osiguranje prostora od provala, požara. Pomoću daljinskog upravljača možemo s bilo kojeg mjesta u domu kontrolirati sustav, što nam daje udobnost, a to je i svrha pametne kuće. Pomoću mikromodula spajamo naš sustav na gradsku mrežu jer definiraju adresu uređaja i on se ugrađuje sve češće unutar utičnica kako ne bi narušavao unutarnji dizajn korisnikova doma.

Pitanje je isplati li se sustave pametnih kuća ugrađivati u već sagrađene domove, jer nikome nije privlačno mijenjati infrastrukturu svoga doma, rušiti zidove kako bi se mijenjale instalacije i sl. Odgovor na to pitanje je potvrđan iako korisnik mora biti spreman na nešto veće troškove. Objekti koji su u fazi projektiranja mogu optimalnije iskoristiti ovaj sustav. Ovaj sustav osim sigurnosti i udobnosti, olakšava i život starih i nemoćnih ljudi. U SAD-u su napravljeni projekti sa svrhom ugradnje sustava pametne kuće u domove starijih i nemoćnih ljudi koji bi bilo cjenovno što pristupačniji. Upravo spomenuta cijena je možda najveći minus ovog sustava, međutim napredovanjem tehnologije cijene postojećih opadaju. Kao što je VCR ili digitalni aparat nekada bio jako skup, a danas se može nabaviti za niske cijene tako će i cijene ovih sustava opadati i postati pristupačne svim građanima.

Johnnie Walker

DRAGO DAMJANOVIĆ

Johnnie Walker je brand škotskog viskija iz programa Diageo, a proizvodi se u Kilmarnocku, Ayrshire, Škotska. Johnnie Walker je najšire distribuirani brand miješanog škotskog viskija na svijetu, koji se prodaje u gotovo svim zemljama svijeta sa preko 130 miliona boca. Johnnie Walker osnovan je 1820. godine i od onda do danas oduševljava obožavatelje dobre kapljice. Johnnie Walker je i najprodavaniji škotski viski na svijetu. Važno je spomenuti kako su svi viskiji iz ove destilerije "blended", nastali miješanjem različitih vrsta viskija. "Blended" viskiji nastaju miješanjem "single malt" viskija i to nekada s 40 različitih vrsta koje dolaze iz različitih dijelova Škotske. Sve te različite vrste koje dolaze u destileriju smještenu u Kilmarnocku, pod

budnim okom majstora destilera se miješaju kako bi dobili specifične okuse potrebne za različite vrste viskija.

Jedna od takvih je i anegdota vezana za škotsku kompaniju Johnnie Walker. Spomenutu kompaniju osnovao je 15-godišnji dječak John Walker, davne 1820. godine. Doprinos ovog čovjeka razvoju industrije viskija je nemjerljiv; prvi je počeo "blendati", odnosno miješati različite sastojke u cilju dobivanja jedinstvenog ukusa i mirisa pića, čije su komponente nerazdvojive. Za razliku od svojih sunarodnjaka, koji su u to vrijeme pili alkoholna pića veoma jakog i neprijatnog mirisa, jer drugačijih nije bilo, on je uspio da ista pretvori u nešto što će u naredna dva stoljeća postati najkonzumiranije alkoholno piće na svijetu.

Najpoznatiji brand kompanije Johnnie Walker, Red Label, je još tridesetih godi-

na prošlog stoljeća prerastao u prvi pravi globalni brand sa prodajom u preko 120 država svijeta. Ova kompanija još od 1933. godine posjeduje specijalnu dozvolu za ekskluzivno opskrbljivanje britanske kraljevske obitelji alkoholnim pićima.

Superioran kvalitet koji je ovaj viski imao u odnosu na konkurente nije jedini razlog njegovog globalnog uspjeha. Unuk osnivača kompanije, George Paterson Walker je uporedo sa radom na unapređenju kvaliteta proizvoda, strategijski radio i na kreiranju njegovog identiteta. Tvorac loga kompanije, danas čuveni "šetač" (Striding man), bio je poznati crtač stripova iz tog vremena. Tokom jednog ručka, prvi "šetač" nacrtan je na poleđini menija u lokalnom restoranu. Ubrzo je i kreiran i reklamni slogan "Born in 1820 – still going strong" ,kojim je demonstrirana ideja spomenutog

vlasnika kompanije da kao platformu komunikacije iskoristi tradiciju svoje obitelji i njezin duh inventivnosti. Iz tog razloga može se nazvati pretečom onog što se gotovo uvijek kasnije u stručnoj literaturi definiralo kao emocionalni branding.

Što označava brojka s godinama na viskiju?

Brojka s godinama označava starost najmlađeg viskija koji se stavlja u tu vrstu. Znači, ako imamo viski koji se dobije miješanjem nekoliko vrsta viskija (blended), najmlađi viski ima toliko godina koliko piše na boci, tako da neke vrste mogu biti puno starije, što je u slučaju viskija, uvijek dobro. Prije nego krenemo na osnove po bojama, vrlo je bitno znati kako jedan jedini majstor destiler Johnnie Walker destilerije, Jim Beveridge, voli popiti Red Label, što pokazuje kako nije uvijek najskuplji najbolji, već je to stvar ukusa.

Sve boje Johnnie Walkera

Red Label: Johnnie Walker Red Label najprodavaniji je škotski viski na svijetu. Prepoznatljiv je po svom odvažnom, smjelom karakteru - koji dolazi do izražaja i u miksu. Odlikuje ga okus za koji obitelj Walker nikada nije radila kompromise. Johnnie Walker Red Label mješavina je koju su prvi put proizveli Alexander i George, unuci Johna Walkera, 1820. godine u Kilmarnocku. Proizveden je od slavnog Speicil Old Highland viskija. Johnnie Walker sastoji se od mješavina više od 40 različitih malt i grain viskija iz svih glavnih škotskih regija koje proizvode viski. Okus Johnnie Walker Red Labela može se opisati kao mekan, blago sladak, s prigušenim pikantnim notama, snažne arome dima i dugotrajnim okusom. Kvaliteta Johnnie Walker viskija, učinila ga je dobitnikom više nagrada od bilo koje druge vrste.

Black Label: Johnnie Walker je svjetski broj 1 Deluxe blended škotski viski, standard prema kojem se ocjenjuju svi ostali luksuzni viskiji. Savršeno izbalansirana

mješavina malt i grain viskija – svi stariji od 12 godina. Zapravo, Johnnie Walker Black Label bio je prvi viski s garancijom mješavine starije od 12 godina. Johnnie Walker Black Label opisan je kao gladak, baršunast, s nagovještajem vanilije i svježih orašastih plodova, duboke arome dima i dugotrajnog okusa. Njegova zlatna boja nijansirana smeđim notama izravna je posljedica procesa starenja u starim bačvama šerija. Johnnie Walker dobitnik je više nagrada od bilo kojeg drugog viskija.

Double Black Label: Double Black Label je najnoviji dodatak seriji, sličan je Black Labelu uz ponešto jači okus koji više vuče na samu bačvu.

Green Label: U Green Labelu se nalaze najbolji maltovi iz svih četiri regiju Škotske, poput: premium Linkwooda, Cragganmorea, Taliskera i Caol Ila. U njega ulaze viskiji koji su stari barem 15 godina i veoma se rijetko može kupiti u slobodnoj prodaji, a pogotovo kod nas.

Gold Label: Inspiriran neprekinutom, 190 godina dugom tradicijom koja vodi sve do samog Johna Walkera, ovaj viski kreiran je u čast umijeću blendera. Za ovaj izuzetan blend, Master Blender Jim Beveridge odabrao je svoje najdraže viskije, uključujući Clynelish malt whisky, čiji se izvor vode nalazi u Kildonan Hillsu, gdje je 1868. godine otkriveno zlato. JOHNNIE WALKER GOLD LABEL RESERVE je odvažan, luksuzan i stvoren za uživanje kako mu ime i govori. Ovaj višeslojni blend nudi glatki balans slatkog voća i kremoznosti koja evoluira u dublje tonove meda prije nego završi

zvodile su ekskluzivne blendove škotskih viskija za direktore kompanije i privatna okupljanja – dragocjeni viski u kojem je uživala samo odabrana nekolicina, u posebnim prigodama. Inspiriran ovom tradicijom, JOHNNIE WALKER PLATINUM LABEL je izuzetno bogat, 18 godina star viski punog okusa, kreiran za uistinu posebne trenutke. Proizvodi se iz limitiranog broja bačvi, pažljivo odabranih u procesu dozrijevanja zbog svog posebnog karaktera. Intenzivan, ugladen i suptilno obogaćen dimom, napravljen od Single Malt i Grain Whiskya koji su dozrijevali do savršenstva najmanje 18 godina.

Blue Label: Johnnie Walker Blue Label najprestižniji je viski među Johnnie Walker viskijima. Proizveden da odrazi stil viskija iz ranih godina 19. stoljeća, u njegovoj proizvodnji korištene su neke od najrjeđih bačvi iz zalih Johnnie Walker podruma, najvećih na svijetu. Sazrijevanje u hrastovim bačvama čini ih iznimnima, neobičnima i rijetkima, a upravo to su viskiji koji se koriste za proizvodnju Blue Labela. Johnnie Walker Blue Label postavlja standarde sa slojevima i slojevima okusa iz ručno odabranih rijetkih bačvi iz različitih regija Škotske. Niti jedna druga kuća viskija nije ni blizu spektru okusa koji predstavlja temelj izvanrednog okusa Johnnie Walker Blue Labela.

Uz ove regularne boje, Johnnie Walker također ima i neke sezonske, tj. vanserijske okuse, koji su obično dosta skuplji od ovih modela, poput King George V Blue Label ili Premier koji se prodaje samo u Japanu. Kako ih ima previše, ostat ćemo na ovim koji su ipak nešto bliži nama i za koje postoji mogućnost da ćete ih probati.

Kako se piju? S ledom, vodom ili čisto? To ovisi o Vama.

Jeste li znali?

- Godišnje se u svijetu proda preko 130 milijuna boca Johnnie Walker-a.
- Svake se sekunde u svijetu konzumiraju 4 boce Johnnie Walker-a.
- Već 1920. godine Johnnie Walker je bio prisutan u 120 zemalja svijeta.
- Johnnie Walker je od 1933. službeni viski Britanske kraljevske obitelji.
- Johnnie Walker danas je prisutan u preko 200 zemalja svijeta.
- Glavna tržišta Johnnie Walker-a su: SAD, Grčka, Duty free, Australija.
- Johnnie Walker viski ima više nagrada od bilo kojeg drugog viskija.
- Slogan „Keep walking“, lansiran 1999. godine, poziva konzumente na životni optimizam i napredak.
- Johnnie Walker je 2008. godine ušao u klub milijadara – godišnja prodaja 188 godina starog legendarnog "šetača" prvi je put nadmašila milijardu funti.

Veliki vizionari Henry Ford i Walt Disney nekoliko puta su propali prije nego što su uspjeli. No još je više onih koji su novac najprije zaradili pa su ga neumjereno spiskali kupujući nekretnine, memorabilije, čak i cijele gradove...

Slavni pisci

Mark Twain zaradio je poprilično mnogo novca svojim superpopularnim knjigama kao što su Huckleberry Finn, Kraljević i prosjak, Doživljaji Toma Sawyera. On je uvijek živio malo iznad svojih mogućnosti. Samo u jednoj godini na adaptaciju kuće sa 25 soba, na koju je bio posebno ponosan, ulupao je 30 tisuća dolara (u to vrijeme dolar je mnogo više vrijedio). Na uzdržavanje obitelji, dvanaestero članova osoblja, česta putovanja i raskošne zabave za goste trošio je praktično sve što je zaradio od prodaje svojih knjiga, a vjerojatno i više. Sasvim u duhu druge polovice 19. stoljeća, vremena velikih ulaganja i nekontroliranog bogaćenja, Twain je sanjao o financijskom uspjehu i ulagao u biznis i tehnološke izume, ali je često pogrešno birao, a još gore, nije znao kada treba prestati. Najviše ga je stajao tipografski stroj Paige na čije je usavršavanje utrošio gotovo 300 tisuća dolara (više od 8 milijuna dolara po današnjoj vrijednosti), premda je bilo jasno da je situacija beznadna. Kada je Paige neslavno propao, jer se na tržištu pojavio bolji tiskarski stroj, Twain je izgubio, ne samo svoju ušteđevinu, nego i dobar dio ženinog nasljedstva.

Na sreću, pojavio se financijaš koji je znao što radi. Naftni tajkun Henry Huttleston Rogers, veliki, ali diskretni dobročinitelj koji je, između ostalog, pomogao i gluhoj i slijepoj Hellen Keller da stekne obrazovanje, sprijateljio se sa Twainom te mu priskočio u pomoć. Natjerao ga je da proglasi osobni stečaj i preuzeo brigu za njegove novčane poslove, s tim da mu je prvo savjetovao da autorska prava prebaci na suprugu Oliviju kako mu vjerovnici ne bi sjeli na taj dohodak. Twain je, premda ga zakon na to nije obvezivao, odlučio isplatiti sve dugove i krenuo je držati predavanja oko svijeta na višegodišnjoj turneji. Bio je omiljen i tražen kao predavač, dobro je zaradio i kad se vratio u Ameriku, nije više bio nikom dužan. Nastavio je stvarati i napisao neka od svojih najvećih djela.

Oscar Wilde, slavni engleski pisac optužen za homoseksualnu aktivnost, što je u to vrijeme bilo zabranjeno u Engleskoj, osuđen je na 2 godine prisilnog rada. Bankrotirao je prije toga. Wilde je, naime, povukao pogrešan potez kad je tužio markiza Queensberryja za klevetu zato što ga je ovaj nazvao sodomitom. Na suđenju je izašlo na vidjelo da se Wilde redovito kretao među muškim prostitutkama, transvestitima i homoseksualcima u mračnom podzemlju. Dok

'Ko bi gori, sad je doli...

je sjedio u zatvoru, iščekujući suđenje, njegova je imovina, uključivši i prva izdanja njegovih knjiga i slike njegova prijatelja Whistlera, prodana na dražbi. Nakon izlaska iz zatvora, Wilde je objavio Baladu o zatvoru Reading, ali zdravlje mu je nepovratno narušeno i umro je u dobi od samo 46 godina. Predstečajna nagodba i stečaj su možda najmračnije riječi u našem jeziku. Riječi su koje prizuju slike gnjevnih radnika. Za mnoge je, kao za Marka Twaina, stečaj bio prilika da obrišu ploču, krenu iznova i ponovno svojim radom, spretnošću i upornošću dođu do uspjeha.

Henry Ford, veliki proizvođač automobila, dva puta je s tvrtkama propao i bankrotirao prije nego je 1903. godine pokrenuo Ford. I ta je tvrtka počela s golemim gubitcima, ali kad je prodao prvi automobil, sve se promijenilo i Ford je postao milijunaš.

Rembrandt, Disney, pa i Lincoln

Slavni nizozemski slikar Rembrandt nakupio je toliko dugova da je 1656. godine, u dobi od 50 godina, bio prisiljen proglasiti stečaj. Tako su mnoge njegove slike, zajedno s kućom, prodane na dražbi. Kako nakon toga nije smio izravno prodavati radove kupcima, Rembrandt se lukavo sjetio sinu prepustiti posao i prodaju, dok je sam nastavio slikati.

Abraham Lincoln se zaletio u posao koji je propao i on je bankrotirao. Kako je 16. predsjednik bio inače na dobrom glasu, dopustili su mu da dugove vjerovnicima isplaćuje punih 17 godina.

Ni glumci nisu imuni

Zvijezda filma „L.A. Confidential“ i Bondova djevojka u „Nikad ne reci nikad“, Kim Basinger, kupila je Braselton, gradić sa petstotinjak stanovnika koji je njegovim vlasnicima, obitelji Braselton, platila 20 milijuna dolara. Ideja da kupi cijeli grad pala joj je na pamet dok je, stojeći u prometnom zastoju na autoputu, primjetila znak na kojem je pisalo: „Braselton - da živite ovdje, već biste bili kod kuće!“

Glumica je imala velike planove za grad: namjeravala ga je pretvoriti u turističku atrakciju i središte filmske industrije sa studijima i festivalom, a posjetitelj je namjeravala privući i golicavim priznanjem da je upravo na obližnjoj livadi ona sama „naučila što je seks“. Planovi su se izjalovili. Kim je prvo prihvatila ulogu u filmu *Boxing Helena*, ali nakon što je razmislila, učinilo joj se da je scenarij u kojoj ljubavnik reže ženi ruke i noge kako bi je zauvijek posjedovao, malo previše bizaran i odustala od snimanja. Iako je dogovor bio isključivo usmen, producent filma ju je tužio i nakon dugog i neugodnog procesa u kojem su odvjetnici i porotnici uživali ponižavajući hollywoodsku zvijezdu, sud je odredio da Kim mora platiti odštetu od 8,1 milijun dolara. Glumici nije preostalo ništa drugo nego da objavi osobni bankrot, a gradić Braselton proda za samo 1 milijun dolara, uz golemi gubitak. Poslije je presuda promijenjena, a Kim se nagodila sa producentima nesretnog filma te im isplatila milijunsku, ali ipak manju

u dugovima te je morao ići u stečaj. Prodao je gotovo sve što posjeduje, uključivši i kazalište koje je imao te ranč sa muzejem memorabilija iz svojih filmova i malenim zoološkim vrtom. Ranč je prodan za skoro 4 milijuna, a na terenu je kasnije izgrađeno 30-ak kuća. Nakon toga Reynolds se s novom energijom bacio na posao i snimio film *Boogie Nights* kojim je osvojio Zlatni globus za najbolju sporednu mušku ulogu. Izgleda da se financijski nije opametio, jer se ponovno našao u poteškoćama... Morao je „po stare dane“ prodati kuću kako bi otplatio staru hipoteku u iznosu od 1,2 milijuna dolara.

Willie Nelson

Zvuči nevjerovatno da je Willie Nelson, legenda country glazbe, čovjek koji je prodao nekoliko desetaka milijuna primjeraka svojih albuma i čije se pjesme vrte u svakom baru u Americi, u jednom trenutku bio prisiljen proglasiti stečaj. Nelson je do 1990. nagomilao zapanjujućih 16,7 milijuna poreznog duga, uglavnom zato što je njegova knjigovodstvena tvrtka Price Waterhouse nepropisno obračunavala i uplaćivala porez. Nelsonov odvjetnik se nagodio s poreznicima koji su mu dio duga oprostili, ali Nelson nije mogao platiti ni tih 6 milijuna koliko su se pogodili. Državni agenti su mu upali u kuću radi ovrhe i odnijeli mu sve, osim najdraže gitare Trigger koju je dao kćeri da je odnese na sigurno.

„Dok god imam svoju gitaru, bit će sve u redu.“, rekao je Nelson. Taj stav pomogao

Oni koji su zapali u ozbiljne novčane probleme često se srame, jer imaju osjećaj da su podbacili ili da ih okolina prezire. Mnogi su se poznati poslovni ljudi, glumci i umjetnici našli u naizgled bezizlaznim situacijama, ali su i dalje vjerovali u sebe i svoje sposobnosti.

Stvari su izgledale crno i za Walta Disneyja čija je prva tvrtka pala u stečaj, ali je stvorio novu tvrtku i 1928. godine stvorio Mickeya Mousea, nakon čega više nije imao financijskih briga. Dva puta su bankrotirali i oba puta preživjeli, biznismen Donald Trump i TV voditelj Larry King, a u stečaj je otišao i slavni boksač Mike Tyson, jer nije mogao plaćati dugove. Pisac Hemingway nije bio u stečaju, ali je znao sve o tome. U njegovu romanu *U sunce se ponovno rađa*, jedan lik pita drugoga: „Kako ste bankrotirali?“, a ovaj odgovara: „Na dva načina. Postupno, a onda naglo.“

odštetu, a nakon toga je snimila spomenuti L.A. Confidential za koji je dobila i Oscara. Nedavno je potpisala manekenski ugovor u dobi od 60 godina, a pritom se i financijski lijepo oporavila, pa se sad procjenjuje da joj imutak iznosi oko 36 milijuna dolara.

Burt Reynolds, brkati hollywoodski macho glumac, nije se mogao požaliti da je slabo zaradio hitovima kao što je Smokey and the Bandit, ali uništili su ga život na visokoj nozi i skupe nekretnine. Prva financijska kriza nastupila je kad se nakon pet godina braka razveo od glumice Loni Anderson, iako je ona uz njega provela najteže trenutke dok se oporavljao od teške ozljede glave na snimanju filma *City Heat* sa Clintom Eastwoodom i gutao sredstva protiv bolova s morfijem kao da su Pez bomboni. Ispostavilo se da je Reynolds nagomilao oko 10 milijuna dolara

mu je da mirno podnese gubitak glazbenog studija, ranča i još dvadesetak nekretnina te većinu instrumenata, snimki i uspomena. Kad je sve to prodano na dražbi, prikupljeni novac nije mogao pokriti dug, pa su poreznici došli do neobičnog rješenja; Nelson će snimiti album od kojeg će dio zarade ići njima. Premda je plan tek djelomično uspio jer je porezna uprava zaradila samo 3,6 milijuna dolara, Nelson je izvukao neki novac od Price Waterhousea i nastavio raditi, pa je cijeli dug otplatio za nekoliko godina. Danas je 81-godišnji glazbenik još aktivan, najnoviji album snimio je prošle godine i dobio dobre kritike, a što se tiče novčanih poteškoća koje je preživio, samo sliježe ramenima: „U životu ima ozbiljnijih problema od financijskih, a tih sam imao mnogo. Bio sam bez pribijene, i opet ću biti.“

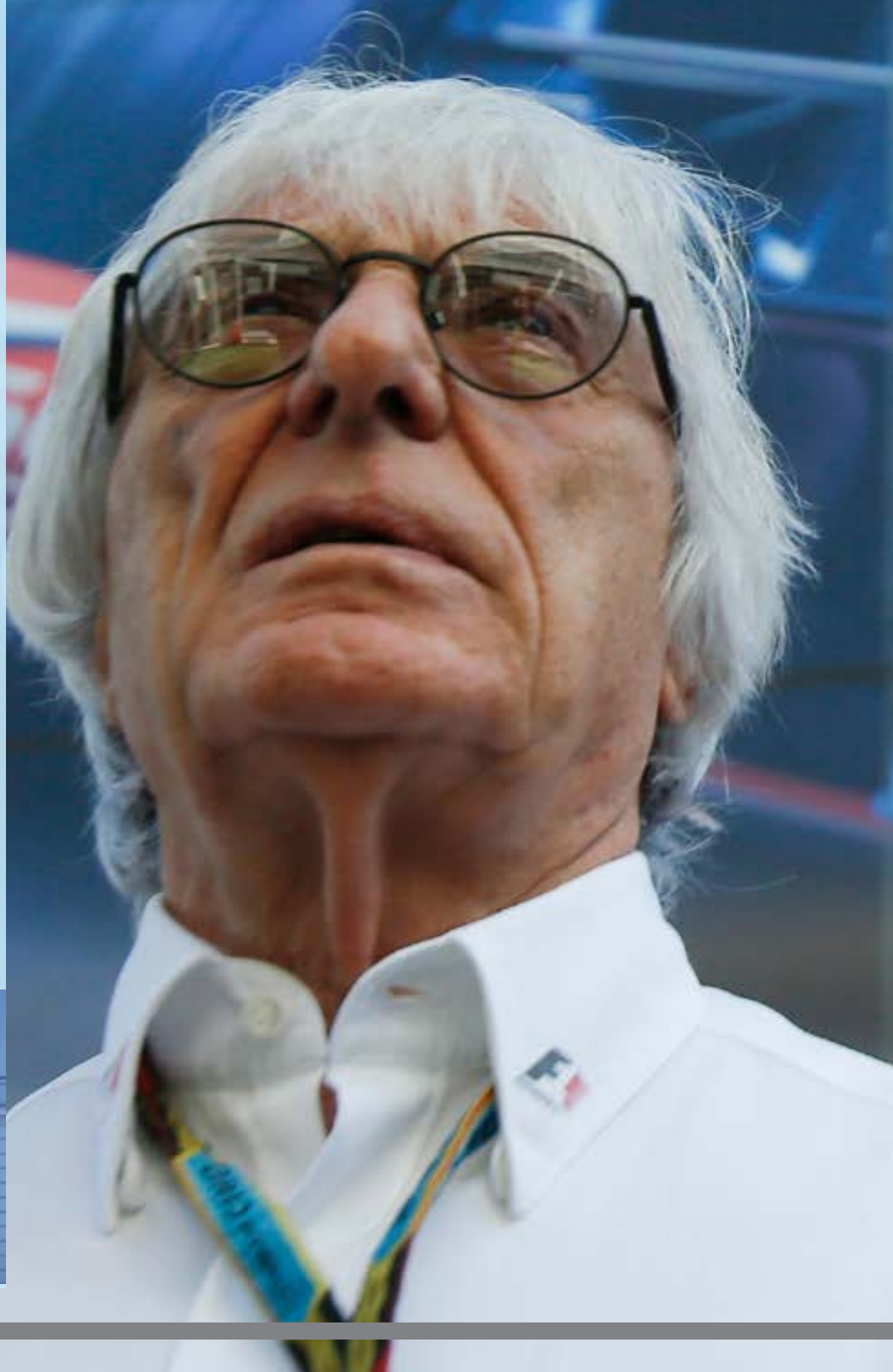

Slučaj Ecclestone – moć nagodbe

LUKA BOSNIĆ

Malo je onih koji nisu čuli za Bernia Ecclestonea. Ime britanskog poduzetnika često se poistovjećuje sa Formulom 1 i smatra ga se nezamjenjivim i „vječnim“ šefom Formule 1. Razlog tomu je njegov individualni doprinos razvoju i promociji najpopularnijeg automobilističkog natjecanja. Virtuoznost i genijalnost povezana sa strašću za automobilizmom, rezultirala je ostvarenjem Ecclestoneove vizije na globalnoj razini. Svojim poduzetničkim angažmanom, preuzimanjem financijskih rizika i sposobnošću privlačenja investitora i sponzora, Britanac je u svakoj od etapa razvoja Formule 1 imao presudan utjecaj. Iako je svoj renome uspješnog biznismena potvrdio i u drugim branšama, njegova karizmatična ličnost posebno se veže za svijet automobilizma. Bez obzira na promjene u vlasničkoj strukturi, Ecclestone desetljećima drma svijetom Formule 1, upravljajući „oktanskim cirkusom“, koji ne privlači samo ljubitelje Formule 1 diljem svijeta, nego uključuje goleme financijske aranžmane kroz sponzorske ugovore i ugovore sa momčadima, ugovore o komercijalnim pravima te kroz ulaganje u infrastrukturu same organizacije.

Poslovanje Bernia Ecclestonea je često praćeno kontroverzama. Posebnu pažnju javnosti privukao je posljednji slučaj optužbe za davanje mita u Njemačkoj. Sve je počelo u svibnju 2005. Godine, navodnim podmićivanjem Gerharda Gribkowskog, tadašnjeg menadžera bavarske banke

Bayern LB, u iznosu od 33 milijuna eura. U studenom 2005. CVC Capital Partners kupuju udjele u F1 od BayernLB i B. Ecclestonea, koji ostaje CEO. U siječnju 2011. Gribkowsky je službeno optužen za primanje mita u iznosu od 33 milijuna eura, a u studenom iste godine Ecclestone priznaje da je platio Gribkowskom, ali ne zbog mita nego ucjene. Ecclestone se branio da je isplatio novac, ali zbog prijete Gribkowskog da će otkriti tajne njegovog poslovanja poreznicima u Velikoj Britaniji. U lipnju 2012. godine Gribkowsky je nakon priznanja osuđen na osam i pol godina zatvora. U srpnju 2013. godine Bernie Ecclestone je službeno osumnjičen za davanje mita, a u travnju 2014. godine započelo je suđenje na sudu u Münchenu. S obzirom na to da je BayernLB u djelomičnom vlasništvu države, mito za bankara u ovom slučaju sud je protumačio kao podmićivanje državnog službenika.

Postavlja se logično pitanje: koji su motivi plaćanja tolikog iznosa? Odgovori na to pitanje leže u prodaji televizijskih prava prijenosa Formule 1 i Ecclestoneovom osobnom interesu za zadržavanje čelnog mjesta u Formuli 1. Formula One Group zarađuje od komercijalnih prava F1 i u vlasništvu je nekoliko strana, pri čemu najveći udio ima Delta Topco (u vlasništvu investicijskih kuća CVC, Wadell & Reed i LBL Group), a manji su udjeli raspodijeljeni između ostalih investitora, uključujući i Ecclestonea. U prodaji i kupnji dionica od strane raznih investitora, u vlasničku strukturu 2001. se umiješala i Kirch Group, koja je za taj posao dobila zajam od BayernLB (1 milijarda eura) te JP Morgana i Lehman Brothersa. Kada je Kirch kolabirao, spomenute banke su preuzele udjele u omjerima koji su odgovarali traženim zajmovima. Najveći, onaj BayernLB, našao se na meti CVC-a, koji je pristao zadržati Bernieja na čelu F1 ako BayernLB odradi akviziciju.

Ecclestone je tako imao motiva za podmićivanje Gribkowskog, tada direktora za procjenu rizika bavarske banke.

U kolovozu 2014. dolazi do preokreta u sudskom procesu. Proces je obustavljen nakon što je Ecclestone, iskoristivši zakonsku opciju, pristao platiti 75 milijuna eura. Njemačko tužiteljstvo je prihvatilo Ecclestoneovu ponudu i prekinulo sudski progono zbog podmićivanja javnog službenika, dok je banka BayernLB odbila ponuđenih 25 milijuna eura. Banka je početkom 2014. tražila od Ecclestonea 300 milijuna eura za podmirenje štete nastale pokretanjem sudske parnice, no ta je ponuda istekla. Nakon odbijanja ponude od 25 milijuna eura, za očekivati je da će pravnici banke pokrenuti novu parnicu, u kojoj će bankari iznijeti svoja potraživanja. U slučaju Berniea Ecclestonea teško je bilo što prognozirati. Teško je ne pomisliti i laički zaključiti da se šef F1 „riješio“ optužbi za mito plativši

75 milijuna eura novog mita. Iako je izgleda ovaj put sve po zakonu, pitanje je; jesu li svi uključeni akteri do kraja ostali nepristrani i jesu li mogli odoljeti Ecclestoneovoj snazi, moći i ugledu? Bilo kako bilo, nakon prekida procesa Ecclestone može slobodno i mirno širiti svoje poslovno carstvo koje je trenutno, prema službenim procjenama, vrijedno 2,5 milijardi funti. Čini se da u nekim predmetima čak i strogi njemački zakoni postaju fleksibilniji.

Na kraju, možda je najbolji zaključak dao sam Ecclestone rekavši: „Sviđa mi se ovaj kapitalistički sistem. Malo je skup, ali ipak učinkovit.“ Predložio je da Bavarci ulože novac u izgradnju trkaće staze na kojoj bi se vozila Formula 1. Većina je priželjkivala njegovo oslobađanje. Pogotovo se to odnosi na mnogobrojne fanove Formule 1 i Berniea osobno, jer za njih je scena sa Bernieom iza rešetaka nezamisliva, kao i start neke utrke bez njega na startnoj ravlini.

Hotelska industrija

MARIO ZOVKO/NESTABILNOST

1760. godina se smatra službenim početkom hotelskog poslovanja. Prvi hotel je otvoren u Londonu, a kasnije su se proširili po svim većim europskim centrima. I dok su hoteli nekada značili uslugu prenočišta, moderni hoteli danas moraju imati vrlo širok spektar usluga ukoliko žele uspjeti na konkurentnom tržištu. Današnji hoteli se trude ponuditi što veći broj usluga svojim korisnicima, pa su tako wellness, teretane i sale za sastanke postale standardna ponuda. Izuzetak su jedino poslovni korisnici, koji nisu zahtjevni po pitanju dodatnih sadržava i vrlo rijetko se zadržavaju duže od dva dana i hoteli koji se oslanjaju na široku ponudu mjesta u kojem se nalaze.

Danas se smatra kako u svijetu ima preko 14,5 milijuna soba u hotelskom smještaju. Razvijenost ekonomije određene države je snažno povezana sa razvijenošću hotelske industrije, pa ne čudi snažan razvoj hotelskog sektora u Aziji u proteklom desetljeću.

Osnovne osobine hotela su: lokacija, servis, sadržaj, imidž i cijena. Svakako najbitnija osobina je lokacija na kojoj se nalazi. U pravilu hoteli u ekonomskim središtima ostvaruju daleko veću popunjenost

u odnosu na obalne hotele koji su uglavnom popunjeni u sezoni, a van sezone su nerijetko i zatvoreni. Većom stopom popunjenošću hoteli mogu ponuditi niže cijene noćenja.

Hoteli tokom svoga poslovanja mogu se odlučiti da li žele poslovati samostalno ili u sklopu neke od franšiza. Za poslovanje unutar neke postojeće franšize hotel mora ispunjavati određene uvjete i norme dotične kompanije, zauzvrat dobiva pravo korištenja njihova loga, pomoć u privlačenju gostiju, ali i u vođenju menadžmenta hotela. Postoje različite vrste franšiza, pa

tako i naknade koje hoteli plaćaju također ovise o vrsti franšize.

Simbol luksuza i raskoši

Burj al arab, u prijevodu „Arapski toranj“ vjerojatno je najpoznatiji hotel. Šeik Muhammed bin Rašid Al Maktum, trenutni vladar Dubaia, a tadašnji istaknuti član vladajuće obitelji je želio obilježiti zaokret u tom gradu. Svjesni činjenice kako zalihe nafte neće trajati dugo u Dubaiu su se odlučili koncentrirati između ostaloga i na turizam. Novi hotel je trebao postati ikona grada. U trenutku izgradnje najviši i najluksuzni-

ji hotel na svijetu postao je prepoznatljivi simbol pustinskog grada.

Gradnja je počela 1994, a završena je 5 godina kasnije. Projektanti i izvođači su se susreli s mnogim izazovima jer je hotel podignut na umjetnom otoku u pustinskom gradu gdje vladaju jake oluje u zimskom periodu. Cijena izgradnje velebnog hotela je iznosa 650 mil. dolara. Time dolazimo do zaključka kako je po stambenoj jedinici utrošeno preko 3 mil., a prosjek za 5* hotele je 100 000 dolara. Nije poznata profitabilnost i poslovanje ovoga hotela jer turistička grupacija Jameriah na čijem je čelu šaik Muhamed, ne objavljuje financijska izvješća o svom poslovanju.

Ono što je sigurno, Burj al arab je označio prekretnicu u Dubaiu i postao prepoznatljiv simbol u svijetu. Hotel je samoproglašen kao hotel sa 7 zvijezdica, što po trenutnoj kategorizaciji ne postoji, ali

kada bi postojalo, sasvim sigurno bi ih zaslužio, ako ne zbog najluksuznijih materijala u unutrašnjosti i bogatim sadržajima, onda svakako veličinom soba, jer najmanja „soba“ iznosi 170 metara četvornih. Cijena noćenja kreće od 1000 dolara za noć, a prijevoz od zračne luke do hotela je moguće ostvariti Bmw-om serijom 7, Rolls Royce-om Phantom ili hotelskim helikopterom.

Hilton Worldwide

Najpoznatiji svjetski lanac hotela je svakako Hilton, ali rijetki znaju kako Hilton uključuje velik broj brandova pod svojom „kapom“. U svom sastavu trenutno naime broji 12 svjetski poznatih brendova: Hilton Hotels & Resorts, Waldorf Astoria Hotels & Resorts, Conrad Hotels & Resorts, Curio – A Collection, DoubleTree, Canopy, Embassy Suites Hotels, Hampton Inn, Homewood Suites Hilton, Hilton Garden Inn, Hilton Grand Vacation i Home2 Suites.

Obuhvaća preko 4.200 hotela u 93 zemlje svijeta. Tu spadaju hoteli kojih je vlasnik Hilton Worldwide, ali i franšizni hoteli. Najbliži njihovi hoteli se nalaze u Dubrovniku (Hilton) i Zagrebu (DoubleTree), a spominje se otvaranje hotela u Splitu i Beogradu.

A sve je počelo sasvim slučajno. Conrad Hilton je 1919. godine otišao u Teksas kako bi kupio banku, ali nakon što je ta transak-

cija propala, odlučio se na kupnju hotela. Hotel Mobley sa svojih 40 soba je postao prvi Hiltonov hotel. Nije se zaustavio na tome nego je kupovao i gradio hotele širom Teksasa, a neke od njih je i osobno projektirao.

Veliku ekonomsku krizu koja je pogodila SAD je jedva preživio, ali se oporavlja i nastavlja širiti svoje carstvo. 1943. postaju prvi hotelski lanac koji je uspio spojiti dvije obale SAD-a. Svoje uspješno poslovanje zahvaljuje i stalnom uvođenju inovacija, pa tako već 1947. u svom hotelu u New York-u uvodi TV uređaje, par godina kasnije, također u jednom od njegovih hotela u New York-u se pojavljuje „Room service“ odnosno posluživanje u sobi. Krajem šezdesetih se pojavljuju telefonske rezervacije, telegram i klima uređaji, a sredinom sedamdesetih predstavlja hotele posebno prilagođene za žene pod brandom „Lady Hilton“.

1969. godinu je obilježilo uvođenje novog hotelskog branda „DoubleTree“, a nekoliko godina kasnije uvode i mini bar u svoje hotele što su vrlo brzo usvojili svi hotelijeri.

2007. godine nasljednici Hiltona su prodali ovaj hotelski lanac investicijskoj kući Blackstone za 26 milijardi dolara, nakon čega su najavljene pojačane aktivnosti po pitanju širenja branda Hilton u svijetu.

Od prašine geta do kralja kokaina

SANDRA ČULE

U većini poslova, imati povrat na investiciju (Return on Investment-ROI) od 100 %, bilo bi i više nego dovoljno za određeno poduzeće da ostvari znatan profit, ujedno i napredak. No prema utvrđenim procjenama, zloglasni Kolumbijski kralj kokaina Pablo Escobar, premašivao je 20.000 % od ukupnog povrata. Pojednostavljeno rečeno, za svaki dolar koji bi investirao u trgovinu kokainom, zauzvrat bi zaradio 200\$. „Don Pablo“, kako su ga sa strahopoštovanjem zvali, industrijalizirao je krijumčarenje kokaina te zaradio milijarde od njegova izvoza ponajprije SAD-u, a potom i ostatku svijeta, stvorivši svojevrsni imperij koji neodoljivo podsjeća na Kubanskog narkobosa Tonyja Montanu iz kulturnog klasika „Lice s ožiljkom“ s Al Pacinom u glavnoj ulozi. Sam Pablo je nemali broj puta opisivao u brojnim knjigama i ekraniziran u filmovima i dokumentarcima. Pokušat ćemo sažeti sve zanimljivosti koje su se događale u životu čovjeka, koji je na vrhuncu moći trošio oko 2,500\$ mjesečno na kupovinu

gumica koje su mu služile za zamotavanje snopova novca. Pablo Emilio Escobar Gaviria je rođen prvog dana prosinca 1949. godine. Kao i većina najvećih genijalaca ili kriminalaca u povijesti i Pablo je rođen u siromašnoj radničkoj obitelji s mnogo djece, točnije njih sedmero. Escobar je na ulicama Medellina, milijunskog kolumbijskog grada smještenog u unutrašnjosti zemlje, prošao sve razine kriminala. „Karijeru“ je započeo preprodavajući ukradene nadgrobnne ploče, da bi se uskoro prebacio na preprodaju cigareta, lažnih listića lutrije i automobila. Ranih sedamdesetih radi kao tjelohranitelj i otmičar što mu je bilo i više nego dovoljno za pristojan život, ali se mladi Pablo uzdignuo iz skromnih početaka postavši najbogatijim i najmoćnijim gospodarom kokaina svih vremena.

Escobarova faza „The world is yours“

Godine 1975. ubijen je dotadašnji „kralj droge“ u Medellinu Fabio Restrepo, a Escobar se navodi kao prvi osumnjičeni za njegovu likvidaciju, što zapravo i ne čudi s obzirom na njegovu kasniju umiješanost u čak 4000 ubojstava. Sa nepunih 26 godina Pablo je

napredovao od raznosiča droge do pravog krijumčara, iskoristivši popularnost bijelog praha čiji je kilogram u to vrijeme iznosio 35.000\$. Uspostavivši direktne letove sa kokainskim pošiljkama za Kaliforniju, Pablo je do svoje 30. godine postao milijunaš što se odmah odrazilo i na uvjete njegovog života; kompleksi siromašnog djetinjstva i žeđ za prestižom tjerali su ga da se utopi u luksuzu, koji je budio zavist u svojoj okolini. Nedaleko od malenog sjeverozapadnog kolumbijskog gradića Puerto Triunfo, novopečeni je mafijaš izgradio luksuznu kuću nazvanu „Hacienda Napoles“ (čija je vrijednost 63 milijuna dolara). Protezala se na 5000 hektara, a njezine su velebnne zidine krile Escobarov osobni zoološki vrt sa različitim egzotičnim životinjama. Avioni prepuni kokaina imali su nevjerojatan postotak uspješnosti ilegalnog ulaska u SAD. Tek jedan od 100 aviona bio bi primijećen i uhvaćen. Kako su avioni u prosjeku nosili oko 400 kg kokaina, jedan izgubljeni sa transportom vrijednim na tržištu oko 10 miliona dolara, bio je više nego mala cijena uspjeha. Ovi avioni bi se prizemljili na improviziranim ili montažnim pistama ili bi izbacivali svoj

tovar padobranima na označenim mjestima u Pacifiku, gdje bi gliseri suradnika iz Amerike odmah dojurili i pokupili pošiljke. Ipak, kako je Escobar imao razne načine transporta kokaina u SAD, uključujući i nekoliko podmornica koje bi nosile oko 1.000 kilograma kokaina, ne čudi činjenica da su mu uskoro ti avioni postali premali. Escobar je tako kupio Learjet, znatno brži avion koji je odjednom mogao nositi čak 10 puta veći iznos novca. Problem riješen.

Nastanak Medellinskog kartela

Za vrlo kratko vrijeme sve su se narko-organizacije organizirale u jednu mrežu, u kojoj postoji kooperacija, zajednički transport pošiljki i zajedničko snošenje troškova. Novi super-kartel uskoro je postao poznat kao Medellin kartel, koji je na tržištu droga u SAD-u imao konkurenciju samo u suparničkom kartelu Cali, iz istoimenog kolumbijskog grada. Ubrzo je kartel Medellin pojačao šverc kokaina, tako da je u prosjeku bilo 5 letova tjedno, a sam Pablo je dobivao milijun dolara dnevno. Prema riječima Roberta Escobara, Pablovog brata, ujedno i računovođe, zarađivali su oko 20 milijardi dolara godišnje.

„Zarađivao je toliko da je svake godine morao otpisati 10% dobiti, jer bi štakori pojeli novac ili bi voda poplavila skladišta novca.“, rekao je Roberto. Kao da ta činjenica ne govori dovoljno, Roberto je dodao kako je kartel mjesečno trošio oko 2500 dolara na gumene trake koje su držale novac na hrpi. Na vrhuncu moći Pablo je kontrolirao preko 80% transporta kokaina koji je ulazio u SAD. Magazin Forbes ga je proglasio jednim od deset najbogatijih ljudi na planeti. Kada se dovoljno učvrstio u svom rodnom kraju i ojačao svoju bazu, Pablove ambicije su dobile još veću uzlaznu putanju. Godine 1982. je izabran u kolumbijskom Kongresu kao predstavnik Antioquie, što je značilo njegov aktivniji ulazak u politiku.

Robin Hood kolumbijskog naroda

Dok je s jedne strane bio jedan od najtraženijih i najbezobzirnijih kriminalaca na svijetu, u narodu je Escobar gajio imidž čovjeka iz naroda. Siromaštvo je bilo najbolji saveznik u njegovom poslovanju, što govori i činjenica da su mnogi stanovnici djelovali kao obavještajna mreža, dok bi im u zauzvrat Escobar sagradio cijelo stambeno naselje, crkve te nogometna igrališta. Rekli bismo „quid pro quo“. Osnovao je dobrotvornu ustanovu „Medellin bez siromašnih kvartova“ čija je misija bila poboljšanje uvjeta u siromašnim predgrađima Escobarovog rodnog grada. Postavši kultom obožavanja koji je kolumbijski narod slijepo štovao, doveo je Pabla do jake personifikacije s Al Caponeom, pri čemu se uvjeravao da ne radi ništa loše te da će kokain s vremenom, baš kao i alkohol u vrijeme prohibicije, postati posve legitiman. Infantilno idolopoklonstvo za Al Caponeom dovelo je do tog da je Pablo u SAD-u otkupio jedan od originalnih automobila koje je posjedovao čikaški gangster i u njemu se vozio kolumbijskim džunglama.

Početak kraja

Kako se obruč stezao, Escobarovi napadi postaju sve bezobzirniji. U studenom 1989. godine počinio je najužasniji čin u svojoj karijeri. Zapovjedio je uništenje putničkog zrakoplova. Usmrtio je 107 osoba! Time je pokazao potpuno nepoštovanje prema narodu i vlasti Kolumbije. Zbog rastućeg pritiska, 1990. godine, kolumbijska vlada i njegovi zastupnici su sklopili zanimljiv dogovor. Escobar se trebao dobrovoljno predati i odslužiti petogodišnju zakonsku kaznu u zatvoru koji bi sam izgradio, a u zamjenu ne bi došlo do izručenja SAD-u ili nekoj drugoj zemlji koja ga je tražila. Zatvor (čitaj penthouse) „La Catedral“, izgrađen po Pablovim preferencijama je prema sadržajnim specifikacijama poput jacuzzija, nogometnog igrališta itd. više nalikovao na ladanjsku kuću nego na zatvor. Escobar je imao privilegiju izabrati sebi čuvere. Svoje poslove je održavao iz „zatvora“, ali u srpnju 1992. godine su otkrivena brojna ubojstva koja je naredio tokom odsluživanja kazne, među kojima su bili ministar pravosuđa Rodrigo Lara Bonilla te predsjednički kandidat Luis Carlos Galan. Vlast u Kolumbiji shvaća da je ova mjera premala te je planiran njegov prebačaj u „pravi“ zatvor. U međuvremenu njegov krug suradnika je isplanirao i

Zanimljive činjenice:

- 1. Plata o Plomo** – je postala najpoznatija rečenica. Njezino je značenje znao svaki Kolumbijac. U slobodnom prijevodu rečenica bi glasila – Biti potkupljen ili biti ubijen.
- 2. Nakon bijega iz El Catedrala**, vlasti Kolumbije sve više pritišću Escobara te prijete izručenjem u SAD. Kako bi spasio što se spasiti da, Escobar je ponudio Kolumbijskoj vladi **najveći mito u povijesti - 2 milijarde \$**. Deset milijardi dolara je ponudio Vladi ukoliko donese zakon protiv njegova izručenja SAD-u.
- 3. Fobija od prljavog WC-a.** Fobija od nečistih toaleta je išla toliko daleko da nitko nije smio ući u njegove kupaonice koje su bile čišćene tri puta dnevno.
- 4. Bombardiranje World Trade Centera 1993. godine.** Ubrzo nakon bombardiranja, u kojima je poginulo šest i ranjeno više od 1000 ljudi, tužitelj New York Citya rekao je kako je bombardiranje mogao izvesti bilo tko od „neprijatelja SAD-a“, uključujući Escobarov kartel 'Medellin'. Dobro, Pablo Escobar je možda bio poznat po ubojstvu predsjedničkog kandidata Luisa Carlosa Galana i po pokušaju pokolja Vrhovnog suda, ali bomba u WTC-u?! Escobarov bijes je bio toliko velik da je američkom veleposlaniku u Kolumbiji poslao vlastoručno napisanu poruku objavljujući svoju nevinost. „Možete me skinuti s liste osumnjičenih, jer da sam to napravio objavio bih zašto sam to učinio i što želim“ – stajalo je u pismu veleposlaniku Morrisu Busbyju. Pošteno - rekli bismo.

uspješno izveo njegov bijeg. Do kraja 1992. godine su postojale dvije organizacije koje su tražile Escobara: „The search Bloc“ – američko-kolumbijska organizacija i „Los Pepes“ – organizacija u sjeni sastavljena od njegovih neprijatelja, uglavnom članova porodica njegovih žrtava, koja je financirana od njegovih poslovnih rivala iz kartela Cali. Escobar je uspješno izmicao 16 mjeseci domaćim vlastima, a i brojnim američkim službama (CIA, FBI) kao i Los Pepes grupi. Koban je bio poziv koji je uputio jednoj radio stanici, kako bi protestirao protiv oholog ponašanja vlasti prema njegovoj ženi i djeci. Pomoću tog poziva, lociran je u jednoj kući u Medellinu. Poginuo je u naakrsnoj vatri dok je pokušavao pobjeći. Bilo je to 2. prosinca 1993. godine, dan nakon navršenog četrdeset i četvrtog rođendana.

Louis Vuitton

– modno carstvo

ANA BOGDANOVIĆ

Provesti vrijeme u New Yorku, Parizu, Londonu ili Milanu, bilo kojoj od četiri svjetske modne prijestolnice, obično znači otkrivanje najnovijih modnih trendova. Sletjeti u zračnu luku John F. Kennedy u New Yorku, ispijati kavu u kafiću s pogledom na Eiffelov toranj, šetati londonskim ulicama do Big Bena ili slušati operne primadone u milanskoj La Scali, može se svesti pod zajednički nazivnik s imenom najpoznatijih svjetskih modnih brandova. Jedan od takvih je zasigurno i Louis Vuitton, čije se torbe mogu vidjeti na modnim pistama, crvenim tepisima, ali i ulicama diljem svijeta. Karakterističan dizajn s prepoznatljivim logom učinio je da se ove torbe razlikuju od ostalih i onemogućio da ostanu nezamijećene u masi.

Početak modnog carstva

Priča o ovim torbama počela je davne 1821. godine, kada je rođen Louis Vuitton, u malenom selu na istoku Francuske. Trinaest godina poslije napustio je dom i pune dvije

godine putovao do Pariza kako bi živio svojsan, koji mu se ostvario 1852. godine i to, ni manje ni više nego na dvoru Napoleona, kada je dobio prvi posao osobnog dizajnera putničkih kofera Napoleonove supruge Eugénie. Upravo je ovaj posao osigurao Vuittonu čvrste temelje za izgradnju modnog carstva koje živi i danas – nakon više od 150 godina. Zanat je ispekao radeći kao pripravnik u radionici proizvođača kofera Monsieur Marechala, gdje je ostao sve do 1854. godine, kad se odlučio osamostaliti otvorivši vlastitu radionicu.

Karakterističan dizajn s prepoznatljivim logom učinio je da se ove torbe razlikuju od ostalih i onemogućio da ostanu nezamijećene u masi.

Vuitton je prepoznao sve izraženiju potrebu tržišta za kvalitetnim putnim torbama te je svoju ponudu prilagodio klijentima, koji su veliku pažnju pridavali samom

izgledu prilikom putovanja, čime su zapravo pokušavali povećati vlastiti ugled. Paralelno s njihovim rastao je i ugled Vuittonove radionice koju su sve češće posjećivali najelitniji građani Pariza, ali i okolice. Iako se prvih godina poslovanja držao provjerenih oblika i tradicionalnog dizajna kofera napravljenih većinom od kože, već 1858. godine odlučio se na inovativniji pristup izradi kofera. Iste godine predstavio je do tada neviđen proizvod – kofer načinjen od sivog platna koje je bilo otporno na kišu i ostale nepogodne vremenske uvjete. Promijenivši mjesto zatvaranja kofera i stavivši ravan poklopac koji se otvarao, odnosno zatvarao, Vuitton je počeo pisati modnu povijest. Već sljedeće godine, potaknut enormnim povećanjem potražnje, preselio je radionicu na novu adresu i tako povećao proizvodni pogon kako bi zadovoljio narudžbe koje su sve češće stizale i izvan granica Francuske. Vuitton je razvijao svoj posao 11 godina zapošljavajući novo osoblje, ali i pripremajući sina, kojeg je dobio u braku s Clemence-Emilie Parriaux, za preuzimanje posla, sve dok mu radionica nije srušena tijekom francusko-pruskog rata 1871. godine, nakon prestanka opsade Pariza. Vuitton je ponovno izgradio svoju radionicu na novoj adresi i vratio se uspjesima. Godinu poslije predstavio je novi model kofera koji je oduševio parišku elitu te je tako postavio čvrste temelje za današnju korporaciju. Sljedećih je 20 godina nastavio nizati uspjehe i osvajati nova tržišta diktirajući modni izričaj cijeloj Europi. Umro je 27. veljače 1892. godine ni ne sluteći kakve će razmjere poprimiti njegovo modno carstvo.

Stvaranje branda

Kako se i očekivalo, poslovanje je preuzeo njegov sin Georges koji je iste godine počeo proizvoditi danas svima poznate ručne torbe. Godine 1896. korporacija je predstavila svoj logo i tako postala prva modna kuća koja se odlučila na taj korak. „Monogram Canvas“, prepoznatljiv uzorak inicijala zlatne boje na smeđem platnu, osmišljen je kako bi se spriječilo krivotvorenje dizajna. S obzirom na to da je broj krivotvorina na tržištu rapidno rastao, to se nije pokazalo posebno uspješnim. Ovakva praksa nije obeshrabrila Vuittona da nastavi ulagati u korporaciju i izgradnju branda te je 1901. godine predstavio Steamer torbu, torbu koja se smatra pretečom današnjih mekih putnih torbica. Samo trinaest godina poslije korporacija je otvorila do tada najveću trgovinu opreme za putovanje, u najpoznatijoj pariškoj aveniji Champs-Élysées, izlažući svoje proizvode na 900 kvadratnih metara. Odlučivši ne stati na tome, Vuitton je nastavio kreirati nove modne hitove među torbama. Tako su svjetlo dana ugledale Speedy torbe, vjerojatno najkorištenija ručna putna torba, ali i mini verzija iste izrađena ekskluzivno za, tada apsolutnu zvijezdu filmskog platna, Audrey Hepburn. Uskoro je predstavljena i Alma, torba koja i dan danas obara sve rekorde potražnje, ujedno i jedina torba koju je nosila Coco Chanel, a da sama nije potpisala dizajn. Više od stoljeća korporacija je rasla i bilježila uspjehe zahvaljujući torbama, a tek se 1998. godine odlučila na iskorak u ponudi. Te je godine Marc Jacobs dobio jedinstvenu priliku dizajnirati prvu liniju odjeće s potpisom Louis Vuittona, opravdao povjerenje i sljedećih 16 godina sjedio na funkciji kreativnog direktora ove modne kuće.

Louis Vuitton danas

Marc Jacobs je tijekom svog kreativnog stvaranja pod imenom Louisa Vuittona potpisivao linije muške i ženske odjeće i obuće. Tako je napravio odmak od dotadašnje korporacijske filozofije, zadržavši ipak profinjenost, eleganciju i luksuz kojom je ovaj brand oduvijek odisao. Ostvario je suradnje s iznimno talentiranim umjetnicima današnjice poput Stephena Sprousea, Takashija Murakamija i Richarda Princea. Zahvaljujući ovim suradnjama, Vuitton je predstavio najnovije modele torbi, značajno različitiije od dotadašnjih.

Modna kuća Louis Vuitton danas je, zajedno s nekim od najpoznatijih korporacija iz modnog svijeta, dio velike grupe LVMH te bilježi daljnji rast.

Tako je 2001. godine svjetlo dana ugledala torba s grafitima u žarkim bojama namijenjena isključivo VIP klijenteli, ali i prvi primjerak nakita s potpisom ove modne kuće. Godinu dana poslije, predstavljena je i prva kolekcija satova, a 2003. godine jednobojne torbe kakve se do tada nisu mogle naći na policama trgovina ovog branda. Tijekom godina u kojima je Jacobs bio odgovoran za kreativni izričaj modne kuće Louis Vuitton, ona je bilježila nezapamćene uspjehe što je rezultiralo otvaranjem brojnih podružnica diljem svijeta. Danas korporacija ima više od 450 svojih trgovina u više od 50 zemalja svijeta.

Istraživanja pokazuju da je danas samo 1% proizvoda koji nose monogram karakterističan za ovaj brand uistinu autentično.

Nakon predstavljanja nove kolekcije 2013. godine, Jacobs se zahvalio svim ženama koje su mu bile dugogodišnje nadahnuće te objavio da napušta mjesto kreativnog direktora. Nekoliko tjedana poslije na njegovo je mjesto sjeo Nicolas Ghesquière koji i danas obnaša ovu funkciju. Modna kuća Louis Vuitton danas je, zajedno s nekim od najpoznatijih korporacija iz modnog svijeta, dio velike grupe LVMH i bilježi daljnji rast. Prema financijskim podacima, ova je modna kuća najprofitabilnija članica ove grupe što dokazuje godišnjim financijskim izvješćima. Profit korporacije svake godine prelazi tri milijarde dolara što ju stavlja na spisak najuspješnijih poduzeća današnjice. S druge strane, ova se modna kuća suočava s brojnim problemima, poglavito u smislu krivotvorina. Ulice su preplavljene jeftinim kopijama luksuznih torbi te su one tako postale dostupne široj masi. Dizajnom se kopija ne razlikuje značajno od originala, ali ako se pogleda kroz prizmu uloženog truda u svaku ručno izrađenu torbu, postaje jasno zašto je Louis Vuitton još uvijek neprikosnoveni brand. Naime, svaka se torba izrađuje 15 sati, a za kofer je potrebno dvostruko više. Upravo ta činjenica stvara razliku

pogotovo kada istraživanja pokazuju da je danas samo 1% proizvoda, koji nose monogram karakterističan za ovaj brand, uistinu autentično. Imati original ipak je prestiž u kojemu uživa nekolicina žena i muškaraca današnjice.

Primjer koji treba slijediti

Prvi kofer davne 1854. godine Louis Vuitton je prodao za oko 30 američkih dolara, a danas se u ponudi nalaze i satovi vrijedni 200 000 dolara. Je li cijena ovakvog primjerka jednaka njegovoj stvarnoj vrijednosti, teško je procijeniti. Plaćaju li kupci ime ili kvalitetu, nemoguće je odrediti. Jedno je sigurno – Louis Vuitton je izgradio carstvo počevši od nule i to je jedino važno.

Treba samo skupiti hrabrosti i odvažiti se na korak prema ostvarenju vlastitih snova.

Svojim životnim putem postavio je jasne smjernice svojim nasljednicima koji i danas održavaju njegovu priču živom. Ove bezvremenske torbe mogu poslužiti svima kao inspiracija i primjer. Trud, inovativnost i umjerena tvrdoglavost u slučaju Louis Vuittona rezultirali su modnim carstvom koje traje duže nego mnoga carstva stvorena ratovima kroz povijest. Ako je njemu uspjelo, zašto ne bi i ostalima? Treba samo skupiti hrabrosti i odvažiti se na korak prema ostvarenju vlastitih snova. Na kraju krajeva, to i jest smisao života.

Hollywood ili Bollywood, mjesta su gdje filmska industrija neumoljivo i munjevitom raste. Taj trend dio je šireg rasta zabavne industrije koja je samo u 2012. godini zaradila 1,639 triliona američkih dolara. Vrijednost svih proizvedenih filmskih elemenata u SAD-u će, prema procjeni stručnjaka, u sljedeće tri godine s trenutnih 31,04 milijarde dolara narasti na 36,35 milijardi dolara. Sinonim za film je Hollywood koji se sprema za budućnost u kojoj postoji šansa za velik profit, ali i niz izazova s kojima se najveći filmski studiji suočavaju.

Koji god film pogledali, uočit ćete znak ili logo jednog od velike šestorke, odnosno šest velikih filmskih studija koji vode glavnu riječ u Hollywoodu: "Warner Bros", "Paramount", "20th Century Fox", "Columbia Pictures", "Universal Pictures" i "Walt Disney Studios". Svih šest odgovorne su za produkciju i distribuciju većine filmova u navedenom Hollywoodu.

Posebnu pažnju posvetit ćemo najvećoj misteriji; Kako se financiraju visokobudžetni filmovi? "New York Times" navodi da kreativcima iz Hollywooda novac stiže iz New Yorka, gdje bogati fondovi i pojedinci s Wall Street-a financiraju snimanje skupih filmova. Ova metoda se nije promijenila u posljednjih osamdeset godina, ali je usprkos tome filmska industrija i dalje riskantan poslovni poduhvat. Predvidjeti uspjeh nekog filma je nemoguće, pa sva zarada koju ostvari ovisi izrazito od ukusa publike i je li ga ista prihvatila. Sve analize provedene s ciljem predviđanja uspjeha filma pokazale su se nepouzdanim i više nitko sa sigurnošću ne može tvrditi hoće li film biti profitabilan.

Najbolji primjer je film "John Carter" na kojem je "Disney Studios" izgubio više od 150 miliona dolara. Postoje i pozitivni primjeri, pa je film "Ljudi u crnom 3" prihodovao više od 550 miliona dolara.

Zanimljiv pojam, odnosno praksa koja je običnom puku nepoznata, a filmskim kućama itekako poznata je "Hollywoodsko računovodstvo", pri čemu se za svaki film kreira posebna kompanija. Filmski studiji joj prebace novac potreban za snimanje filma, ali se svi prihodi novootvorene kompanije vraćaju u studio. Kako se glumcima obeća određeni iznos profita (osim fiksne plaće), ukoliko film ostvari veliku zaradu, na taj način se filmski studio osigurava i zadržava svu dobit sebi, a samim time i izbjegava poraz na dobit. S vremenom, iskusni glumci u svoje ugovore stavljaju klauzule da im se isplati fiksni iznos plaće bez obzira ostvari li film profit ili ne. Ove pojave nisu najveća briga izvršnih direktora velikih filmskih studija,

Zarada u filmskoj industriji

naprotiv, promjene na tržištu uvjetovane konkurencijom od televizijskih i online – servisa, prisilile su filmsku industriju na pronalazak alternativnih izvora novca.

Analitičari iz "Morgan Stanley-a" tvrde da profiti filmskih studija rastu sporije nego zarada televizijskih sistema. Time je Warner, medijski konglomerat koji je vlasnik studija "Warner Bros", zaradio bruto iznos od 12 milijardi dolara u filmskoj industriji, što predstavlja porast od 20% u odnosu na 2002. godinu. Istovremeno, prihodi ostvareni putem televizijske mreže u istom su periodu porasli za 84% i iznose 14,2 milijarde. Ovi podatci najviše ukazuju na razliku između filmske i televizijske industrije. Što se tiče televizijskih mreža, one zarađuju pomoću reklama i time što ih kablovski operateri plaćaju za emitiranje programa. Televiziji ide u prilog i to što glasi kao najjeftiniji oblik zabave. Nasuprot tome, filmska industrija trpi nestabilnosti. U 2011. godini američka kina su prodala ukupno 1,28 milijardi karata, što je najmanji iznos od 1995. godine. Prošle godine prodaja je porasla na 1,36 milijardi karata vrijednih rekordnih 10,8 milijardi dolara. Otići pogledati neki film, uzmemo li Amerikance ili čak naš mentalitet, ne podrazumijeva stalnu aktivnost s obzirom na veliki broj zabavnih uređaja u njihovim domovima. Primjera radi, postotak Amerikanaca koji su posjetili kino makar jednom mjesečno je sa 30% u 2000. opao na 10% u 2011. godini.

Kako se prihod smanjuje, logična je reakcija povećanje troškova. Filmske kuće su imale predviđanje da će razvoj tehnologije u ovoj industriji smanjiti troškove. Ne samo da se troškovi nisu smanjili, nego su se još i povećali zbog sve manjeg snimanja „surovih“ scena, a sve više kompletiranja istih pred računalima i plaćanjem tehnoloških eksperata, koji će dovesti scene pomoću svojih tehnoloških znanja do savršenstva. Filmskim studijima ne ide ni u prilog činjenica da porast korištenja društvenih mreža omogućava širenje loših kritika na račun filma veoma brzo, stoga postaju mnogo oprezniji pri biranju tema i glumaca. Ne čudi da je najveći broj američkih filmskih studija otvoreno krenuo u osvajanje internacionalnih tržišta, kao što je Kina ili Rusija, ali i tu postoji zamka. Svaki se film mora neizravno prilagoditi publici i njihovoj kulturi, običajima i navici i ne smiju se prikazivati scene koje bi na neki način naštetile njihovoj kulturi.

Primjer toga je film „Iron man 3“ koji je imao posebnu verziju za kinesko tržište. U njemu se pojavio niz kineskih glumaca, koji inače nisu bili dio filma koji se emitirao u zapadnim zemljama. Širenje američkih filmskih studija u Kini sprječava i pravilo koje je uvela kineska vlada, a koje dopušta emitiranje samo 34 strana filma na području ove zemlje.

Deset najplaćenijih zanimanja u filmskoj industriji:

10. Producent – 108.860 \$ godišnje
9. Direktor – 108.860 \$ godišnje
8. Pisac scenarija – 78.860 \$ godišnje
7. Montažer videa i slike – 74.200 \$ godišnje
6. Glumac – 20.000.000 \$ po filmu
5. Dizajner seta – 125.000 \$ godišnje
4. Dizajner konstrukcije na setu vikokobudžetnih filmova – 91.630 \$ godišnje
3. Kinematograf – 52.380 \$ godišnje
2. Animator – 72.380 \$ godišnje
1. Agent za talente – 178.340 \$ godišnje

ranje samo 34 strana filma na području ove zemlje. Usporedbe radi, šest velikih hollywoodskih studija u prosjeku godišnje napravi više od 130 filmova.

Na pitanje što donosi budućnost, filmska industrija smišlja nove projekte i eksperimentirajući pokušava ostvariti veće prihode. Npr., nezavisni studio „Lionsgate“ svoj film „Arbitrage“ učinio je dostupnim na online-servisima u istom trenutku kada je pušten u kinodvorane diljem svijeta. To je bio prvi slučaj takve prakse, jer pomjeranjem fokusa sa kina, po mišljenju članova filmske industrije, gubi se sva teatralnost i popularnost novijih filmskih naslova. Jedna od još slično upotrijebljenih praksi je bilo online-iznajmljivanje filma u određenom periodu po povoljnijoj cijeni od kupovne u prodavnici. U konačnici, nemoguće je očekivati da će se filmovi istovremeno objavljivati i u kinima i u online-izdanju, jer bi kina odbila emitiranje filmova, a nitko iz filmske industrije ne želi riskirati ovakav scenarij. Zato nas u budućnosti očekuje više spektakularnih filmova sa savršenom grafikom, ali i s lošijom pričom, koje ćemo po povoljnijoj cijeni moći iznajmiti ako ne želimo kupovati. Princip po kojem su ljudi pozajmljivali VHS-kasete se možda vratio, s tim da ćemo umjesto kasete dobiti pristup online-servisu koji će nam za sljedeća dva dana omogućiti da pogledamo novi nastavak omiljenog filma.

Pričajući o načinima kako bi filmski „giganti“ još više zaradili, može se navesti i veća posvećenost vizualnim efektima i atraktivnošću, kao i univerzalnim temama. Osim toga, broj filmova koje prave velike produkcijske kuće smanjio se na 14-15%, kako navodi investicijska banka u Japanu, a paralelno tome smanjuju se i plaće poznatim glumcima kao i broj dostupnih filmova u kojima mogu glumiti. Pozitivno u svemu ovome vide manje poznati glumci, koji po logici sada češće dobijaju uloge, jer su jeftiniji od poznatijih kolega.

Iako se misli da je novac zarađen od prodaje karata ono što zaokupi pažnju medija, ne može se zanemariti i profit koji nastaje nakon što se film prestane prikazivati u kinima. Tako je 2004. godine prodaja DVD-a doživjela vrhunac, a od tada prodaja VHS kasete, Blue-ray diskova i DVD-ova opada za čak 36%. Istovremeno, raste popularnost web stranica, odnosno internet servisa za besplatno (ilegalno) ili uz pretplatu gledanje filmova kao što je „Netflix“, ali njihovo postojanje ne donosi visok profit filmskim studijima onako kako to čini prodaja disko-va ili kasete.

Kompanija „Sanford C. Bernstein“ zaključuje da osobe željne prave filmske zabave i dalje gledaju filmove u jednakoj mjeri kao i prije, samo sad na to troše šest milijardi dolara manje.

Hong Kong

koliko su meda i mlijeka prosuli prosvjedi?

KATARINA LEKO

Poznat kao mjesto gdje „istok susreće zapad“, Hong Kong predstavlja kulturnu mješavinu kineskih korijena i utjecaja koji je ostavila Velika Britanija tijekom povijesnih previranja. Danas je to grad koji, uz Makao, predstavlja posebnu upravnu regiju Narodne Republike Kine. Smješten na jugoistočnoj obali najmnogoljudnije zemlje svijeta, uživa status međunarodnog financijskog i trgovačkog centra, čija je ekonomija prepoznata kao jedna od najliberalnijih na svijetu. Ova nekadašnja britanska kolonija danas djeluje pod politikom „Jedna zemlja, dva sustava“, u sklopu koje Hong Kongu ustavom pripada visok stupanj autonomije, u svim pitanjima osim vanjskih odnosa i obrane, pa time zadržava svoj pravni sustav, valutu, običaje, trgovačka pregovaračka prava kao i imigracijske zakone. Međutim, u drugoj polovici 2014. godine došlo je do svojevrsnih problema glede političkog i pravnog ustrojstva Hong Konga, što je uzrokovalo masovne prosvjede diljem zemlje. „Revolucija kišobrana“, kako se prosvjedi drugim imenom zovu, započela je u rujnu prošle godine, kada su deseci tisuća ljudi blokirali prometnice, tražeći veće političke slobode, što je posljedica odluke Kine da utječe na izbor imenovanja upravitelja Hong Konga na izborima 2017. godine. Kako se to odrazilo na naizgled savršeno ekonomsko stanje i koliko će političko pitanje visiti u zraku, moguće je zasad samo procijeniti.

Povijesni pregled Britansko – Kineskih previranja

Još je u 19. stoljeću došlo do sukoba između Velike Britanije i Kine, uslijed trgovačkih razmjena. Vrhunac nastaje 1839. kada Kinezi zapljenuju golem teret britanskog prokrijumčarenog opijuma, čime dolazi do

prvih političkih obračuna. Rat koji je uslijedio doveo je do katastrofalnih posljedica za Kinu, koja je po odredbama mira u Nankingu morala ustupiti Hong Kong Velikoj Britaniji. Dvanaest godina kasnije, koloniji se priključuje i poluotok Kowloon, da bi se krajem stoljeća od Kine unajmilo zaleđe tog otoka i luke.

Jačanje bruto domaćeg proizvoda do 180 puta, kao i činjenica da je BDP po stanovniku porastao 87 puta u razdoblju od 60-tih godina, pa do kraja 20. stoljeća, utjecalo je na pozicioniranje hongkonške burze na visoku šestu poziciju svjetskih burzi.

Tijekom prve polovice 20. st. Hong Kong se razvija kao snažno trgovačko središte u kojem su Britanci razvili obrazovni sustav prema svom modelu. Pedesetih godina dolazi do smanjenja konkurentnosti, uzrokovano jačanjem industrije u Južnoj Kini, a od 1980. godine Kina i Velika Britanija za-

počinju pregovore oko pitanja suvereniteta Hong Konga, koji svečanom deklaracijom 1997. godine biva vraćen u kineske ruke, ali kao samostalna administrativna jedinica.

Raj za poduzetnike

Današnji raj za poduzetnike, ne samo zbog svoje slobodne trgovine, nego i zbog povoljnih poreza. Preko petnaest godina bio je prvi na Indeksu ekonomske slobode. Zbog svojih visokih stopa rasta i naglog razvoja u drugoj polovici 20. st. svrstava se u skupinu azijskih tigrova, zajedno sa Singapurom, koji sad već slovi kao jači u odnosu na sam Hong Kong te Južnom Korejom i Tajvanom. Takvo što može zahvaliti i politici koju vlada provodi, odnosno ne provodi prema ekonomiji, budući da se radi o pozitivnoj politici slabe intervencije, dok s druge strane sama ekonomija snažno ovisi o međunarodnoj razmjeni i financijama. Zbog pasivne politike vlade, često se navodi kao primjer laissez-faire kapitalizma koji se prvo industrijalizirao kao proizvodni centar, da bi se poslije okrenuo i uslužnom sektoru. Iako je u 2009. došlo do blagog pada GDP-a za 2,8%, pod utjecajem krize koja je iste godine pogodila svijet, razvijen bankarski i pravni sustav, devizne pričuve te snaž-

ne antikorupcijske mjere smanjili su utjecaj gospodarske krize te ponovno oživjeli gospodarstvo Hong Konga. Jačanje bruto domaćeg proizvoda do 180 puta, kao i činjenica da je BDP po stanovniku porastao 87 puta u razdoblju od 60-ih godina, pa do kraja 20. stoljeća, utjecalo je na pozicioniranje hongkonške burze na visoku šestu poziciju svjetskih burzi, s tržišnom kapitalizacijom od 2,97 trilijuna američkih dolara. Iste godine, ovaj svjetski gospodarski centar prikuplja 22% svjetskog kapitala inicijalnih javnih ponuda te time postaje, uz sve drugo i svjetsko tržište za inicijalne javne ponude.

Industrijski sektor

Dok mnoge zemlje, posebice balkanske, ne znaju kako izaći na kraj sa sve većim brojem nezaposlenih, Hong Kong bilježi nevjerovatnih 3,3% nezaposlenih, upošljavajući najviše radne snage u: tekstilnoj industriji, turizmu, transportu i bankarstvu, što uz tržište satova, elektronskih uređaja i igračaka čini glavni profitabilni sektor. Izvoz, jednako kao i uvoz orijentiran je najviše na Kinu, u sklopu koje se i nalazi, a uz nju trguje još s Japanom i SAD-om. Službena valuta je hongkonški dolar, a skoro da nema banke koja nije prisutna na njegovu teritoriju, pa uzimajući u obzir da je i stanovništvo heterogeno, s pravom nosi epitet „svijeta u malom“.

Turizam

Jedan od glavnih faktora koji osiguravaju dugotrajan i siguran opstanak Hong Konga je turizam. Prema podacima noćenja iz 2012. godine ukupno ga je posjetilo 48 615 113 ljudi, što turistički, što iz poslovnih potreba, uz prosječnu cijenu najma sobe u iznosu od 1,489 hongkonških dolara. Ovaj idealan spoj urbanizma i mjesta za odmor pruža milijunima turista koji ga posjećuju izuzetno bogat kulturno-umjetnički život. Prije svega poznat po svojim neboderima, Hong Kong nudi i mnoštvo drugog sadržaja, a jedno od poznatijih je 'Viktorijin vrh', visok 554m s kojega se pruža pogled na panoramu otoka.

Zapanjujuće je da je sam turizam, koji je uz sektor prodaje bio najviše pogođen prosvjedima, bilježio rast od 4,83% više turista u odnosu na prethodnu godinu.

Od iznimnog značaja za turistički uspon Hong Konga je i Koloseum u kojem se događaju svjetski događaji te nastupi mnogobrojnih svjetskih umjetnika. Na jugu otoka Hong Kong nalazi se oceanski park, jedan od najvećih na svijetu, koji je zanimacija ne

samo turistima, nego i stanovnicima otoka. Tu je Disneyland koji posjetitelje svih uzrasta vodi u svijet crtanih junaka. Od posebnog je značaja i hram po imenu Wong Tai Sin, taoističko svetište iz 1921. godine. Izgrađen u tradicionalnom kineskom stilu s puno kineskih detalja i natpisa, između ostalog je mjesto u kojem se posjetiteljima proriče sudbina. Sve navedeno čini tek dio bogate turističke ponude Hong Konga, a uključujući pored toga i velik broj muzeja, zaljeva i luka, Hong Kong uistinu ima što za pokazati ako njegovu ekonomsku slobodu ostavimo na tren po strani. Zapanjujuće je da je sam turizam, koji je uz sektor prodaje bio najviše pogođen prosvjedima, bilježio rast od 4,83% više turista u odnosu na prethodnu godinu.

Uzroci i posljedice prosvjeda

Kao što je već navedeno, politički položaj Hong Konga nije mogao dugo opstati bez posljedica i nezadovoljstva stanovništva. Miješanje Kine u izborni proces doveo je do općeg nezadovoljstva što se odrazilo na ekonomski i socijalni sektor. Prema nekim procjenama, najveći gubitak osjetile su željezničke kompanije, s prijavljenim gubitkom od 1 milijun US\$, što se nameće kao logičan zaključak zbog masovnog blokiranja prometnica. Taksisti su također imali prijavljen gubitak od čak 30% početkom prosvjeda, a brojne škole su raspustile studente na neodređeno dok se situacija ne smiri. Glede

socijalnog aspekta, došlo je do svojevrsnog sukoba između dviju suprotstavljenih strana, zagovornika Revolucije te antiprosvjednika, jer su potonji smatrali da revolucionari previše idealistički pristupaju samoj ideji razdvajanja politike od Kine.

Miješanje Kine u izborni proces doveo je do općeg nezadovoljstva što se odrazilo na ekonomski i socijalni sektor. Prema nekim procjenama, najveći gubitak osjetile su željezničke kompanije, s prijavljenim gubitkom od 1 milijun US\$.

Kao još jedan razlog navodi se opći zastoj i kaos do kojeg je dovelo izlaženje na ulice, a gdje je zbog nereda i nemoći policije došlo do sumnje u samu snagu očuvanja reda u Hong Kongu. Iako je ovo tek dio cijele priče o prosvjedima, činjenica je da budućnost Hong Konga uvelike ovisi o rješavanju političkog pitanja. Ostaje nadati se da će zbog svih navedenih prednosti ekonomije koje Hong Kong uživa, doći do ponovne stabilnosti i rasta, na zadovoljstvo svih strana.

Iluzija ili stvarnost?

Do prošle godine bi se vrlo lako dalo zaključiti kako je Hong Kong ideal kojem svaka zemlja može i treba težiti. Sada kada tu ulogu sve više preuzima Singapur i kada ovako jaku „zemlju u zemlji“ drmaju politička pitanja i nestabilnosti s kakvima se suočavaju i one nerazvijene zemlje, pitanje je; postoji li uopće danas takav ekonomski ideal koji je u potpunosti održiv? Ovdje se može povući pitanje Kine ili drugih razvijenih zemalja koje su sada stabilne i održive takvima kakve jesu, no gledajući što se događa u drugim, daleko razvijenim zemljama, pitanje je što će izazvati nezadovoljstvo i što će biti kap koja će preljevati čašu. Kako god, Hong Kong je razvio ekonomiju koja pokazuje rezultate, a koliko će ju uspjehi održati stabilnom, to će pokazati vrijeme.

Najveći prevaranti u povijesti

SANDRA ČULE

Kroz povijest je bilo bezbroj prevaranata koji su iskorištavali ljudsku naivnost i živjeli od varanja. Neki su čak prikazivani kao heroji koji uzimaju novac od bogatih i glupih te su o njima pisane knjige i snimani filmovi. U top 5 ljestvici izdvojili smo neke od najzanimljivijih slučajeva prevara u svijetu show-businessa, sporta, bankarskog sektora, umjetnosti i sl. *Let the countdown begin!*

5. Najveća prevara u glazbenoj povijesti je nedvojbeno bila **pop grupa Milli Vanilli**. Pjevači grupe, Rob i Fab, bili su muški modeli s puno ambicija, a malo glazbenog talenta. Dvojica mladića s dredloksima i nevjerovatnim plesnim pokretima su 1989. godine osvojili svijet hitom i istoimenim

albumom: „Girl you know it's true“. Fabrice Morvan i Rob Pilatus bili su dvojica breakdancera iz Njemačke koji su jedva natucali

engleski, ali hit singl su prodali u više od 30 milijuna primjeraka. U vrlo kratko vrijeme uspjeli su steći velike simpatije obožavatelja i samo su godinu dana kasnije, 1990. godine, dobili i Grammyja za najboljeg novog izvođača. Naime, nitko nije slutio da Rob i Fab, kako su ih često zvali, ustvari uopće ne pjevaju svoje hitove, već samo otvaraju usta. Slava benda Milli Vanilli nije bila dugog vijeka. Na vrhuncu svoje slave, na MTV-om koncertu u Connecticutu 21. srpnja, raskrinkana je njihova tajna u trenutku kada je „zaštekala“ snimka. Navodno je glavni krivac bio producent Frank Farian, koji je i došao na ovu ideju oformivši bend u kojem su pjevali: Charles Shaw, Brad Howell i blizanke Jodie i Linda Rocco. Problem je bio u tome što ih nije smatrao dovoljno atraktivnima te je smatrao da ih neće moći „prodati“ publici.

4. „Kemijski“ šampion Lance Armstrong

Sljedeća priča zasigurno predstavlja najveći slučaj međunarodne prevare u povijesti sporta. Američki biciklist, Lance Armstrong, priznao je da je koristio nedozvoljena stimulaturna sredstva (čitaj doping), kako bi osvojio sedam titula najboljeg na Tour de Franceu, tijekom intervjua sa američkom voditeljicom Oprah Winfrey. Pobjednik bitke s tumorom na testisima, inspiracija milijunima ljudi diljem svijeta, izjavio je kako ne vjeruje da bi postigao sve što je uradio bez kršenja pravila zbog same kulture biciklizma. Kao posljedice priznanja 41. godišnjeg

Teksašanina bile su razne tužbe kojima je tražen povrat milijuna američkih dolara koje je „zaradio“ tijekom natjecanja, kao i oduzi-

« NO MATTER

WHAT HAPPENED TO YOU IN YOUR PAST,
YOU ARE NOT YOUR PAST.
YOU ARE THE RESOURCES AND THE
CAPABILITIES YOU GLEAN FROM IT, AND
THAT IS THE BASIS FOR ALL CHANGE.»

JORDAN BELFORT
THE WOLF OF WALL STREET

manje brončane medalje osvojene na Olimpijskim igrama 2000. godine te počasnog ordena Legije časti, inače najvišeg priznanja u Francuskoj, utemeljenog davne 1820. godine od strane Napoleona Bonaparte.

3. Vuk s Wall Street-a - nadimak je Jordana Belforta koji je većini običnog puka bio nepoznat, sve dok na male ekrane nije izašao film o liku i djelu ovog slavnog varalice kojeg utjelovljuje holivudski glumac Leonardo Di Caprio, a sve pod redateljskom palicom legendarnog Martina Scorsesea. Naime, ovaj mudrijaš je već u dobi od 26 godina postao multimilijunaš zahvaljujući svom osobitom talentu za brbljanje, uvjeravanje ljudi i trgovanje ilegalnim dionicama. Jedan od poslova na kojima je dobro zaradio, a koji je tvrtku na kraju skupo stajao, bila je javna ponuda dionica kompanije Steve Madden Shoes.

Na brokerima Stratton Oakmonta je bilo da ulagači prodaju što više dionica da bi rezultat na kraju dana bio za knjigu rekorda; dionica je završila s cijenom od 19 dolara, što je značilo rast od 500 posto. Zarada Vuka s Wall Street-a je bila oko 20 milijuna dolara. Međutim, eri Strattona je došao kraj kada je FBI otkrio višemilijunske prevare nastale manipulacijom i trgovinom dionicama kojom su Jordan i ekipa oštetili klijente za 200 milijuna dolara. Postavši svjedokom države i priznavši krivnju za taktiku trgovanja dionicama pod velikom pritiskom, osuđen je 2003. godine na četiri godine zatvora, od kojih je odslužio manje od dvije godine, dok bi bez nagodbe dobio i do 30 godina zatvora.

2. Frank Abagnale Junior jedan je od najuspješnijih i najzanimljivijih prevaranata, što je prepoznao i Stevan Spielberg, učinivši njegovu intrigantnu biografiju okosnicom svojega filma „Catch me if you can“. On se u povijest varanja upisao zahvaljujući svom talentu za falsificiranje čekova, no njegova priča mnoge privlači i zbog njegove mladosti i životnog stila. Kada je Frank shvatio da pošten rad i trud nije jedini način kako doći do love i svih prednosti koje ona donosi, krenuo je u operaciju štancanja čeko-

va i identiteta. Jedna od zanimljivosti koju je tom prilikom osmislio bila je da falsificira bankovne uplatnice, na koju je na mjesto primatelja umjesto računa banke upisivao svoj, pa su sve uplate išle njemu. Sa samo 16 godina, Frank je preuzeo identitet pilota kompanije Pan American, a tvrtka procjenjuje da je na njihov račun u dvije godine letio oko 160 tisuća kilometara i usput koristio besplatan smještaj, hranu i nemilice trošio na nepoznat broj zrakoplovnog osoblja, odnosno stjuardesa. Između ostalog, Frank Abagnale je uspješno glumio profesora sociologije, pa je radio kao asistent na fakultetu, ništa manje uspješan nije bio niti u glumljenju doktora pedijatrije, pa je 11 mjeseci radio u bolnici, a kaže da je položio i pravosudni ispit te da je radio u odjelničkom uredu. Zanimljiv je podatak da je njegovo izručenje, pored SAD-a zatražilo čak dvanaest zemalja kako bi mu služile za brojne prekršaje. Nakon brojnih uhićenja i isto toliko pokušaja bježanja, Frank Abagnale se nagodio sa FBI-om. Njima je pomagao kao savjetnik pri otkrivanju prevaranata i falsifikatora. Danas je Frank oženjen čovjek, ima tri sina i vlasnik je tvrtke Abagnale and Associates. Svoje višemilijunsko bogatstvo je napokon stekao na legalan način.

1. Victor Lustig kreativni je tvorac jedne od najbizarnijih prevara u povijesti varanja. Naime, ovaj snalažljivi Čeh nije mario za male stvari, već je u svojim prevarama uvijek ciljao na veliko i visoko. Otprilike na visinu

od 325 metara, koliko je visok Eiffelov toranj u Parizu, kojeg je Victor Lustig prodao, čak dvaput. Karijeru je započeo na preoceanskim brodovima gdje je naivcima prodavao stroj za tipkanje i kopiranje novca. Pohlepni žrtvama je pokazivao kutiju za koju je tvrdio da može kopirati novac, ali se žalio na činjenicu da stroju treba cijelih šest sati da otisne jednu novčanicu. Mnogi su se željeli riješiti muke čekanja pa su kupovali stroj za 30.000\$, uvjereni u spor, ali siguran povrat investicije. Uistinu, stroj je izbacivao novčanice od 100 dolara svakih šest sati, no samo dva puta nakon čega bi tiskao samo prazne papire. Tih 18 sati je bilo Lustigu dovoljno da zbríše s lovom.

Druga priča započinje kada je Lustig pokušao „riješiti“ muke francuskog naroda i države koja je bila opterećena troškovima održavanja tridesetak godina ranije izgrađenog Eiffelovog tornja, idejom o njegovoj prodaji. U elitni pariški hotel de Crillon pozvao je šestoricu najimućnijih francuskih trgovaca metalom. Predstavivši im se kao tajnik u Ministarstvu pošte i telegrafa, ponudio je da otkupe materijal, čelik od kojeg je toranj napravljen, nakon što ga vlasti rastave. Svoje je kupce zamolio za diskreciju, budući da se radi o škakljivom pitanju. Na sastanku je već izdvojio žrtvu svojeg pothvata, provincijskog trgovca željezom Andrea Poissona. Kako bi njegova priča bila uvjerljivija i kako bi opravdao svoju tajnovitost, Poissona je uvjerio da mu ponudi i mito. Dakle, nakon obavljene transakcije, ne samo da bi kupio novac za fantomski čelik, već bi i ubrao mito koje mu je Poisson ponudio. Lustig i njegov pomoćnik pobjegli su u Beč kako bi izbjegli očekivanu policijsku potjeru, no na njegovo iznenađenje nitko ga nije tražio. Poisson je bio toliko posramljen da je odlučio ne progovoriti o cijelom događaju, pa Lustiga nije prijavio vlastima. Victor Lustig nije prošao nekažnjeno. Nakon brojnih prevara po SAD-u, osuđen je na dvadeset godina tamnovanja u čuvenom kalifornijskom zatvoru Alcatrazu, u kojem je i umro trinaest godina poslije, od teške upale pluća.

Kada bi svatko krenuo od sebe glede bačene hrane, možda bi i cijela država došla na neku zavidnu razinu ekološke i ekonomske osviještenosti. Reciklaža papira u ovom bi slučaju mogla biti tek početna karika dugačkog lanca koji bi vodio ka normalnom uređenju i boljem životu.

Koliko se može (na)platiti bačeno smeće?

Redovno se po domaćim i stranim medijima provlači priča o problemu bacanja prevelikih količina hrane. Dok se na jednoj strani svijeta bace tone hrane dnevno, na drugoj strani ljudi umiru od gladi. Upravo se iz tog razloga povlači pitanje rješavanja tog problema, pa se u udaljenom Seattleu, kao i drugim gradovima koji su prethodili njemu, donio zakon prema kojem se naplaćuje bačena hrana. Bačena hrana nije jedini otpad koji bi se mogao iskoristiti na potpuno bolji i korisniji način. Jedan od suvremenih umjetnika današnjice dosjetio se izvrsnog rješenja kako spojiti posao sa zadovoljstvom i time doprinijeti zajednici iz koje on čak i ne potječe. Možda je nekom teško zamisliti kako jedan skupljač smeća može biti ponosniji i sretniji od bilo kojeg super plaćenog radnika koji mjesečno ostvaruju silne tisuće maraka, ali je to itekako moguće. O kojoj god da se vrsti otpada radilo, činjenica je da se velika većina toga može ili reciklirati ili prenamijeniti, samo je pitanje koji je najbolji način za pretvaranje nepotrebnog troška i novi prihod.

Koliko novca bacamo u smeće?

Trećina svjetske hrane baci se godišnje u smeće, a osim hrane, u smeće se automatski baca nepotrebno utrošena energija, voda i različite kemikalije koje se koriste u proizvodnji hrane. Samim time uzaludno je potrošeno 30% svjetskog zemljišta, a količina potrošene vode odgovara godišnjem protoku rijeke Volge. Zastrašujuće je i da se time otpusti u zrak čak 3,3 milijarde tona ugljičnog dioksida. Dok SAD takvo što košta 165 milijardi američkih dolara, susjednu Hrvatsku, primjerice, bačena hrana košta nevjerovatne 3 milijarde kuna, a prosječno svaka osoba godišnje baci tisuću kuna.

O kojoj god da se vrsti otpada radilo, činjenica je da se velika većina toga može ili reciklirati ili prenamijeniti, samo je pitanje koji je najbolji način za pretvaranje nepotrebnog troška i novi prihod.

Tržište je također jedan od faktora koji igraju glavnu ulogu u propadanju hrane; zbog niske cijene na tržištu, mnogi proizvođači dopuštaju hrani da propadne jer se ne isplati ulagati u transport i nadnice. Tragična je i činjenica da hrana propada zbog estetskih razloga, posebno u slučajevima krastavaca i rajčica. Tu se javlja problem i s distributerima koji odbijaju određenu hranu zbog roka trajanja, primjerice. Pored

domaćinstava i kompanija, trgovački centri gube svake godine do 15 milijardi dolara u Americi zbog neprodanih količina voća ili povrća. Uzrok problema leži u činjenici da centri pokušavaju zadiviti potrošače svojim količinama, ne vodeći računa o problemu trunjenja hrane na policama ili na zalihama. Sličan se problem javlja i u restoranima ili ostalim ugostiteljskim objektima, koji serviraju porcije veće od onih koje preporučuje država, a što opet dovodi do strašnih podataka i brojki o bačenom novcu. I upravo dok bilo koji subjekt baca tolike brojke u smeće, svijet se trenutačno bori s 925 milijuna gladnih.

Kazne za bačenu hranu

U kišovitom Seattleu, 2014. godine donesen je zakon o kaznama za bacanje hrane, koji vrijedi jednako i za firme i za kućanstva. Kazne od 1\$ za kućanstva, odnosno 50\$ za firme možda nisu velika naknada, ali je dovoljno da probudi svijest o potrebi vođenja računa o hrani i tome koliko ne samo hrane, nego i novca ljudi bacaju. No nije teško povjerovati za Seattle da je donio takav zakon, budući da je riječ o gradu koji ionako reciklira 56% otpada, dok će taj broj ove godine vjerojatno narasti na 60%. Ovim zakonom, Seattle se pridružio Vancouveru, Portlandu, San Franciscu i New York Cityu, gradovima koji uspijevaju izračunati koliko košta bačena hrana, ali su oni u Americi pa je to dovoljno do-

bar izgovor za one koji mogu ono što manji ne mogu, odnosno ne žele. Nije teško zaključiti da su i građani bili spremni odazvati se razumu pa je nekih 75% građana Seattlea spremno prihvatilo odluku o kažnjavanju za bacanje hrane. Ovdje, dakako, nije riječ samo o troškovima koji se gomilaju ili svjesnom upravljanju kućanskim otpadom, nego i djelovanjem na globalni reciklažni sustav. Jedan od izvrsnih načina kako voditi pozitivnu politiku hrane jest kupovanje manjih količina hrane. Velik dio ljudi tjedno ide u kupovinu namirnica dostatnih za mjesec dana, no za tim i nema tolike potrebe. Kada bi kupovali onoliko koliko je potrebno za eventualno tjedan dana, hrana ne bi trunula, a ni trgovački centri ne bi imali potrebu držati tolike količine hrane na policama.

„Waste Land“

S druge strane priče, postoji jedan jako zanimljiv primjer o tom kako pretvoriti stare boce, papir, karton ili nešto četvrto u nešto uistinu posebno. „Waste Land“ dokumentarac je možda na najbolji način predočio priču o smeću koje postaje umjetnost. U Rio de Janeiru, nalazi se najveća deponija smeća, Jardim Gramacho, na kojoj velik broj ljudi svakodnevno skuplja smeće namijenjeno reciklaži, pri tom ostvarujući kakvu takvu zaradu. Težak život skupljača smeća i priliku za razvoj njihovog rutinskog života u posebnu umjetnost prepoznao je Vik Muniz, umjet-

nik koji je na izvrstan način spojio ono što voli s pomaganjem drugima. Otišavši u Rio, Muniz je odradio reportažu s nekim skupljačima. Svi su oni većinom od svog djetinjstva zaposleni na deponiji, a i dalje rade tu kako bi sebi ili svojoj obitelji priskrbili iole pristojan život. Pomoću otpada kojeg bi oni prikupili, Muniz je uradio portrete skupljača na velikom platou. Nakon što su bili dovršeni portreti, Muniz je izradio fotografije na osnovu portreta te ih je izložio na vodećoj izložbi u Londonu. Nema potrebe spominjati cijene koje su portreti ostvarili. Još veća radost bila vidjeti sve te ljude koji su došli u London i svjedočili umjetnosti, za koju su upravo oni zaslužni i vidjeti koliko su sretni, zadovoljni i ponosni na sebe i svoje prijatelje. Posebno je zadovoljstvo bilo vidjeti što se sve od zarađenog novca uradilo; od ulaganja u knjižnicu, u centar za učenje do ulaganja na druga mjesta koja su donijela probitak zajednici; a početak ove priče bio je na deponiji. Upravo ova priča može poslužiti velikoj većini ljudi da iz onog najmanjeg prepozna priliku da ostvari nešto ogromno, a samo je potrebno ustati i krenuti s radom.

Koliko se toga može promijeniti?

Gotovo je nemoguće pričati o primjeni sličnih sustava i na ovim područjima. Nažalost, za uvođenje jednog ovakvog zakona prvo je potrebno imati kompletno uređen sustav za reciklažu, a tek onda uvoditi naknade za neadekvatno odlaganje otpada. Jasno je, međutim, kako države poput Bosne i Hercegovine imaju dovoljno velikih problema s državnim uređenjem, pa tako ne mogu donijeti određene esencijalne odluke koje se tiču građana, zbog čega pitanje hrane i otpada pada najčešće u drugi plan. Nedostatak reciklažnih pogona, nedovoljna osviještenost građana o recikliranju i potre-

bi istog samo su dio onog što s jedne strane koči bilo kakav pokušaj da živimo u nešto čistijoj okolini.

Kazne od 1\$ za kućanstva, odnosno 50\$ za firme možda nisu velika naknada, ali je dovoljno da probudi svijest o potrebi vođenja računa o bacanju hrane, time i novca.

No s druge strane, bilo bi dovoljno kad bi se povelu računa o onom što se može učiniti. Davno je rečeno: „Misli globalno, djeluj lokalno.“ Doista nema smisla uspo-ređivati Seattle, Brazil ili bilo koji drugi sustav, posebno ako je riječ o najrazvijenijim zemljama svijeta, s malim državama. Svatko bi mogao krenuti od sebe, pa učiniti ono što može. Činjenica je da se na određenim mje-

stima nalaze posebni kontejneri za papir. Ako se već nalaze posebni kontejneri kraj običnih kontejnera, dovoljno je odraditi i takvu reciklažu za početak. Kada bi svatko krenuo od sebe glede bačene hrane, možda bi i cijela država došla na neku zavidnu razinu ekološke i ekonomske osviještenosti. Reciklaža papira u ovom bi slučaju mogla biti tek početna karika dugačkog lanca koji bi vodio ka normalnom uređenju i boljem životu.

Naša područja

Kada se govori o prostorima Hercegovine, građani Mostara prvenstveno, ali i cijele Bosne i Hercegovine, mogu se priključiti akcijama poput Let's Do It ili aktivnostima koje čini udruga Moj grad. S obzirom na uspješnost akcija u kojima je došlo do čišćenja grada ili pošumljavanja gradskih područja, moglo bi se reći kako opet ima nade da se radi na tom da stanovnicima okolina bude lijepa i čista. Možda će zvučati banalno, ali je činjenica kako će u čistu sredinu doći sutra automatski i veći broj turista koji će prepoznati ono što prirodom bogato područje može ponuditi. Valjda je jasno da će ti isti turisti ostaviti pozamašan iznos i u proračun.

Posebno je zadovoljstvo bilo vidjeti što se sve od zarađenog novca uradilo; od ulaganja u knjižnicu, u centar za učenje do ulaganja na druga mjesta koja su donijela probitak zajednici; a početak ove priče bio je na deponiji.

Pored ovih aktivnosti, pohvalan je slučaj Minoresa, neprofitne organizacije iz Mostara koja, u suradnji s pekarnicama i različitim centrima, organizirano donira hranu beskućnicima u gradu. Nije li i to jedan izvrstan prikaz kako djelovati u zajednici krenuvši od sebe, unatoč tome što možda državni sustav nije najsređeniji? I oni najmanji projekti ili najmanje organizacije mogu zasigurno doprinijeti na najbolji način zajednici, a onda i svijetu. Samo je bitno prepoznati priliku i djelovati onoliko koliko se može. Kad bi samo malo svatko ponaosob razmislio o tom kako otpad ne mora nužno postati smeće, nego može i umjetničko djelo ili nešto drugo, svijet bi možda i postao bolje mjesto.

Novac i nogomet

HRVOJE ŠUŠAK

Najvažnija sporedna stvar na svijetu“ je vrlo čest opis koji možemo čuti za nogomet. No je li to uistinu tako? Europljani se definitivno mogu složiti s tom rečenicom. Ona nije svima sporedna, odnosno nije sporedna onom dijelu stanovništva koje živi od tog sporta. Tu nisu samo sportaši. Nogomet je postao veliko tržište, ogromna industrija koja upošljava veliki broj različitih profesija i zanimanja. Prethodna rečenica implicira da je za veliki broj zaposlenih potrebno mnogo novaca. Sada je pitanje, kako nogomet, odnosno nogometni klub, može financirati takve troškove? Iako mnogima odmah na pamet padaju pojmovi kao što su sponzorski ugovori, televizijska prava, prodaja ulaznica i slične stvari, današnja realnost je pomalo drukčija. Istina je, da oni to ne mogu financirati. Naravno, ova izjava je generalna te služi samo da se dočara situacija u kojoj se nalazi europski nogomet. Postoje izuzeci, kao i svugdje, u svakom žitu ima kukolja, a ovdje se, izgleda, našlo i koje zrno žita u hrpi kukolja.

Općepoznato je da je Europa kolijevka nogometa, da je to definitivno hram tog sporta te je neupitno da se na Starom kontinentu igra najbolji nogomet. Logikom prethodne rečenice, dolazimo do zaključka da se onda tu vrte i najveći novci. Što je, ustvari i istina. Ništa nije sporno oko toga. U svemu tome se i nalazi korijen problema. Novca ima napretek. Izdašne količine kapitala cirkuliraju kroz europske lige petice. No to ne znači da se taj novac pravedno raspoređuje. Diskriminatorna politika distribucije sredstava je bila vidljiva sredinom prošlog desetljeća, gdje su klubovi prve engleske lige, tzv. Premier lige, primali ogromne iznose od potpisanih ugovora za prijenose utakmica, koji su bili potpisani s najvećim europskim TV kućama, među kojima se najviše isticao Sky. Zajedno s BT, također televizijskim gigantom s otoka, Sky mreža je sklopila ugovor s vodstvom Premier lige koji je težak 4,18

milijardi funti, koji osigurava Sky mreži pravo prijenosa svih 126 utakmica sezone. Od same pomisli na sve te znamenke, čovjeku se zavrti u glavi. Od te ukupne svote, svakom klubu pripadne, u prosjeku, od 60 do 100 milijuna funti ili 72 do 120 milijuna eura. Uzevši u obzir već spomenute iznose, a budući da smo svi upoznati sa situacijom u nogometu na našim prostorima, vrlo lako se da zaključiti da trenutno stanje ne daje svima jednake šanse.

No maknimo se dalje od otoka. Oni su izmislili nogomet, prirodno je da imaju najviše poklonika i vjernih navijača.

Fokus ćemo prebaciti na španjolsku prvu ligu, tzv. Primeru. Kod nje je još izraženija polarizacija, gdje su tri velika kluba na jednoj strani, a ostatak lige na drugoj. Barcelona, Real Madrid i Atletico Madrid se praktički samo izmjenjuju na čelu lige, redovito se natječu u europskim natjecanjima, dok svi ostali klubovi egzistiraju na jednoj od dvije margine te lige, s vrlo malo oscilacija. Kada se stvari tako postave, čini se kako ova tri kluba proživljavaju nogometnu idilu. Je li to uistinu tako? Zapravo i nije. Iako su redovito sudionici najelitnijeg razreda europskog nogometa, odnosno, knock out faze Lige prvaka i konstantno završavaju na čelu poretka sezone, ova tri kluba, zajedno s Valenciom, zajedno duguju oko 2 milijarde €. Znači, njihov dug iznosi koliko i ukupni dug ostatka klubova iz prve lige. Ukupno 4 milijarde €. Pitanje je, tko financira taj deficit? Španjolska, kao što svi znamo, nalazi se u nezavidnoj ekonomskoj situaciji i sama svakako nije u stanju financirati takve izdatke. Tko onda radi? Odgovor na to pitanje nas vodi malo sjevernije, u samo srce gospodarstva Europe. U Njemačku. Tamo je sasvim druga priča. Kao i u svemu, u njemačkom prvoligaškom natjecanju vlada disciplina i preciznost, pozitivno poslovanje i uređenost sustava natjecanja do najmanjih detalja. Čista suprotnost od svojih južnih susjeda, među koje bi uključio i naš nogometni savez, sa savezima svih zemalja regije. Vratimo se Nijemcima. Svi klubovi iz njihove prve lige su prošle fiskalne godine završili sa pozitivnim rezultatom, kao i dobra većina iz druge lige. Savršeni primjer

njemačkog mentaliteta. Kako bi stvar bila još više polarizirana, ta uređenost i preciznost se prelijeva i na igrače, odnosno na klupske obveze koje se trebaju izvršiti prema njima. Svakodnevno slušamo i čitamo u dnevnim tiskovinama kako klubovi, mahom sa naših prostora, duguju plaće svojim igračima, kao i obveze državi koje se odnose na njihove na zaposlene, na prije spomenute igrače. Kod nas je to moguće. Takvi scenariji se rijetko javljaju kod Nijemaca. Nogometna utopija, zar ne? Iako nisu najsuperiorniji, ipak su najtransparentniji u svom poslovanju.

Tri ogledna primjera, tri različita scenarija. Iako sve tri lige imaju nezavidna sredstva, različito se s njima upravlja. Znači li to da novac različito vrijedi u te tri lige? Ne bih rekao. Problem je prvenstveno u mentalitetu ljudi koji čine vodstvo tih liga. Različiti odnos prema igri, različita očekivanja donose različite rezultate. Očigledno. Ne postoji idealan recept za vođenje nogometnog kluba, ali stalno se postavlja očigledno pitanje o nogometu. Je li tolikoj količini novca stvarno mjesto u nogometu. To je ipak samo sport, natjecanje 22 osobe. Zar stvarno treba toliko plaćati da se odigra jedna sezona ili možda ne? Postoje brojni kritičari takvog sustava financiranja, koji se prvenstveno baziraju na iznose koji se pojavljuju u nogometnoj sadašnjici. Sada je to pitanje koje se dotiče nekih drugih sfera, koja je determinirana nekim drugim stvarima, ali ipak mislim da malo razuma ne bi bilo naodmet. Talent i žrtvovanje igrača ne dolazi u pitanje, ali se treba zapitati vrijedi li sve to toliko. Svjestan sam činjenice da neki ljudi jako vole nogomet, da ne kažem da žive za njega i da su spremni dati i neke stvari koje su vrijednije od novca, no to i dalje ne mijenja činjenicu da je to jako preplaćena kategorija, koja se pretvara u još jednu poslovnu granu koja neobično podsjeća na globalizaciju, odnosno invazivne strategije preuzimanja i dinacije nad tržištem koje koriste najveće svjetske korporacije. Kad se pogleda unazad kroz određeni broj godina, vidljiv je trend ponavljanja imena na listi europskih prvaka. Kao što se mnogi vole podsjetiti; Dinamo je nekoć bio europski prvak. Situacija danas baš i nije tako ružičasta. To možda i nije direktna posljedica slijevanja ogromnih financijskih sredstava u nogomet. Nekako se čini da te dvije činjenice imaju određenu korelaciju.

Na samome kraju, izgleda kako novac i nije tako loša stvar u nogometu, kao i u nijednom drugome sportu. Treba naći mjeru u svemu, pa tako i u tome. Trebalo bi pronaći neki ravnomjerniji model raspodjele sredstava, osigurati svima jednake šanse, da moto bude: „Važno je sudjelovati!“, a ne: „Imperativ je pobijediti!“

La Liga es solo pa' ricos

■ Istraživanje novih ljekovitih supstanci proces je koji traje otprilike 25 godina

Farmacija i ekonomija - dvije strane iste medalje

Uši prosječnog građanina odavno su pune medijske propagande o štetnosti i utjecaju farmaceutske industrije koja nauštrb zdravlja svih nas gradi svoj ekonomski imperij.

MARTIN KONDŽA/PLACEBO

Maleni grad Salerno, južno od Napulja, smatra se kolijevkom europskog liječništva, jer su u njemu djelovali prvi liječnici i iscjeljitelji, otvarale se prve europske medicinske škole. Pravu procvat doživio je upoznavanjem sa (za to vrijeme) visoko razvijenom arapskom medicinom. Salerno je uživao svojevrstni monopol kao jedna od rijetkih europskih škola liječenja, posebice između 10. i 13. stoljeća.

U to vrijeme nije postojala stroga hijerarhijska podjela zaduženja među zdravstvenim djelatnicima; nisu postojale speci-

■ Ljekarnik i liječnik - prikaz iz srednjeg vijeka

jalizacije, niti posebna područja djelovanja. U tom kontekstu Salernski edikt predstavlja presedan u medicinskoj deontologiji, budući da je tim ediktom car Fridrik II. razdvojio liječničku i ljekarničku struku. Tako da se ta, 1241. godina, uzima kao službena godina rođenja farmacije; od te se godine ljekarnička dužnost spravljanja i dopremanja lijekova službeno odjeljuje od liječničke dužnosti dijagnosticiranja bolesti.

Car Fridrik II. tim ediktom zapravo zabranjuje sukob interesa. Zabranjuje da liječnici spravljaju vlastite lijekove i apliciraju ih pacijentima, već će te lijekove spravljati, a u konačnici i prodavati neposredna strana – ljekarnici. Farmacija je tada zaživjela u svojim vlastitim zakonodavnim okvirima, međutim već tada su započeli problemi, pa čak i međusobni animoziteti.

Od čuvenog edikta prošlo je gotovo 800 godina, a i danas se suočavamo sa sličnim problemima. Farmaceut je, od davnina do modernih vremena, svoj zanat morao kovati uključivanjem ostalih struka u svoju profesiju. Tako danas svjedočimo o multidisciplinarnosti ovog područja koje uključuje: prirodne znanosti, medicinske znanosti, ali sve više i više društvenih znanosti, poput ekonomije. Svi će se složiti da svaki pravi trgovac mora dobro poznavati osnove ekonomije, odnosno marketinga, računovodstva i ostalih ekonomskih grana. Samo po sebi postavlja se pitanje – kada je to zdravstveni djelatnik postao trgovac?

Promjena uloge apotekara u društvu mijenjala se i sa samom promjenom društvenih okolnosti. Industrijska revolucija 18. stoljeća općenito je promijenila poimanje rada i tržišta; podigla je zahtjeve za radnicima na višu razinu, tržište je povisilo svoju ponudu, manufakturni način rada zamijenili su strojevi, između ostaloga omogućivši i hiperprodukciju sredstava. Vrijeme je to u kojem se rađaju i prve farmaceutske kompanije, budući da su se većinom oslanjale na strojeve, pogotovo kasnije pri proizvodnji čvrstih oralnih oblika. Ljekarnici u to vrijeme rade zavisno od ekonomije zemlje u kojoj vrše svoju djelatnost.

Obično je to bila planska ekonomija koja je uključivala intervencionizam poglavara – careva, kraljeva, kasnije diktatora i autokrata. Takav je slučaj bio i u našoj zemlji sve do pojave demokracije, a samim time i tržišne ekonomije (ako je možemo tako nazvati) zasnovane na ravnoteži ponude i potražnje. Liberalizacija takvog tržišta promijenila je položaj ljekarnika koji sada mogu otvarati i posjedovati vlastite privatne ljekarne, tvornice, poduzeća za distribuciju lijekova i slično. U pravilu to ne bi trebao predstavljati problem; posjedovanje ljekarne, razumljivo, uvjetovano

je određenim ograničenjima. Vlasnik ljekarne mora posjedovati diplomu magistra farmacije s akreditirane visokoškolske ustanove, položen stručni ispit i odobrenje nadležnog društva. Sukladno tome, vlasnik ljekarne zapravo je vlasnik visoko specijaliziranog poduzeća te mu je dozvoljeno i ponašanje u tim normama. Dopušteno mu je i postavljanje vlastitih kupoprodajnih regulativa, marketing vlastitog poduzeća, sve s ciljem pobjeđivanja sve prisutnije konkurencije. Problem nastaje onda kada vlasnici poduzeća ili sami radnici postupaju suprotno važećim normama, primjerice, kada pacijentima lijekove za koje je potreban recept, izdaju bez recepta, kada vrše lažno reklamiranje određenih proizvoda ili kada u savezu s određenim farmaceutskim tvrtkama pacijentima nameću samo njihove proizvode. No takve slučajeve poznaju razne struke, ne samo farmacija.

Slično je i sa farmaceutskim tvrtkama. Uši prosječnog građanina odavno su pune medijske propagande o štetnosti i utjecaju farmaceutske industrije koja nauštrb zdravlja svih nas gradi svoj ekonomski imperij. Da je farmaceutska industrija treća po veličini i novčanim sredstvima, nije tajna, ali sve su češći naslovi o tome kako one ne proizvode lijekove, već pacijente, a posebno je strahovit sve veći trend odbijanja cijepjenja djece. Ono što je iza zastora pomalo je drugačije. U prosjeku proizvodnja novih lijekova započinje sintetiziranjem kemijskih supstanci, od kojih u prosjeku 1 od 10.000 novosintetiziranih pokazuje određeno farmakološko djelovanje. To ne znači da će ta supstanca imati željeni farmakološki učinak za određeno patološko stanje. Ukoliko se to ipak dogodi, slijedi niz testiranja koji će ustanoviti je li supstanca isplativa za proizvodnju, sigurna, efikasna i slično. Tek onda slijede klinička ispitiva-

nja u nekoliko točaka; ispitivanja in vitro, na pokusnim životinjama, na ljudima... Do ove točke tvrtka je već uložila milijune u proizvodnju i rizik, jer i na posljednjoj točki sve može pasti u vodu, ukoliko se ustanovi da lijek ili nije isplativ ili nije siguran za primjenu. Za uspješno obavljanje svih tih točaka potrebno je vrijeme od oko 25 godina i tek tada lijek može doći na tržište. Takvi procesi će, naravno, utjecati i na cijenu gotovog pripravka, različite sirovine i način proizvodnje rezultat će različitim cijenom lijeka. Ukoliko tvrtka uspije u izradi novog lijeka, potpuno je razumljivo da ostvaruje pravo patenta

na novosintetizirani lijek u trajanju od 20 godina, nakon čijeg isteka ga mogu proizvoditi i ostale tvrtke (generički lijekovi).

Od industrije do klinike i ljekarne, ekonomija kao znanstvena disciplina apsolutno je nezaobilazna znanost, koja se mora primjenjivati ukoliko želimo pravilno upravljati našim radnim okruženjem. To posebice vrijedi za djelatnike iz područja farmacije, koji ekonomiju moraju ponajprije razumijeti i implementirati u vlastite poslovne procese. Tako je razumljivo sve veće proširivanje visokoškolskog kurikuluma

■ Farmacija i ekonomija - postoje li sličnosti?

u smjeru uključivanja društvenih znanosti.

Ne smijemo zaboraviti da su farmaceuti prije svega zdravstveni djelatnici i stručnjaci iz područja biomedicine. To nisu prodavači u bijeloj kuti, već visokospecijalizirani stručnjaci, kojima ekonomska dobit nikada ne smije biti ispred zdravlja pacijenata.

Ekonomija farmaceutima mora poslužiti isključivo u didaktičke svrhe, pomažući im da svojim pacijentima osiguraju što veću razinu zdravstvene zaštite, bez obzira na njihovo porijeklo, spol, dob, rasu, a danas možemo reći i platežnu moć. U konačnici, na to nas obvezuje i Hipokratova zakletva.

■ Farmaceutska industrija

Složna braća kuću grade

JOSIP MARIJANOVIĆ

Prvi let avionom bio je bratski pothvat, baš kao i prvi ispečeni hamburger u McDonald'su. Povezani od malih nogu, odgojeni istim vrijednostima i pravilima, sličnih genskih karakteristika... Braća su često najlogičniji poslovni partneri.

Davne 1878. god, tada 11-godišnji Wilbur i njegov četiri godine mlađi brat Orville dobili su od oca mali helikopter sa propelerom koji se pokretao natezanjem gume. Ta im je igračka na neki način odredila životni put. Braća Wright, od djetinjstva iznimno bliski, zajedno su sanjali o tome da se vinu u zrak u letjelici koju će sami izraditi. Nakon mnogih pokusa, 1903. su konstruirali svoj prvi zrakoplov i izveli svoj prvi let u povijesti. Zatim su zajednički utemeljili kompaniju za proizvodnju zrakoplova koja je uspješno poslovala, a oni su njome složno upravljali. Možda zato što su po mnogočemu bili slični. Dvojica zakletih neženja, potpuno posvećenih poslu, živjeli su uglavnom zajedno, u prostorijama u kojima je vladao savršen, gotovo opsesivno-kompulzivni red. Pridavali su veliku pozornost izgledu i odjevali se po zadnjoj modi, zbog čega neki biografi tvrde da su bili prikriveni homoseksualci, dok drugi smatraju da su braća imala Aspergerov sindrom, oblik autizma za koji tada nije postojala dijagnoza. U svakom slučaju, bili su i ostali vrlo bliski, sve do prerane Wilburove smrti.

Braća John i Horace Dodge odrasli su u Michiganu te 1900. zajedno otvorili radi-

onicu u Detroitu u kojoj su izrađivali dijelove za automobile čija je proizvodnja tek tada počinjala. Ubrzo su počeli surađivati s Henryem Fordom, a onda 1913. krenuli u vlastitu proizvodnju. Prve godine prodali su 250 automobila, sljedeće 45 tisuća, a u Prvom svjetskom ratu vozilima su opskrbljivali američku vojsku. U siječnju 1920. braća su otputovala na izložbu automobila u New York gdje su se zarazili gripom. John je umro istog mjeseca, Horace potkraj godine. Pet godina kasnije, udovice su prodale tvrtke Dodge Brothers jednoj investicijskoj banci za 146 milijuna dolara.

Poduzetništvo svake vrste često se temelji na mladenačkim snovima. Čovjek koji kreće u posao sigurno će partnere tražiti

među onima koji dijele njegov san, a takve je katkad najlakše i najpraktičnije naći u vlastitoj obitelji. Tijesno povezana od malih nogu, odrasla u istim ili vrlo sličnim obiteljskim okolnostima, s istim vrijednostima i pravilima, sličnih genetskih predispozicija, braća se katkad gotovo prirodno okreću istom cilju.

Sam, Harry, Albert i Jack Warner, potomci siromašnih poljaka koji su doselili u Ameriku trbuhom za kruhom. Rano su prepoznali potencijal filma kao pučke zabave koja bi mogla donijeti mnogo novaca. Tri starija brata udružila su sredstva da kupe projektor, a onda su otvorili kinodvoranu Le Bijou. Pridružio im se i Jack, kao voditeljski zabavljač između projekcija. Kad su se

poširili na proizvodnju filmova, preselili su se u LA. Ondje su utemeljili studio pod svojim imenom Warner Brothers. Iako najmlađi, Jack se nametnuo kao čelnik produkcije, spreman na smjele poteze kao što je bio aganžman psa Rin Tin Tina, za kojeg je rekao da mu se čini inteligentniji od mnogih Warnerovih glumaca, za prvi zvučni film „Jazz pjevač“, koji su snimili 1927. Harry je bio predsjednik upravnog odbora, Albert je držao financije, a posrednik između svih njih bio je vedri i srdačni Sam, nakon čije smrti među braćom nije bilo previše sloge. U desetljećima koja su slijedila, Jack se pretvorio u pravog goniča robova pa je lansirao i ugovorom vezao niz zvijezda, od Bette Davis i Errola Flynna do Jamesa Cagneya i Humphreya Bogarta i od svih jednako nemilosrdno zahtijevao da rade puno, a budu plaćeni malo. U odnosima s ljudima bio je netaktičan i osoran, a jedna od omiljenih izreka mu je bila: „Ne želim da je dobro. Želim da je u utorak“. Omražen zbog škrtosti i nabusite čudi, Jack se možda najžešće sukobljavao s braćom, a neprijateljstvo je došlo do vrhunca kad su odlučili prodati studio da bi se pokazalo da ga zapravo kupuje sam Jack, koji ih je prevario kako bi sve pripalo njemu. Nakon njegove smrti, cijeli mu je Hollywood odao počast jer, kako god nemoguć i neugodan bio, Jack Warner imao je nepogrešiv nos za film. Upravo je on zaslužan za remek-djela kao što su Casablanca, Malteški sokol, Hitchcockovi Nepoznati iz Nord-expresa i Nazovi M radi umorstva te Buntovnik bez razloga.

Filmom su se htjeli baviti i braća Richard i Maurice McDonald koji su se također doselili u Kaliforniju, da ondje ostvare svoj san: pokrenu vlastiti posao i zarade milijun dolara do 50. godine. U filmskom biznisu se nisu snašli pa su 1940. godine, u San Bernardinu otvorili štand sa hrenovkama i roštiljarnicu. Poslije rata, svjesni kako je došlo novo vrijeme te kako američke obitelji traže povoljnije cijene i bržu uslugu, Dig i Mack, kako su braću zvali, preuredili su restoran. Dodali su prepoznatljive lukove, pojednostavili jelovnik i uveli papirnato posuđe i sustav samoposluživanja jela čija se cijena kretala od 19 centi za cheeseburger, do samo 10 centi za porciju pomfrita. Kad su već otvorili desetak restorana, privukli su pozornost poduzetnika Raya Kroca i prodali mu franšizu u ime. Lanac je do danas prodao nebrojene hamburgere, a 50-milijarditi po redu, ispečen u New Yorku 1984., pojeo je tad 75-godišnji Dick McDonald, koji je vlastoručno ispekao prvi Mac.

Reklama za Big Mac nadahnula je ime tvrtke koju su u Los Angelesu otvorila četiri brata: Marciano Armand, Georges, Mauri-

ce i Paul Marciano. Došli su s drugog kraja svijeta; rođeni u Alžiru i Maroku, a odrasli u Francuskoj, u pobožnoj židovskoj obitelji. Umjesto da krenu očevim i djedovim stopama i postanu rabini, momci su odabrali svjetovniju profesiju te otvorili lanac trgovina s odjećom u Francuskoj. Na zajedničkom odmoru u Los Angelesu shvatili su da je to pravo mjesto za njih. Rasprodali sve i preselili u SAD. U modni biznis krenuli su godinu nadana nakon dolaska u SAD kad je Georges ponudio robnoj kući Bloomingdale traperice koje je dizajnirao, a oni su odmah naručili nekoliko stotina. Ime za tvrtku našli su na reklamnim plakatima McDonald'sa - Guess what is in your Big Mac? – i tako je nasato Guess. Modna marka koja se proslavila uskim ispranim trapericama i zaštitnim licima kao što su Claudia Schiffer, Anna Nicole Smith i Adriana Lima. One su i dalje u igri, ali to se ne može reći za svu braću. Rastrošni Goerges, koji je između ostalog, posjedovao: 10 različitih modela Ferrarija, Boeing 747, dijamant od 84 karata (procje-

nje na 16 milijuna dolara)... Još je 1993. prodao svoj udio za 220 milijuna, ali razvod i ovisnost na kraju su ga doveli do stečaja. Ni Armand ne stoji puno bolje. Za razliku od njih, Maurice i Paul su očito još u plusu. Prošle su godine kupili bivši masonski hram na bulevaru u Los Angelesu za 8 milijuna dolara i ondje namjeravaju smjestiti svoju impresivnu zbirku od preko 1000 vrijednih umjetnina.

I dok malo tko zna da se iza imena Guess kriju braća Marciano, prezime braće Saatchi za mnoge je sinonim za oglašavanje, kao i skupljanje umjetnina. Charles i Maurice Saatchi rođeni su u Bagdadu, u židovskoj obitelji koja je preselila u London kad su dječaci bili sasvim mali. Reklamnu agenciju Saatchi & Saatchi otvorili su 1970. i sa upravo drskom hrabrošću, pod sloganom „Ništa nije nemoguće“ i sa skromnim kapitalom od 60 tisuća dolara koje je među ostalim dala dizajnerica Mary Quant, bacili su se u tržišno natjecanje. Tako su jednom, da bi impresionirali klijenta, unajmili cijelu praznu uredsku zgradu u središtu Londona, napunili je statistima i – uspjeli! Agencija je u jednom trenutku bila najveća na svijetu

tu i zaslužna za kompanije British Airways, Toyota, Phillip Morris, slavne reklame za kontracepciju sa trudnim muškarcem i naravno političku kampanju koja je dovela na vlast Margaret Thatcher. Braća su i dalje u sjajnim odnosima, a kad se Charles nedavno našao pod udarom javnosti zato što je bio nasilan prema svojoj ženi, jedan od rijetkih koji je stao na njegovu stranu je bio njegov brat Maurice.

Nekretninski tajkuni Nick i Christian Candy počeli su praktički od nule još kao studenti, sa 6000 funti koje im je posudila baka i s kojima su uredili mali stan u Londonu te ga preprodali uz zaradu. Tvrtku pod svojim imenom utemeljili su 1999., a samo 5 godina kasnije kupili su teren u najotmjenijem djelu Londona i podigli kompleks One Hyde Park gdje su smješteni hoteli i butici tipa Rolex i McLaren Automotive. Iako se pričalo da imaju problema sa prodajom 80-ak luksuznih stanova, braća tvrde da su financijski na zdravim nogama, kao što i pokazuju načinom života: naizmjenice žive u Londonu i Monaku, druž se sa prinčevima, posjeduju nebrojeno automobila i dvije jahte vrijednosti 100 milijuna dolara.

Upravo je međusobno povjerenje možda najvažniji razlog zašto braća i ostaju u zajedničkom poslu. Nitko ti neće čuvati lađa kao rođeni brat. Identični blizanci David i Fredrick, odrasli u siromaštvu u zapadnom Londonu, a sada među 10 najbogatijih u Velikoj Britaniji, s imutkom koji se procjenjuje na dvije milijarde funti isključuje robnu kuću Lettleswoods, hotel Ritz i dnevni list Daily Telegraph, u svim kontorzijama drže se zajedno. Kad su ih napali da izbjegavaju plaćanje poreza, složno su izjavili da žive u Monaku iz zdravstvenih razloga gdje se su jednako složno obračunali sa domaćim stanovništvom u jednoj aferi.

Da čak i bratska svađa može biti i produktivna, pokazuje primjer Adolfa i Rudolfa Dasslera iz Njemačke. Rudi i Adi počeli su proizvoditi sportsku obuću kod kuće u majčinoj praonici. Nakon što je američki sprinter Jessie Owens na Olimpijskim igrama u Berlinu 1936. osvojio četiri zlatne medalje u njihovim teniscama, interes za njihovim teniscama je porastao, pa su braća proizvodila i po 200 000 pari godišnje. U Drugom svjetskom ratu odnosi među braćom su se pogoršali. Poslije rata su se razišli, premda su ostali u istom gradu. Rudolf je otvorio vlastitu tvornicu tenisa i nazvao je Puma, dok je Adolf, prema svojem nadimku i dijelu prezimena, preimenovala svoju tvornicu u Adidas.

Beskrupuloznom zakulisnom igrom Njemačka je opustošena. Saveznici su to smatrali uspjehom. Jedino je Keynes očajno upozoravao na neizbježne kontraefektne posljedice. Uzalud.

Keynes navodi da je u Versaillesu posijano sjeme truleži koje će, kako je povijest pokazala, inficirati planetu Zemlju.

Kako je Keynes predvidio Drugi svjetski rat

ZVONIMIR MILETIĆ

„Neka nam nebesa pomognu, ako namjerno želimo osiromašiti središnju Europu, osveta, usuđujem se predvidjeti, neće izostati. Ništa ne može zadugo odgoditi konačni svjetski rat između sila reakcije i očajnih trzaja revolucije, ispred koje će horori netom završenog rata iščeznuti u ništavilu, i koji će uništiti, bez obzira na pobjednika, civilizaciju i napredak naše generacije.“

Na takav način proslavljeni britanski ekonomist John Maynard Keynes opisuje u svom djelu „Ekonomske posljedica mira“ iz 1919. godine, neizbježni put kojim se Europa zaputila u krvavu stranputicu vlastite povijesti, u novu rundu nedovršenih obračuna koji ju neizbježno iščekuju.

Na osnovu svih zapažanja i informacija koje je tada 37-godišnji Keynes prikupio kao član Britanskog ministarstva financija, zamjenik kancelara Vrhovnog ekonomskog vijeća i službeni predstavnik britanske delegacije na konferenciji u velebnj palači u Versaillesu, napisao je knjigu koja je bila stepenica više na njegovom putu u zvjezdanu orbitu ekonomske znanosti i međunarodne politike. Opisao je idiličnu sliku situacije prije rata, unutarnja događanja s konferencije, sklapanje mira.

Izradio je detaljnu analizu ekonomskog kapaciteta Njemačke, dokazao apsurdnost enormnih reparacija koje je Njemačka bila primorana platiti, osjetio neizbježnost implikacija donesenih mirovnih odluka te detektirao izazvane bumerang efekte.

Završetak besmislenog krvoprolia

Prvi svjetski rat se u Europi odvijao na dvije fronte. Duž francuskog područja nalazila se zapadna fronta na kojoj nije bilo većih napredovanja nijedne od zaraćenih strana, već je vođena rovovska bitka u pat poziciji. Rat je završio bez napredovanja Saveznika na područje Njemačke, koja je pristala na polaganje oružja usprkos pobjedi na istočnoj fronti. Prevagnuli su glad i izmorenost vlastitog stanovništva zbog britanske blokade Sjevernog mora, koje je služilo kao ključan dostavni lanac hrane iz inozemstva i kolonija.

Dana 11. studenog 1918. godine okončan je prvi višegodišnji sukob svjetskih razmjera. Nakon sklapanja primirja između Njemačke i Saveznika, slijedilo je sjedanje za pregovaračke stolove i dogovaranje uvjeta primirja s temeljnim ciljem njegova pretvaranja u dugoročan mir. Lokacija za pregovore bila je kraljevska palača u Versaillesu, nadomak Pariza. Za lokaciju nije odabrana slučajno. Bila je simbol francuske snage, njihovih apsolutističkih kraljeva, prostranih kolonija diljem

svijeta te ekonomske moći, svega onoga što je ratom svedeno na prošlost i mizernost.

Ključni akteri mirovne konferencije

Četiri su ključne osobe kojima ide na čast potpisivanje Versajskog sporazuma i potpisivanje kako navodi Keynes: „Smrtne kazne više milijuna njemačkih muškaraca, žena i djece.“ te: „Sijanje sjemena truleži cijelog civiliziranog života Europe.“ U prvom redu ističe se francuski premijer Georges Clemenceau, zatim britanski ministar David Lloyd George, američki predsjednik Woodrow Wilson te njemačka delegacija.

Čovjek s maštom o prošlosti

Clemenceau kao premijer države najviše ranjene ratnim razaranja i smrću mnogih Francuza na braniku domovine, na konferenciju je došao odlučan u svom egzaktno definiranom naumu, od kojeg nije imao namjeru odstupiti ni milimetra, a to je nametanje što veće odštete Nijemcima. Na to su ga navela isključivo dva razloga. Poučen iskustvom strahovao je od ponovnog njemačkog jačanja, jer je prethodno u samo par desetina godina svoja postojanja izrasla u najjaču industrijsku silu središnjeg dijela Europe. Drugi razlog, ukomponiran zajedno s prvim u ubitačnu kombinaciju, je izuzetna slabost francuskog gospodar-

stva, prevelika zaduženost praćena visokom inflacijom za koju su mislili da je jedino rješiva maksimalnim siromašenjem Njemačke na njihovu korist. „Politika starog čovjeka kojemu su najživlji utisci i najživlje mašte o prošlosti, a ne budućnosti“ – rezonira Keynes.

Bezlični britanski premijer

Vrlo nesretna okolnost, kako se na kraju ispostavilo, bili su skori parlamentarni izbori u Velikoj Britaniji, tada najvećoj ekonomskoj i kolonijalnoj sili svijeta, na kojima Lloyd George nije bio uvjeren u pobjedu. Iz tog je razloga izvagao dva alternativna stava prema Njemačkoj i bez mnogo kolebanja okrenuo je ploču naopačke, u trenutku spoznaje da će mu reizbor mnogo lakše osigurati nametanje Njemačkoj što veće odgovornosti za početak i posljedice rata, usprkos netom održanom govoru u kojem pacifistički veli: „Naš zadatak treba biti uspostava dugotrajnog i pravednog mira i uspostava temelja nove Europe da bi budući ratovi zauvijek bili izbjegnuti“. Keynes kao da sa sigurnošću predviđa i strepi: „Da su samo Opći izbori u Britaniji vođeni linijama razboritog velikodušja umjesto imbecilne pohlepe, koliko bi samo financijska perspektiva Europe bila bolja“.

Wilson u zemlji čudesa

„Kada je predsjednik Wilson napustio Washington uživao je u prestižu i statusu moralne vertikale diljem svijeta nemjerljivoj u dotadašnjoj povijesti.“ – opisuje Keynes. Sukladno tome imao je izuzetan utjecaj koji je trebao materijalizirati na konferenciji. U tome nije uspio zbog neuskustva plivanja u uzburkanim i mutnim vodama kreiranom po mjerama vršnjih britanskih i francuskih „plivača“.

Iako je sa sobom donio prijedlog 14 točaka (koji je nakon rata i usvojen), Keynes veli: „Ne samo da nije imao nikakvih konkretnih prijedloga, nego je njegov um bio spor i neprilagodljiv“. Clemenceau se podrugljivo referira na te općenite i nesvrhovite prijedloge: „Bog ima 10 zahtjeva, a ti si ih našao 14.“ Intrigantnom francuskom premijeru nikakav otežan zahtjev nije predstavljalo umotavanje francuskih zahtjeva u celofan utopijskih 14 točaka predsjednika Wilsona, čiji kolaps, po Keynesu: „Predstavlja jedan od ključnih moralnih događaja povijesti.“

Nemoćna njemačka delegacija

Protuteža zahtjevima Saveznika trebala je biti adekvatna njemačka delegacija, ali je raznim spletkama iskorišten uski pravni prostor za konverziju primirja u bezuvjetnu predaju, u kojoj su Nijemci pasivni promatrači i kao takvi, John Maynard sumnja da bi bilo što predloženo od njemačke delegacije u toj situaciji imalo ikakva utjecaja na ishod.

Strahovite reparacije bez presedana

Usprkos dotadašnjem nepisanom pravilu da poraženi plaća reparaciju u iznosu nači-

njene materijalne štete pobjednicima, ovakvom konstelacijom događanja to nije bilo zadovoljavajuće, već je to bio tek dio kolača koji su ratni pobjednici, ako takvi uopće postoje, trebali među sobom podijeliti.

Prvenstveno, Njemačka je morala priznati cjelovitu krivicu za prvi svjetski rat. Saveznicima je morala predati: osvojene kolonije, svu svoju mornaricu, polovicu ribarskih brodova, sva državna i prava njemačkih građana izvan matičnih granica i pokrajinu Alsace-Lorraine (koja je 50 godina bila u njemačkom vlasništvu s pretežito njemačkim stanovništvom i u kojoj se nalazilo 75% željezne rude u Njemačkoj koja je zajedno s ugljenom činila temelj industrijskih gospodarstava). Pokrajina Saar (koja je 1.000 godina bila u njemačkom vlasništvu) i pokrajina Gornja Šleska (predana Poljskoj bez da je ikad prije bila u njenom vlasništvu) oduzete su Njemačkoj iz prostog razloga – zbog bogatih nalazišta ugljena koji je činio trećinu zalaha te rude u Njemačkoj. Paradoksa radi, Njemačka je dio svoje reparacije morala plaćati upravo u ugljenu i željezu. Nadalje, obvezno je bilo ustupanje 5.000 lokomotiva i 150.000 vagona. Administracija njemačkih rijeka Elbe, Odre i Dunava bila je ustupljena međunarodnim komisijama. Prisilno su izbrisana prava na protekcionizam bez da su ta ista prava recipročno ukinuta.

Ustanovljena je Komisija za reparaciju sa statusom alfa i omega njemačke sudbine. Njemačka delegacija u beznađu je govorila: „Komisija posjeduje neusporedivo veća prava, nego što je njemački car ikada posjedovao, a njemačka demokracija je uništena od istih onih koji se tijekom rata nikad nisu umorili govoreći da će donijeti demokraciju nama. Njemačka više nisu ljudi niti država, nego puki trgovinski koncern plasiran od kreditora u ruke primatelja“.

Nesklad reparacije i realnosti

Približno 40 milijardi tadašnjih US \$ u dobrima i novcu iznosila je nametnuta reparacija. Uključivala je sve moguće elemente koji su se mogli nametnuti Njemačkoj uključujući i plaćanje vojnih i invalidskih mirovina svim savezničkim vojnicima. Keynes je bio zgranut iznosom i svim nametima. Na osnovu analize kapaciteta njemačkog predratnog gospodarstva i nezavidnoj gospodarskoj postratnoj situaciji, zaključio je da Njemačka maksimalno može platiti 10 milijardi \$ i to dugoročno s vrlo niskim ratama,

ali je i upitao: „Tko može utvrditi da i to imamo pravo tražiti?“

Nadljudski Keynes

Keynesa nije obuzimao trijumfalistički osjećaj ponosa i priskrbljenih lažnih prava, jer je uspio u svom metežu situaciju promatrati kritički, objektivno i s distance. Europu je činila zgusnuto raspoređena međuovisna populacija koju je Keynes doživljavao kao skup duboko i neraskidivo vezanih cjelina skrivenim fizičkim i ekonomskim vezama. U tom pogledu smatrao se Europljaninom više nego Britancem. Sudbina cijele Europe je ugrožena, ako je ugrožena sudbina jednog njenog dijela, što asocira na svojevrsnu preteču Europske Unije. Gotovo nemoguće je demantirati točnost Keynesovih analiza, predviđanja budućih događaja kao i njegovu hrabrost i ustrajnost u svojim uvjerenjima. Mirna srca se može reći da je on s velikom preciznošću predvidio budući nastavak ratnih razaranja, mnogo većih nego u prvom svjetskom ratu, detektirao europsku uzajamnost i jedinstvenost, detektirao Versajsku konferenciju kao sjeme razdora budućeg života Europe. Za razliku od Nostradamusovih par nejasnih stihova haiku poezije, za predviđanje budućnosti je ipak potrebna duboka analiza, pronicljivost, izuzetna domišljatost i hrabrost. Sve je to Keynesa krasiло.

Marsova potvrda

Keynes je zbog svojih stavova dao otkaze na državnim pozicijama. Mnoga vrata su mu bila zatvorena duži vremenski period. No povijest je potvrdila. Njemačka nije mogla plaćati reparaciju, došlo je do siromašenja i gladovanja stanovništva praćenog hiperinflacijom, gusarskog upada Saveznika u Ruhr, a na kraju i velike socijalne krize koja je iznjedrila nacionalsocijaliste i posijala sjeme truleži cijele Europe i većine svijeta kojeg je to sjeme inficiralo. Sjeme detektirano od Keynesa: „Neka nam nebesa pomognu, ako namjerno želimo osiromašiti središnju Europu, osveta, usudujem se predvidjeti, neće izostatiti!“

Detalj iznad vodopada Kravice,
snimano za potrebe monografije
Župe Studenci, Ljubuški

IVAN KELAVA

Konji na Bilima

Svjetlo dobre fotografije

Koliko nam u životu znači fotografija? Koliko se ljudi danas bavi fotografijom? Koliko mladih želi započeti svoju avanturu sa fotografijom? Koji su razlozi za bavljenje ljudi fotografijom? Kako konzumiramo fotografije? Volimo li više fotografiju u digitalnom formatu ili ispisanom? Znamo li čitati fotografije?

Nemam namjeru pojedinačno odgovarati na pitanja već pokušati usmjeriti Vaše razmišljanje. Danas smo svi manje-više fotografi, jer ako ništa, mobitelom bilježimo nama zanimljive događaje iz života. Pri tome ja razlikujem nekoliko kategorija fotografa kao što su: profesionalci, amateri, frilenseri, hobisti, entuzijasti itd. Primjetim kako se društvo razvija u području fotografije. Tako na javnim događajima različitog tipa, već možete dobiti kvalitetne sugestije tj. prijedloge od običnih sudionika; šta bi trebalo zabilježiti ili tko su zanimljivi sudionici, što me veseli i pokazatelj je da sazrijevamo kao društvo i prepoznamo što je potrebno za dobru fotografiju. Na javnim nastupima koje imam znam provoditi mala istraživanja, pa tako želim saznati koliko od prisutnih na bilo koji način fotografira u određenom razdoblju te koliko njih izrađuje te fotografije u istom razdoblju.

Digitalno doba vodi svoju politiku i evidentno je da se vrlo malo fotografija izrađuje, a to je i razumljivo. Danas se stvara jako puno fotografija i tu se nameće pitanje koje fotografije zaslužuju biti izrađene. Zapravo selekcija i odabir fotografija, po meni, predstavlja ključnu fazu u pripremi materijala bilo kojeg tipa. Moram tako pohvaliti jedan mostarski studio za izradu fotografija, koji su nedavno pokrenuli akciju za izradu fotografija. Ljudi su odjednom počeli donositi svoje privatne kolekcije na izradu. Ja sam tako odnedavno uveo praksu da svojim prijateljima, članovima obitelji, više ne šaljem samo fotografije u digitalnom obliku, nego im, kad radim druge materijale na izradu, dam njihovu fotografiju ili više njih te ih poklonim u printanom obliku. Zato bih svima savjetovao: „Uložite dodatni trud, odaberite par fotografija i izradite ih Vama dragoj osobi. Osmijeh i oduševljenje koje izvuče ispisanu fotografiju ne može se mjeriti sa onom u digitalnom obliku.“

Idemo dalje promotriti što je to dobra fotografija i zašto se kaže da jedna fotografija može

vrijediti kao tisuću riječi? Šta je za tebe čitatelju dobra fotografija?

Stani na čas i razmisli kada si zadnji put vidio i zapamtio dobru fotografiju? Jesi? E, to je dobra fotografija, ona koja se pamti. Ljudima danas tako može biti značajna fotografija zbog drage osobe koja više nije sa njima. Nebitno je što ta fotografija možda ne zadovoljava u potpunosti određene tehničke ili kompozicijske uvjete, ona samo jednoj osobi na cijelom svijetu može biti najdraža. S druge strane, tehnički perfektna fotografija kod nekoga može izazivati negativne emocije, jer je recimo podsjeća npr. na nemila ratna događanja i stradanje drage osobe.

Drugi primjer koji sam nedavno doživio. Otac je na transplantaciji i spriječen je prisustvovati prvoj pričesti svoje djevojčice. Samo mogu pretpostaviti koju vrijednost za tu osobu može imati jedna fotografija. Ono što sigurno znam da za mene, kao autora, to predstavlja veliki motiv da napravim najbolje fotografije, jer ja sam taj dan oči druge osobe. S druge strane imamo komercijalnu upotrebu fotografija od strane poduzeća. Jesu li poduzeća danas svjesna snage fotografije? Znaju li da kvalitetna fotografija kreira dobar dojam u javnosti? S druge strane, znaju li da se improvizacija i ne baš kvalitetna rješenja lako prepoznaju, kako od struke tako i od njihovih klijenata? Prosudite sami koja su poduzeća svjesna toga. Zašto se kaže da fotografija govori više od tisuću riječi?

Na prvi pogled jedne fotografije mogu zaključiti sljedeće stvari. Na samom početku moguće je procijeniti kakvom vrstom aparata je snimljena fotografija, kao i objektiv koji je korišten. Svaka fotografija može dati informacije o fotografovom pristupu ili koliko je truda uloženo u nastanak fotografije. Tu pritom još nismo ni pogledali Exif samog digitalnog zapisa, koji je prava baza podataka jednog snimljenog trenutka. Tu možemo pronaći podatak o rednom broju snimljene fotografije na promatranom fotoaparatu. Ova brojka je posebno zanimljiva onima koji kupuju polovne fotoaparate i na nju treba obratiti posebnu pažnju. Nakon toga možemo promotriti i sadržaj fotografije, motiv

i tehnike obrade ako je zastupljena, u kojoj mjeri. Daljnjim se pregledom može doći do spoznaje o emocionalnom stanju fotografa, zatim o poruci koju je htio poslati i koliko je bio uspješan u istome.

Mene osobno oduševljavaju stare, crno-bijele fotografije sa sredine prošlog stoljeća i uvijek se oduševim njihovim pregledavanjem. U njima se može na prvi pogled jasno vidjeti koliko su fotografi tog vremena razmišljali i pripremali kadar, a to je razumljivo iz razloga što je tada jako bio izražen faktor ograničenog memorijskog prostora, pa je svaki kadar tražio kvalitetnu pripremu.

Danas, digitalno je doba učinilo fotografiju lako dostupnu svima. Proizvođači opreme se nadmeću i biju boj, gdje profit vodi jednu od dominantnijih uloga. Informacije su lako dostupne. Tako danas možete koristeći internet za nekoliko minuta doći do informacija, za koje bi vam prije trebalo nekoliko dana.

Kako me urednik zamolio da obradim područje fotografije i mladih, pogotovo onih koji namjeravaju zagaziti u novu avanturu sa fotoaparatom, evo i par savjeta svima koji se žele početi baviti. Dakle, megapiksele zaboravite, oni nisu toliko važni. Treba li vam najnoviji fotoaparati? Ne, ako ste početnik. Zapravo, ako već želite novi fotoaparati, birajte one koji se prestaju proizvoditi. Obično im pada cijena, uz uvjet da su se prethodno pokazali i da ih zamjenjuje novi, neznatno unaprijeđeni model. Ovom taktikom uštede na tijelu fotoaparata, ukoliko se odlučujete za kupovinu uređaja sa izmjenjivim objektivima, možete uštediti dodatni novac za recimo, kvalitetan fiksni objektiv. Na internetu možete pronaći dosta literature o fotografiji, pravilima kompozicije i nema potrebe trošiti riječi na to.

Ono što treba svaki početnik je dobro svladavanje osnovnih pravila kompozicije i rukovanja fotoaparatom. Glavni problem početnika je mutna i neoštra fotografija. Obično su prve fotografije one koje su i najbolje. S vremenom ljudi uviđaju da rukovanje fotoaparatom ima određene poteškoće. To možemo usporediti sa upravljanjem vozilom. Da bismo mogli stići od točke A do točke B, pretpostavlja se da bi trebali znati upravljati

vozilom, poznavati prometnu signalizaciju i biti spremni reagirati na neočekivane situacije u prometu. Isto je i sa fotoaparatom. Da bi dobili zadovoljavajuću fotografiju, trebamo znati upravljati fotoaparatom. Potrebno je poznavati i određena pravila kompozicije kadra, potrebno je steći vještinu čitanja svjetla, potrebno je znati što nam ide u prilog kadru, a što ne, potrebno je postaviti se tako da izvučemo što više benefita, reagiramo dinamično, jer trenutak neće čekati da se smislimo i riješimo situaciju. Tako na snimanju npr. korporativnih portreta obični zaposlenici, a pogotovo članovi uprava, imaju max 5-10 min vremena i to je vrijeme u kojemu trebate snimiti kvalitetnu fotografiju. Uz to sve trebate zadržati razinu komunikacije i u svakom trenutku, pored ostalog, voditi računa o raspoloženju fotografirane osobe, kako bi izvukli maksimum za fotografiju.

U fotografiji obično treba razmišljati u više dimenzija. Tako treba razmišljati o najboljoj poziciji, zatim o esenciji svake fotografije bez koje ona ne postoji tj. o svjetlu, zatim o najboljem trenutku, itd. I na samom kraju ne zaboravite da smo danas svi fotografi. Uzmite za primjer da čitate neku vijest Vama bitnog događaja. Što će Vaše oči prvo tražiti da bi konstruirale sliku u glavi? Fotografije sa događaja ili tekst? Mislím da će prije potražiti fotografije.

Kritike i sugestije vaših prijatelja mogu biti poticajne u daljnjem radu i razvoju vještine fotografiranja. Također, ukoliko imate priliku surađivati sa kreativcima iz drugih područja iskoristite svaku priliku. U velikoj mjeri slušam savjete i mišljenja dizajnera sa kojima surađujem. Oni su ljudi koji trebaju fotografiju kao poluproizvod i mogu na nju dodati dodanu vrijednost, a bogatstvo različitih mišljenja proširuje vaše fotografske poglede. Gledanje radova drugih fotografa može biti od velike koristi, jer analiziranjem radova drugih autora više razvijate vlastiti pristup fotografiji.

Više o radu navedenog autora možete pronaći na njegovom blogu: <http://ivan-ke-lava.blogspot.com/> ili na fb stranici „Ivan Kelava Fotografija“.

Tradicionalna prvomajska budnica - Hrvatska glazba Mostar, 2015

Pozornica i nagrada za klape, Festival Klapske pisme, Posušje 2014.

Aleksandar Hršum

Lice televizije koje pokreće i mijenja svijest ljudi kroz svoje emisije

SEF: Urednik ste, voditelj, gotovo cijeli život u novinarstvu, i teško bi bilo izbrojati sve osobe koje ste intervjuirali i koje su bili gost u Vašoj emisiji, a svi oni donose neku svoju energiju, ko Vas je posebno dojmio?

Aleksandar: Svaka od emisija, meni lično predstavlja ponos u karijeri u poslu kojim se bavim. Ponosan sam, na TV PINK BH koja već deset godina emituje format, na tim ljudi koji pripremaju i realizuju emisiju, a prije svih ponosan sam na gledaoce koji nam poklanjaju svoju pažnju iz sedmice u sedmicu. Jedanaest godina je dug vremenski period za jedan TV format, zar ne? Različitost tema, gostiju, publike u emisiji sve je to nešto što jeste ponos i ne bih sada da izdvajam određene emisije kao posebne ...Idemo dalje, istim tempom, a znam da je svaki put moglo biti i bolje!

▮ Mladi moraju biti pokretačka snaga bh. društva.

SEF: Osim novinarskog posla, Vi ste i profesor Komparativne književnosti, diplomirali ste na Akademiji St.Martin u Velikoj Britaniji, dobitnik mnogobrojnih priznanja i nagrada, od kojih je posebna ona Asocijacije neovisnih TV kuća Europe u Briselu 2008.

Aleksandar: Sve sto radiš i učiš u životu, radiš i učiš za sebe, a svojim primjerom trebaš biti neko ko je društveno odgovoran, posebno u poslu kao što je TV novinarstvo. Sve što ste naveli jesu stepenice usavršavanja, ali nikada ne treba stati. Sva priznanja su motiv više da idete dalje i da budete bolji u svome poslu, ali nikada priznanja ne trebaju da vas zaustave u karijeri, ona su samo stimulacija da možete bolje i još bolje! Posebno mi je draga nagrada Asocijacije neovisnih TV kuća Europe iz Brisela 2008. godine koja je pečat formata koji već radim četrnaest godina u TV prostoru BiH.

SEF: U Americi ste učili i radili sa nekim od najvećih imena novinarstva, šta

se razlikuje i koliko se ti modeli mogu primijeniti kod nas u novinarstvu? Je li ekskluziva na prvom mjestu?

Aleksandar: "Na prvom mjestu je informacija zbog koje postoji bilo koji medij. U SAD je sve drugačije, jer vi kao TV novinar ulazite u domove svojih gledalaca i konstantno morate razmišljati o tome. Biti pristojni, lijepo obučeni, elokventni, dostojanstveni...to vam je dio američke tv škole novinarstva. Informacija mora biti provjerena, sagledati je iz više uglova i dati priliku svim akterima da iznesu svoje mišljenje o određenoj situaciji. Teško da se američki princip novinarstva može aplicirati kod nas, ali je definitivno iskustvo više za bilo koga od kolega.

Danas je uspjeh biti čovjek,
a to se trudim biti

SEF: Cijelo jedno desetljeće ste četvrtkom u prime time-u na Pink BH televiziji, zadnjih godina u terminu od 22 sata, i možete reći da gotovo da nema teme kojom se niste bavili u Zabranjenom forumu. Sve ove godine slušate puls svoje publike?

Aleksandar: Meni su gledaoci ti koji kandiduju teme o kojima trebamo razgovarati u emisiji i držim se zaista stvarnog mota emisije Zabranjeni Forum "Vaše teme, Vaš glas, Vaš Forum"...Mi imamo hrabre gledaoce, koji predlažu hrabre teme koje mi "upakujemo" u formu dijaloga i damo mogućnost gledocima da ih komentarišu. Ako se bojite govoriti javno o određenim temama, a bavite se ovim poslom onda ovo nije posao za vas, morate biti spremni na sve kako bi vaš rad bio okvalifikovan kao profesionalan...tako da zaključim, hrabrost pronalazim u gledocima. Gledaoci su u ulozi jednog od urednika emisije koji svojim javljanjima i komentarima daju pečat emisiji. Forum je postao TV brend, emisija koja je prije svega posvećena gledaocima i od koje su naši gledaoci napravili brend i na tome smo mi kao tim Foruma izuzetno zahvalni. Svaka od emisija, mislim napravi bar jedan „korak“ u razmišljanju javnosti o temi o kojoj se govori.

SEF: Kada se zbroji, fascinantno broj od 450 emisija je iza Vas. Šta Vas pokrće, osim publike, je li teško?

Aleksandar: Ja svoj posao zaista volim i radim ga srcem, nadam se da se to pokazalo u mome dosadašnjem radu na televiziji... Privatni život imam i pažljivo u ovim godinama biram ljude sa kojima ću razgovarati o privatnim stvarima iz svoga života. Imam odličan tim ljudi na poslu sa kojima saradujem, svi smo dobro organizovani i marljivo pripremamo svaku od emisija, onda ništa nije teško!

Aleksandar Hrsun i Zdravko Čolić

SEF: Veoma ste svjesni društvenih problema, i posebnu podršku pružate ženama u politici, ekonomiji, obrazovanju, zdravstvu, a osim obrazovanja, i samopouzdanja, šta to ženama nedostaje da bi bile uspješne i priznate kao njihovi kolege?

Aleksandar: Odvažnost! Ovo je vijek žene i to ne treba zaboraviti. Žene u BiH su i dalje uspavane i čekaju da ih pokrenu "muške" kolege. Raduje me što vidim na političkoj sceni nekoliko žena koje su progresivne i koje svojim idejama izlaze u javnost BiH. Žena nije samo za madrac kao što je to izjavljivao jedan od hrvatskih zastupnika u Hrvatskom parlamentu. Žena jeste i treba da bude rame uz rame sa svojim muškim kolegama bez obzira na posao kojim se bavi. Muškarci su postali dosadni, posebno u političkom životu BiH.

Ja svoj posao zaista volim i
radim ga srcem

SEF: Pogledamo li oko sebe, mislite li da li smo ekonomski na koljenima?

Aleksandar: Mislim da smo preuzeli strategiju nojeva, kada se pojavi problem "zaronimo glavu u pijesak. Ekonomija je ključna za nasu zemlju, ali i regionalno povezivanje nam je izuzetno bitan faktor u pronalazenju stranih investitora koji bi ulagali u razvoj nase zemlje. Ali prije svega moramo uspostaviti politički dijalog koji bi trebao da pokrene tu regionalnu saradnju. Imamo ogroman turistički potencijal za razvoj BiH, ali nikako ne znamo to da iskoristimo i da unovcimo, ne znam da li smo ljudi ili nam je tako lakše?! Vjerujem u mlade ljude i njihove ideje, vjerujem da ce nove generacije biti te koje ce nas izvuci iz pijeska, zato sam jos tu gdje jesam.

SEF: Mladi ljudi često nemaju motiva, elana da se bore za svoju perspektivu, da li je to odraz svjesnosti da se ne mogu boriti sa polički podobnima, "štelama" ili, „on- je- moj -zaposli- ga“- pojavama ili jednostavno nemaju dovoljno volje?

Aleksandar Hrsun i Pero Gudelj

Aleksandar: Mislim da je mnogo upornosti i znanja potrebno mladim ljudima u BiH kako bi se izborili za svoje bolje sutra. Ključ je u znanju i obrazovanju. Mladi moraju biti pokretačka snaga bh. društva. Ne smijemo dopustiti da naši najveći borci za reforme budu penzioneri i starija populacija. Ključ je u obrazovanju, i to ne formalnom obrazovanju koje je dosta podobno političkim elitama, već u široj edukaciji koja podrazumijeva dijalog, izučavanje, naučno istraživanje.

SEF: Kako motivirate mlade kolege, privilegija je učiti od nekoga poput Vas, da li se trude da Vam "ukradu" znanje ovog zanata?

Aleksandar: Razgovor je početak svega. Kroz razgovor učim od svojih starijih, ali i mladih kolega. Drago mi je ako kolege u Forumu prepoznaju bit za svoju priču koju dalje mogu nastaviti istraživati.

SEF: Bili ste na svim kontinentima, obišli gotovo cijeli svijet, mogu li drugi nešto naučiti od nas?

Aleksandar: Ja i dan danas učim od drugih ljudi, tako da bi me zaista činilo sretnim da neko i od mene može nešto naučiti! Kad bi učili jedni od drugih živjeli bi u boljem društvu.

SEF: Kako ostati svoj? Vi ste to uspjeli!

Aleksandar: Danas je uspjeh biti čovjek, a to se trudim biti... Zbog toga sam "svoj"!

SEF: Hvala Vam za razgovor, želimo Vam još više uspjeha, i još bolju gledanost!

Aleksandar: Hvala mnogo od srca.

Svjedoci smo kako se u posljednjih 15-ak godina sukobi ili bolje reći rat u Sjevernoj Irskoj, sveo na minimum. Sama priča o sukobu između katolika i protestanata, republikanaca i lojalista, Irske republikanske armije i Britanske vojske više nije aktualna kao nekada. Animizitet i dalje postoji.

Film je, kao što i samo ime govori, smješten u vrijeme najvećih sukoba u ulicama Belfasta. U to vrijeme najpodijeljenijeg grada na svijetu. Priča prati mladog britanskog vojnika Garya koji sa svojim suborcima vrši naizgled rutinski pregled jednog od katoličkih kvartova. Kako je to obično bivalo, lokalno stanovništvo, vrlo dobro organizirano, nisu sve prepustili slučaju i pruživši otpor, uspjeli su prisiliti na povlačenje britanske vojnike. No mladi Gary se igrom slučaja zatekao sam, neprimječen i ostavljen, iza njegovih neprijateljskih linija. Naravno, u opasnim kvartovima Belfasta nemoguće je očekivati ikakvu pomoć lokalaca, a samo krivi kora značio bi sigurnu smrt. Film možemo segmentirati kao akcijski survival, gdje čitavo vrijeme pratimo uplašenog i bezorijentiranog mladića koji je vođen samo jednim instinktom, kako preživjeti. Upravo u tom dijelu, film odlično prikazuje kakva je napetost bila, gdje mladi britanac nema ni sekunde odmora, jer ga i dijete od 10 godina može koštati glave. Scene kada gledate uništene i napuštene zgrade, gdje se čuju pucnjave u daljini, kao i naoružane paravojne formacije i onda ni par metara od njih skupina mladića koji igraju nogomet, atmosferski prikazali kaos koji je zatekao navedeno podneblje. Pored toga, film ne ide linijom jednostranog karakteriziranja likova u filmu. Tijekom radnje ćete pratiti britanske vojnike koji izgledaju kao savršeni lojalni vojnici, a zapravo igraju kako im tko plati ili mlade teroriste koji su veoma brižne i savjesne osobe. Ukoliko očekujete da Vam ovaj film donekle razjasni situaciju i probleme koji su zadesili Sjevernu Irsku, nemojte previše očekivati. Zapravo ništa neće biti razjašnjeno, prvenstveno, jer je riječ o veoma kompleksnoj tematici, ali možemo reći kako su i redatelji povijesni okvir i razvoj tadašnje situacije mogli malo bolje dočarati publici. Ipak, kada se sve sagleda, riječ jednom od onih filmova koji su ušli na mala vrata, ali će Vas, bez velikih muka, zalijepiti za ekran i zadovoljiti vaša očekivanja.

FOXCATCHER

Inspiriran istinitim događajem, film prati odnos između braće Marka (Channing Tatum) i Davea (Mark Ruffalo) Schultza te bogataša Johna du Ponta (Steve Carell). Braća Schultz, iako zajedno dijele strast prema hrvanju, su dva različita karaktera. Dave veoma ugledna osoba, iza kojeg je uspješna karijera u hrvanju što svjedoči i zlatna medalja sa olimpijade, je stariji brat, koji se sada pokušava skrasiti sa ženom i dvoje male djece. S druge strane je Mark Schultz, također osvajač zlatne olimpijske medalje, koji uvijek živi u sjeni starijeg brata. Riječ je o dosta stidljivoj, labavoj i emotivno nestabilnoj osobi koja svoje unutarnje neuspjehe pokušava iskorijeniti kroz mukotrpane treninge. No stvari se za Marka mijenjaju kada dobije primamljivu ponudu multimilijunaša Johna du Ponta. Na prvu ruku, izgleda kako je Mark od Johna dobio sve što je ikada htio - bogatog sponzora, potporu i životnog učitelja. Ubrzo se razotkriva kako iza toga stoji veoma bolesna i ambiciozna i umišljena osoba koja zapravo nema pojma o hrvanju, već financirajući i vodeći mladeg brata do olimpijade zapravo želi steći ugled i reputaciju u svijetu koji su ostavili njegovi prethodnici. Sva trojica su se odlično snašla u svojim ulogama, ali ukoliko moramo izdvojiti, a u ovom filmu zaista moramo, izdvojili bismo glumu Stevea Carella. Iz prijašnjih filmova i urnebesne serije The Office, Carella pamtimo kao vrhunskog komičara, ali kroz ovaj film neprepoznatljivi Carell je potvrdio kako je riječ i o vrhunskom dramskom glumcu.

Sama činjenica kako će vas promatrajući glumu depresivnog i promašenog bogataša hvata ti nelagoda i neprijatnost, dovoljno govori o kakvom je glumačkom performansu riječ. S druge strane, da nema odličnih glumaca i vizualno bogate režije, mogli bismo govoriti o ispod prosječnom filmu koji će vas ostaviti sa „what’s the point“ upitnikom iznad glave. Mnogima neće ni sjesti ta neprijatna atmosfera koja se provlači tijekom gledanja, ali to je i bio cilj redatelja.

FOCUS

Moramo priznati kako je Will Smith u posljednjih 5-6 godina potpuno nestao sa filmske scene, a njegovih par angažmana nakon vrlo dobrog Seven Pounds-a nije vrijedno spomena. S dolaskom, možemo s pravom reći, visokobudžetnog hollywoodskog projekta Focus, očekivanja od poznatog glumca su bila velika. Također, vrlo važnu ulogu u filmu zauzima Margot Robbie, plavuša poznatija već od Scorseseovog posljednjeg filma (The Wolf of Wall Street). I ovdje je riječ jednom od filmova koji svoju tematiku zasnivaju na trikovima, prijevarama i pljačkama, koji se ne trudi nekim novitetima razbiti već ustaljenu paradigmu.

Nicky (Will Smith) je iskusni prevarant koji je u stanju uvjeriti svakoga što god poželi, a pored toga ima vrlo dobro posloženu mrežu sitnih lopova i kriminalaca. Cilj Smitha (Nickya, ali rijetko tko će se sjećati njegova imena nakon završetka filma) i njegove skupine je olakšati imovinske kartice bogataša, ali i običnih ljudi. Pravila njegove igre se svode na skretanje pažnje plijena, fokusiranje njegove pozornosti na neke druge stvari, dok im druga ili treća osoba neprimjetno uzima novčanik, prsten ili skupocjeni sat. S druge strane mlada Jess (Margot Robbie) dolazi Nickyju na vrata s molbom da ga nauči o svemu što on zna.

Nicky isprva ne odolijeva njezinoj molbi, ali nakon nekog vremena shvaća kako ljubav i posao ne idu zajedno, pa ju napušta. Naravno, nakon par godina gle čuda, opet se sreću.

Ovaj put u malo drugačijim ulogama, ali nećemo više o tome.

Focus je film koji se utopio u moru sličnih filmova, iako će Vas tijekom njegova trajanja rasteretiti briga. Ništa vrijedno spomena ne može se istaknuti. Will Smith je i dalje simpatičan, ali ne možemo se ne oteti dojmu kako u posljednje vrijeme bira bezveze filmove i uloge. Isto što gledatelju može zasmetati jeste odnos između dvoje glavnih likova. Film nas kroz cijelo vrijeme pokušava uvjeriti u zaljubljenost spomenutog para koji svoju egzistenciju zasnivaju na prevarama i lopovluku, a što također prenose na svoju vezu. Tako su u jednom trenutku ludo zaljubljeni, a u drugom trenutku se pokušavaju obostrano nasamariti (Čitaj: lik je pola filma naganja i bari kako bi je ponovo prevario. I to je kao kul.). No ako ostavimo to po strani, kao i ostalu čistu prosječnost filma, možete ubiti brigu na dva sata, ali ništa više od toga.

MAD MAX: FURY ROAD

Svi ste vjerojatno čuli za pobješnjelog Maxa, kulturne franšize koja i danas nakon više od tri desetljeća spada u vrh akcijskih saga. George Miller, redatelj je nakon toga odlučio krenuti drugim vodama, pa će Vam možda čudno izgledati da redatelj prijašnjeg i današnjeg Mad Maxa također je i redatelj prašćića Babe ili pak oskarovski nagrađenog Happy Feet, animiranog filma. No nakon tri desetljeća pauze, vraćamo se u post apokaliptični svijet Mad Max-a. Riječ je o rebootu pod nazivom Fury Road, a danas umjesto Mel Gibsona gledamo u Tom Hardya, po mnogima jednog od najboljeg glumca današnjice. Prvo što nam upada u oči jeste priča. Ona je plitka, a ide otprilike ovako: Živimo u post apokaliptičnom svijetu gdje glavni protagonist Max biva uhvaćen od pomahnitale horde luđaka, vođenim glavnim negativcem ove priče Immortanom Joeom, koji u tom okrutnom svijetu vlada držeći monopol nad najbitnijim ljudskim resursom – pitka voda. S druge strane javlja se zaplet kada jedna od Immortanovih vojskovođa Furiosa, pobjegne sa njegovim kamionom od dvije tisuće konjskih snaga, punim pitke vode, mlijeka te njegovih... pa recimo žena. Ubrzo Immortan podiže cijelu vojsku kako bi povratio oteto. Spletom okolnosti i Mad Max se nalazi u toj potjeri, prikačen na haubu jednog od automobila, ali ubrzo se oslobađa i pridružuje Furiosi u bijegu nad stostruko brojnijim neprijateljem koji traje cijeli film. Kao što vidite, priča nije odveć komplicirana, a tijekom filma ćete se zapitati šta se desilo s glavnim protagonistima prije nego što su upali u ovakve neprilike. No to nije veoma bitno, jer je redatelj Miller glavni fokus prebacio na akciju. Ciljajući upravo na onu publiku koja cijeni pravi akcijski film, nije se nepotrebno opterećivao radnjom niti karakterizacijom glavnih likova. Na kraju, većina akcijskih filmova to očajno napravi. Umjesto toga, uživati ćete u neprestanoj, nabrijanoj adrenalinskoj akciji koja često ne zazire od brutalnosti. Film traje dva sata, a od toga je barem tri četvrtine čista akcija. Što je najbolje, ona Vam neće dosaditi, već će se ritam i intenzitet samo povećavati kako film odmiče kraju. Dizajn automobila – od onih prekrivenih šiljcima kako bi probili gume točkaša ili pak momentalno usmrtile sve živo oko nje, pa ekipe koja je na autima zakačena ljuljajućim šipkama (slično motki za skokove), pa do apsurdnog ogromnog auta, koji na mjestu šoferšajbe ima zakačenog heavy metal gitaristu s ugrađenim plamenikom te bubnjarima smještenim na poledini tog veoma neobičnog vozila. Kreativnost na nivou. Što se glazbene podloge tiče, ona je zadovoljavajuća, a Verdijev Requiem se odlično uklopio u akcijskim scenama. S tehničke strane, film također briljira i sve je odlično urađeno, a ono što iznenađuje jesu riječi scenarista koji tvrde da je čak 80% kadrova koje vidimo u filmu snimano upravo onako kakvo jeste, bez pretjerivanja sa CGI-jem. Na kraju možemo reći kako je Mad Max: Fury Road, jedan od najboljih akcija u posljednjih nekoliko godina, koja je većini filmova istog žanra pokazala kako se dobra akcija radi. Isplati se pogledati, teško će vas ostaviti ravnodušnima.

Ferengijska pravila stjecanja

PRIPREMIO: STIPAN ZOVKO

Ferengiji su izmišljena pohlepna vrsta u Star Trek svemiru. Civilizacija im je izgrađena na idealima slobodnog poduzetništva, gdje su svi ciljevi podvrnuti dobiti. Stanje ferengijske kulture je za-

početo pred nekih deset tisuća godina kada je Veliki Nagus Gint došao na vlast. Ferengiji imaju 285 pravila stjecanja po kojem se od svih muških pripadnika te vrste očekuje da žive i da ga upamte još u vrlo ranoj dobi, a

mi Vam donosimo neka od njih. Pravila se odnose na osobno stjecanje bogatstva u obliku latinuma. Premda nisu veliki ratnici, Ferengiji se često bave prodajom oružja u ratovima - ubičajeno objema stranama.

01. Kad imaš njihov novac, nemoj im ga vratiti.
02. Najbolji dogovor je onaj koji donosi najviše profita.
03. Ne plaćaj da bi zaradio više nego što moraš.
05. Nikad nemoj dopustiti da ti narod stoji na putu do zarade.
08. Sitna slova vode prema velikom riziku.
09. Prilika plus instinkt jednako je profit.
10. Pohlepa je vječna.
11. I kada je besplatno, uvijek možeš kupiti jeftinije.
12. Sve što se isplati učiniti se isplati učiniti zbog novca.
13. Sve što se isplati učiniti se isplati učiniti dvaput.
16. Dogovor je dogovor, sve dok bolji ne naiđe.
20. Novac daj samo ljudima od kojih znaš da možeš ukrasti.
21. Nikad ne stavljaj prijateljstvo ispred profita.
22. Mudrac može čuti profit u vjetru.
23. Dostojanstvo nikad ne može zamijeniti novac.
24. Novac ne može kupiti sreću, ali je zato može dobro iznajmljivati.
25. Uvijek postoji izlaz.
27. Ništa nije opasnije od poštenog biznismena.
28. Novac uložen u banku nije više tvoj novac. Njime raspoložu bankari i političari.
29. Što ja imam od toga?
31. Nikad se ne rugaj Ferengijevoj majci.
33. Nikad ne boli ulizivati se političarima i policiji.
34. Rat je dobar za posao.
35. Mir je dobar za posao.
37. Ako je besplatno, uzmi i brini se za skrivene troškove kasnije.
39. Prijateljstvo je privremeno, profit je vječan.
40. Ona ti smije dotaknuti tijelo, ali nikad novac na tvom računu.
41. Profit je nagrada sam za sebe.
42. Što je moje, moje je; a što je tvoje, također je moje.
44. Nikad nemoj zamijeniti mudrost za sreću.
45. Ambicija ne poznaje obitelj.
46. Napravi svoju trgovinu lako vidljivom.
47. Ne vjeruj onome tko ima bolje odijelo od tvog.
48. Što je veći osmijeh, nož je oštriji.
49. Uvijek nekome nešto vrijedi.
50. Zahvalnost može doprinijeti darežljivosti.
51. Nagradi svakoga tko ti pridoda profitu jer će to učiniti opet.
52. Nikad ne pitaj kada možeš uzeti.
59. Besplatni savjeti su rijetko jeftini.
60. Neka ti laži budu dosljedne.
62. Što je put riskantniji, zarada je veća.
75. Dom je gdje je srce, ali zvijezde su novac.
76. Svako malo vremena, objavi mir. To će zbuniti neprijatelja do pakla.
77. Bolje progutati ponos, nego izgubi profit.
78. Kada posao postane težak, težina mijenja pravila.
79. Pazi se pohlepe za znanjem.
82. Što je proizvod veća prijevara, cijena mu je viša.
84. Prijatelj nije prijatelj ako pita za popust.
85. Nikad ne dopuštaj konkurenciji da znaju što misliš.
87. Prijatelj u potrebi znači trostruki profit.
92. Postoji mnogo putova do profita.
95. Proširi posao ili umri.
97. Dovoljno... nikad nije dovoljno.
99. Povjerenje je najveća obveza od svih.
100. Ako te uzmu za prvog časnika, ili si premalo tražio ili previše ponudio.
102. Priroda se kvari, ali novac u banci traje vječno.
106. Nema časti u siromaštvu.
109. Dostojanstvo i prazna vreća vrijede kao vreća.
112. Nikad ne vodi ljubav sa šefovom sestrom.
116. Uvijek postoji kvaka.
117. Ne možeš osloboditi ribu iz vode.
123. Čak i slijepac prepoznaje sjaj novca.
125. Ne možeš sklopiti posao ako si mrtav.
127. Ostani neutralan u sukobu, tako da možeš opskrbljivati obje strane.
139. Žene služe, braća nasljeđuju.
141. Samo budale plaćaju na malo.
142. Ne postoji nepoštena prednost.
143. Rizik je dio igre... igrati za svu vrijednost.
144. Sve je u redu s milosrdnim novcem – ako završi u tvom džepu.
146. Potreba je majka izuma. Profit je otac.
152. Laž je način govorenja istine onom tko ne zna.
162. Čak i u najgora vremena, netko zarađuje.
169. Natjecanje i poštena igra su obostrano isključiva.
171. Krv je gušća od vode, ali je novac korisniji.
172. Šanse nisu kao što nekad bile.
177. Poznaj svoje neprijatelje... ali uvijek poslušaj s njima.
181. Čak ni nepoštenje ne može uništiti sjaj zarade.
189. Neka ostali zadrže svoj ugled. Ti zadrži njihov novac.
190. Slušaj svakoga, ne vjeruj nikome.
191. Ferengi se natječe kupovati tek kada se njegovi protivnici iscrpe.
192. Nikad nemoj prevariti političara, osim ako si siguran da se možeš izvući.
194. Uvijek je dobro znati o novim mušterijama prije nego prođu kroz vrata.
203. Nove mušterije su poput crva – mogu biti sočni, ali ponekad te ugrizu.
208. Ponekad, jedina stvar koja je opasnija od pitanja je odgovor.
211. Zaposlenici su poput prečki na ljestvama uspjeha – ne boj se hodati po njima.
214. Nikad ne počinji pregovore o poslu na prazan želudac.
218. Uvijek znaj što kupuješ.
229. Novac traje duže od požude.
236. Ne možeš kupiti sudbinu.
239. Nikad se ne boj krivo označiti proizvod.
242. Više je dobro ali sve je bolje.
255. Žena je luksuz. Pаметan računovođa je nužda.
261. Bogat čovjek si može priuštiti sve osim savjesti.
263. Nikad nemoj dopustiti sumnji da smanji tvoju žed za novcem.
266. Kad sumnjaš, laži.
284. Duboko ispod, svatko je Ferengi.
285. Nijedno dobro djelo ne prolazi nekažnjeno.

ZEMLJA U OBLIKU SRCA

PRIPREMIO: TOMISLAV ZELENČIĆ

Ima jedna zemlja na ovome brdovitom Balkanu:

- gdje nezaposleni najviše rade,
- gdje ima mnogo plodne zemlje, a ljudi gladuju,
- gdje žive lijepe žene a natalitet opada,
- gdje ima ogromno mnogo talenata za sport, a i gdje su svi izbornici nogometne reprezentacije a prvaci svijeta smo samo u sjedećoj odbojci,
- gdje u državnoj firmi 8 satno radno vrijeme traje 3 sata,
- gdje je zdravstveno besplatno a liječenje skupo,
- gdje je svjetska kriza dobila državljanstvo,
- gdje se ratovi nikad ne završavaju, gdje se povijest ponavlja skoro svaki dan,
- gdje su najbogatiji oni koji ništa ne rade,
- gdje ljudi slave vjeru, a psuju boga,
- gdje pametne proglašavaju budalama, a budale pametnima,
- gdje je važnije biti podoban nego sposoban,
- gdje nepismeni pišu historiju, istoriju ili povijest,
- gdje su zakoni nezakoniti, a anarhija normalno stanje,
- gdje vlast prezire građane kao zaraznu bolest,
- gdje narod živi u prošlosti jer na sadašnjost nema pravo,
- gdje se svatko svakome smije, a nitko nikome ne želi dobro,
- gdje smo samo kod poplava imali način navodnjavanja zemljišta,
- gdje sudski postupci traju duže od života,
- gdje je umjesto znanosti narod postao upućen u češku hokejašku ligu, košarku u Saudijskoj Arabiji, hokej na travi u Indiji jer je kladionica posljednja šansa za jedan obrok u danu,
- gdje političari mijenjaju vjeru da bi ostali u vladi,
- gdje vidiš bolje njihovim nego svojim očima,
- gdje je zapošljavanje premijerova brata na mjesto direktora javne ustanova nije sukob interesa,
- gdje je voda u glavnom gradu poslije ponoći misaona imenica,
- gdje vlastodršci novinarstvo proglašavaju zločinom, a ratne zločine slave kao svetinje,
- gdje vas popovi, hodže i fratri uče šta zaokružiti na glasačkom listiću,
- gdje se izbori održavaju svako dvije godine a uvijek isti pobjeđuju,
- gdje se izgradnja kružnog toka slavi kao nova godina,
- gdje moraš pazit kome čestitaš Novu godinu,
- gdje političari plaćaju rate za kredite koje nisu ni podigli,
- gdje rudari kopaju rudu kao u 19. stoljeću,
- gdje ima više privatnih fakulteta nego Domova zdravlja,
- gdje je za mnoge nove profesore Bolonja grad u Italiji, a ne sistem visoko školskog obrazovanja,
- gdje je Bečka filharmonija, predgrupa Šabanu Šaulicu i Dini Merlinu,
- gdje se službeno govore tri jezika, a nitko nikoga ne razumije.

Škola i đubre nikad nisu izdali

IRENA VUJICA

Dok sam bila student, ovako su me tješili kad sam se žalila zbog učenja i njegovog prerastanja u mučenje. Ma da, još jedna uobičajena ekonomska priča. Priča je to o ljudima poput mene, poput nas ekonomista, koji su pola svog života posvetili redu, radu i disciplini, koji su vjerovali u bolje sutra, kojima je pozitivan stav bio način života i koji su uvijek ust(r)ajali kad su svi drugi ostajali sjediti.

Red je išao kako je trebao – završiš osnovnu školu s odličnim ocjenama, proglase te učenikom generacije u srednjoj školi. Onda odabereš Ekonomski fakultet, jer baš se tu pronalaziš i dolaziš s idejom kako ćeš baš ti promijeniti svijet. Pronađeš odgovarajuće profesore koji će biti tvoji mentori, ljude koji takve ideje prenose na tebe i ti nastavljaš vjerovati. Pohađaš tečajeve stranih jezika, učiš, motiviraš se svakodnevno. Upišeš najteži smjer, na magisteriju počneš raditi, pomišljaš svašta („Provincijalsko dijete će ostati u velikom gradu.“) i presretan si. Kao kruna tvog truda i zalaganja, igrom slučaja dospiješ na intervju za stipendiju koja vodi doktorskom studiju i gle čuda – neki ljudi ti odluče pomoći.

Ti ne vjeruješ, ali ljudi ti uplaćuju prvu ratu za studij (koji još nisi ni započeo) jer oni

su ipak stranci, oni svoja obećanja održavaju.

Onda se dogodi život u Bosni i Hercegovini. Diplomski rad se najprije adekvatno odulji na vremensko razdoblje dovoljno da te posao koji si radio zaboravi dok završiš fakultet, za njih ima milijun takvih kao što si ti. Dobri ljudi na koje si računao ne znaju hoće li ti moći isplatiti stipendiju za doktorski, jer im ne možeš dati potvrđivanje kako će se navedeni održati. Ne možeš ti više konfirmirati ni za svoj kredibilitet jer nemaš posla, nemaš para, živiš s roditeljima i sestrom na selu gdje ti je jedini izvor prihoda novac koji stekneš kao dadilja. Prijaviš se prvi put na Zavod za zapošljavanje i odeš posjetiti načelnika općine, kao i tvoji prethodnici, u nadi kako ćeš bar pronaći pripravnički. Naletiš na nekog savjetnika za mlade koji ti se nasmije u facu kad mu kažeš kako si upravo završio fakultet. Gospodin te podsjeti kako u tvom gradu trenutno ima dvadeset ekonomista koji čekaju isto što i ti s puno „dužim stažom na birou“. Čuvaš djecu, njih troje, vodiš jedno u školu, drugo u vrtić, najmlađem mijenjaš pelene, pereš toalet u tuđoj kući i ponavljaš sebi: „Bit će bolje, mora biti bolje. Rekao ti je djed: *Škola i đubre nikad nisu izdali.*“

U međuvremenu te poslodavac, kod kojeg si radio za vrijeme studiranja, poziva na pet intervjua u razdoblju od tri mjeseca. Tri intervjua u Sarajevu, dva u Mostaru i saznaješ

kako neki tamo počinju raditi te poslove, ali tebe još nitko ne zapošljava. U gradu u kojem živiš vladajuća ti stranka obećava posao ako se pridružiš kao aktivni član, jer baš im treba netko poput tebe. Vjeran svojim profinjanim mislima (o idealizmu, utopiji ili čistoj ljudskoj naivnosti) odbijaš sve ponude koje ti takvi serviraju.

I tako živiš iz dana u dan, šalješ životopise na adrese raznih tvrtki unutar i izvan zemlje. Oni ti ne odgovaraju, jer ne znaju ili ne žele koristiti e-mail (koji još nazivaju doslovce *e-m-a-i-l*), pratiš oglase i nadaš se. Škola i đubre nikad nisu izdali. Ah da, još sretnes rođaka koji te podsjeti na vašu opkladu kad ste bili srednjoškolci kad si mu davao instrukcije. Uvjeravao te kako će on bolje proći u životu bez fakulteta nego ti s fakultetom. Opklada vam traje do tridesete godine, tebi je dvadeset i pet, njemu je dvadeset i tri.

On se poslije srednje škole zaposlio na auto otpadu gdje ima plaću oko 900KM i prima još toliko kad ode na službeni put u Njemačku. Ti se pokušavaš sjetiti kad si zadnji put otputovao i uopće se ne sjećaš te opklade, jer ti je (budimo realni) fakultet malo pomutio pamćenje. Koristi priliku kako bi te podsjetio na vašu opkladu na jednom obiteljskom ručku, dok brišeš povraćotinu najmlađeg djeteta koje čuvaš. Sjetiš se kako je jedan profesor govorio o oportunistnom trošku pohađanja fakulteta. Sjetiš se što si sve prošao, sjetiš se svih dobrih i loših dana na fakultetu, razmišljaš o tome kako je tvojim vršnjacima u drugim zemljama. Razmišljaš da odeš, ne znaš što te drži, vjeruješ i dalje, misliš kako ima nešto. Inače bi otišao, inače se ne bi osvrtao toliko. Netko ima plan za tebe. Ti samo trebaš čekati još malo. Još malo.

I tako prođe pola godine otkako si stekao zvanje mag.oec. Odeš na Zavod za zapošljavanje gdje razmišljaš kako bi im bolje bilo da naziv promijene u Zavod za nezaposlene, jer ne znaš nikoga tko se ikada zaposlio preko istoimenog. Zapečate te, eto ga, u dvije minute je sve gotovo. Žigosan si kao krava, zabilježili su te. Još jedan ekonomist. Šest mjeseci si već „oficijalno nezaposlena osoba“. Sjetiš se kako si nekad negdje pročitao da ljudi koji u prvih šest mjeseci traženja posla isti ne pronađu, imaju sve manje i manje šanse kako će posao u budućnosti i pronaći. Onda se sva rodbina i poznanici urote da ti pomognu. Odeš na sto razgovora, ništa. Čekaš. Javi se jedan nakon mjesec dana i kaže kako ima povremeni posao u planu za tebe, jer ipak si bez iskustva, uzimaš – kažeš i ideš što prije. Ne znaš ni kud ideš. Sve što si naučio na fakultetu si već lagano zaboravio, ali ideš s prejakom željom i voljom za boljim sutra. I dalje si pozitivan. Zahvaljuješ se Bogu i svim svecima na prilici. Svi ti čestitaju kako si „brzo“ našao posao. Ima ljudi koji čekaju godinama. Zahvaljuješ se i radiš za minimalac. Baš te briga, radiš. Škola i đubre nikad nisu izdali.

Jedan sam od studenata koji je odrastao na domaćoj hrani i namirnicama. To nisam znao cijeniti dok nisam došao studirati u Mostar. Tako neki dan odem u trgovinu. Neću joj spominjati ime. Uzimam košaru i pičim u pravcu one gospođe što „dila“ kruh. Usput svratim do mjesta gdje je voće i povrće.

- „Dobar dan! Ima li paradajza?“
- „Ima. Koliko ćete?“
- „Ma šta ja znam. Pošto je kila?“
- „3 marke i 80!“

Ako želim uzeti dvije kile paradajza moram dati skoro 8 KM. Za samo dvije kile! Razmišljam i pitam:

- „Koliko košta paprika?“
- „Roga žuta 5,20 KM, a ova crvena 7,80 KM/kg.“
- „Je li Dunlop ili Michelin?“
- „Molim? – odgovara prodavačica.“
- „Dajte mi 3 paradajza!“
- „Hoćete li papriku?“
- „Hoću, ali prvo sačekajte da odem u banku po kredit, pa se vratim!“
- „Ima i prekrasnih jabuka, po 3,80 KM.“

U sebi kontam, kući sam jeo na kile, sad sve to kupujem na komade. Prije smo se gađali jabukama, a sada koštaju kao novi keramički zubi. Idem dalje.

Pošto me mučio stomak, krenem kupiti onaj jogurt Igg bio-aktiv. Sada su mu malo promijenili naziv. Uzmem jogurt, okrenem bočicu.

0,3l, cijena 1.90 KM. Kontam, možda se zalijepila cijena s drugog proizvoda, ali vidim da nije. Onda se sjetim reklame. Klasični marketing, majka i otac, sin skoro mrtav od bolova. Otac mu donosi Igg bio aktiv, on to eksira. Otac mu objašnjava da u nama žive dobre bakterije itd. Ja nešto kontam i mislim u sebi: „Drage moje dobre bakterije! Možete sve krepat, do zadnje. Neću uzet Igg, taman da loše bakterije tuku 5:0 u gostima.“

Kupnja nakon toga se nastavlja. Zubar mi je savjetovao da zbog osjetljivih zuba koristim specijalnu pastu. Tu sam i dobio skoro živčani od cijene iste. Rekoh si: „Pastu moram kupit, šta ću. Dugoročno mi zubi trebaju.“ Šetam dalje trgovinom, pijesak za mačke skoro 20 maraka. Nevjerojatno, u nas onaj luđak s kamionom dotjera kubik za te novce. Htio sam onu tetu pitat imaju li cementa. Čisto me zanimalo. Ako je pijesak tako skup, koliko dođe cementa?“

Razmišljam je li to normalno. Takve cijene čak i ja primjećujem koji nikada, ali nikada, nisam gledao kad bi išao u trgovinu. Prije bi majka i otac dali novce. Iz trgovine sam se vraćao kao natovaren magarac. Sada sam kao golub pod „ogromnim tere- tom“. Nekoć sam se smijao činjenici da 10 dkg malina u Norveškoj košta 20 eura. Eto toga i kod nas!

Kad smo već kod ovih cijena, u nas je gorivo čudo. Kad cijena raste, raste odmah i to skoro po 20 feninga! Kada trebaju sniziti cijenu, treba im po dva mjeseca da skinu za 3 feninge. Našao sam rješenje. Gorivo sam počeo točiti vremenski, a ne količinski. Kad onaj čiko što toči uzme pištolj, ja mu govorim: „Stisni i drži 11 sekunda, koliko uđe u spremnik - uđe.“

Ne mogu gledati ono gdje se vrte marke, jer se uvijek zeznem. Trebaju ostavit samo da pokazuje 0, 5, 10 maraka, samo okrugle cifre. Daleko najbolja mi je stvar kako su usklađeni donji i gornji brojčanik. Dok se marke okreću kao duma od auta na 8 tisuća obrtaja, ova od benzina se okreće kao janje na ražnju. Nego da skratim priču.

Kad pita na pumpi: „Koliko?“

Ja kažem: „Držite 12-13 sekundi i ako ne može sve stati, kraj auta prospi višak.“

Patnje kod kupovine namirnica

EP JP ELEKTROPRIVREDA

HRVATSKE ZAJEDNICE HERCEG BOSNE d.d. Mostar

